

Rudolf Steiner

Teozofija

Rudolf Steiner : Theosophie [1962.]

Bestell-Nr. 615 GA 9

RUDOLF STEINER VERLAG DORNACH/SCHWEIZ

...Kao što potpuno ne poznajemo čovjeka ako imamo samo predodžbu o njegovoj vanjštini, tako ne poznajemo ni svijet koji nas okružuje ako o njemu znamo samo ono što nam objavljuju fizička osjetila. I kao što nam fotografija postaje razumljivom i punom života kad se približimo živoj osobi sa slike kako bismo upoznali njenu dušu, tako tjelesni svijet možemo zaista razumijeti ako upoznamo njegovu duševnu i duhovnu osnovu. Zato je preporučivo da se ovdje govori najprije o višim svjetovima, duševnom i duhovnom, a da se tek zatim sa duhovno-znanstvenog stajališta prosuđuje o fizičkom svijetu...

- Rudolf Steiner -

SADRŽINA

Predgovor hrvatskom izdanju.....	3
Povodom novog izdanja ovog spisa.....	8
Predgovor devetom izdanju.....	9
Predgovor šestom izdanju.....	10
Predgovor trećem izdanju.....	12
Uvod.....	16
Čovjekovo biće.....	22
I. Čovjekovo tjelesno biće.....	26
II. Čovjekovo duševno biće.....	27
III. Čovjekovo duhovno biće.....	28
IV. Tijelo, duša i duh.....	29
Ponovno utjelovljenje duha i sudbina.....	52
Tri svijeta.....	75
I. Svijet duše.....	75
II. Duša u duševnom svijetu nakon smrti....	88
III. Zemlja duhova.....	99
IV. Duh u zemlji duhova nakon smrti.....	106
V. Fizički svijet i njegova povezanost sa zemljom duša i duhova.....	119
VI. O oblicima misli i ljudskoj auri.....	128
Put spoznaje.....	140
Pojedine primjedbe i dopune.....	158

PREGOVOR HRVATSKOM IZDANJU

Antropozofiju je kao duhovnu znanost suvremenog čovječanstva objavio i razvio Rudolf Steiner (1861.-1925.) na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće. Podlogu svojih razmišljanja iznio je u knjizi "Filozofija slobode" (1894.), dakle, prije nego što je javno nastupio s antropozofijom kao duhovnom znanošću. U tom je djelu iznio sliku novog slobodnog djelovanja čovjeka. Ta se sloboda sastoji u odnosu prema istinitoj stvarnosti koja se može spoznati samo pomoću slobodnog mišljenja s jedne strane, kao i na temelju moralnog djelovanja s druge strane. Pri tome čovjek ne smije biti ovisan o nekim unaprijed propisanim dužnostima ili vlastitim sklonostima i predrasudama, nego je njegovo djelovanje utemeljeno na vlastitoj moralnoj intuiciji i ljubavi. Samo ako djeluje na taj način, njegovo će djelovanje biti u suglasju s njegovim moralnim zasadama. Jer pojedinac mora snagama svoga Ja postići slobodu svoga djelovanja i svoje volje. Na toj filozofskoj podlozi razvio je Rudolf Steiner antropozofiju kao duhovnu znanost spoznaje duhovnog svijeta nadograđujući je godinama što u svojim knjigama ("Kršćanstvo kao mistična činjenica", "Kako se stječu spoznaje viših svjetova?", "Tajna znanost", "Teozofija"), a još više u svojim predavanjima koja je tijekom više od dvadeset godina održao u raznim zemljama (Švicarskoj, Njemačkoj, Austriji, Češkoj, Nizozemskoj, Norveškoj, Švedskoj, Turskoj i dr.), u svemu u preko 6000 javnih nastupa.

Odgovoriti sažeto na pitanje što je to antropozofija nije ni lako ni jednostavno i teško može biti sveobuhvatno. Sam je Steiner jednom na to odgovorio za potrebe Oxfordskog rječnika: "Antropozofija je

spoznaja koja stvara ono više Ja u čovjeku." Jednom je drugom prilikom rekao: "Antropozofija je put spoznaje koji želi ono duhovno u čovjeku dovesti do duhovnoga u kozmosu." Tako bi samo mogli kazati da je antropozofija duhovna znanost koja omogućuje ljudima da spoznaju duhovnu pozadinu svega što ili okružuje. Ona je put spoznaje koji traži duša današnjeg čovjeka. Pri tome taj put spoznaje duhovnoga svijeta čovjek mora u sadašnje vrijeme proći u punoj svijesti postupnim izgrađivanjem i preoblikovanjem svoga Ja. Danas je to moguće jer arhanđeo Mihael, kao duh vremena usmjerava ljudsko mišljenje prema duhovnosti. To znači da će pojedinac na temelju vlastitog mišljenja i logičkog zaključivanja imati mogućnost da postupno kroz školovanje nade pristup dubokim duhovnim spoznajama. Čisto intelektualno mišljenje, vezano uz materiju i koje priznaje samo materijalni svijet može se Mihaelovim djelovanjem kroz antropozofsko školovanje preobraziti u duhovno i imaginativno mišljenje. Tako s aktivnim djelovanjem ljudskog Ja treba probiti sumrak čistog materijalizma i zadobiti uvid u stvarno stanje stvari. Duhovno, imaginativno mišljenje nastaje snagom srca, ono je živo, ono je ljudsko, ono je moralno. Naprotiv, način mišljenja današnje prirodne znanosti apstraktan je hladan i čisto amoralan. Prema tome, antropozofija je put spoznaje koji vodi širenju ljudske svijesti u našem vremenu. Takvim načinom imaginativnog mišljenja antropozofija nastavlja duhovnost prvobitnog, ali i kasnijeg ezoternog kršćanstva i nastoji razviti svijest o obnovljenom djelovanju Krista, ali ovaj put u eterskom — koje će se očitovati u ljudskim dušama, u prirodi, u socijalnom životu, pa i u onom što obično nazivamo povijesnim zbivanjima. Antropozofija bi

željela postati dušom suvremene civilizacije i nastoji u budućnosti nadahnuti svijest nove duhovne Europe. Ona gradi svoj put spoznaje na temelju onoga što je u različitim dijelovima unutar srednjoeuropske kulture već bilo postignuto. Ona je plod dugog razvitka i osnova za nove duhovne poticaje koji su svoju klicu imali početkom 19. stoljeća u njemačkoj idealističkoj filozofiji i prirodoznanstvenim istraživanjima J. W. Goethea. Pritom ona ne niječe zadivljujuća postignuća prirodnih znanosti u 19. i 20. stoljeću. Ona ih samo dopunjuje jer smatra da spoznaja činjenica materijalnog svijeta nije ni izdaleka potpuna spoznaja.

Materijalni svijet spoznajemo pomoću naših osjeta i osjetila koja ima svaki normalno razvijen čovjek. Sasvim je razumljivo da tim organima ne možemo spoznati duhovni svijet. Za spoznaju duhovnog svijeta potrebno je da svatko tko to želi putem odgovarajućeg školovanja stekne potrebne organe koji će mu omogućiti spoznaju duhovnog svijeta, čime stječe tek potpunu spoznaju u antropozofskom smislu. Ponovno bih naglasio da za razliku od uvođenja u duhovne spoznaje u prošlosti, nakon misterija na Golgoti spoznaju duhovnog svijeta pojedinac može steći samo u punoj svijesti svoga Ja. Taj način potpuno svjesne spoznaje znači prekid sa srednjovjekovnom skolastičkom spoznajom koja se temelji na izreci sv. Augustina: "Non intellego ut credam, sed credo ut intellegam." (Ne spoznajem da bih vjerovao, već vjerujem da bih spoznao.); kao i s Kantovom filozofijom koja ograničava ljudsku spoznaju na osjetilni svijet, dok nadosjetilni prepušta vjeri. Steiner smatra da ljudska spoznaja uz određeno školovanje nema ograničenja u spoznavanju osjetilnog, ali i nadosjetilnog svijeta. Međutim,

naš cilj ne može biti samo individualna spoznaja duhovnoga svijeta. Zadatak smo potpuno ispunili tek onda kada naše duhovne spoznaje oblikujemo tako da one budu pristupačne svakome tko je sposoban logički misliti i zaključivati. A upravo tako duhovne spoznaje iznosi ova knjiga.

Zagreb, 9. listopada 2000.

Prof.dr.Radovan Subotić
Predsjednik Antropozofskog društva
"Marija Sofija" Zagreb

POVODOM NOVOG IZDANJA OVOG SPISA

Prije nego što je godine 1918. izašlo novo izdanje ovog spisa, podvrgao sam ga ponovnoj brižnoj i temeljitoj obradi. Otada je znatno porastao broj spisa koji se suprotstavljaju ovdje prikazanom antropozofskom pogledu. Temeljita obrada 1918. godine donijela je velik broj proširenja i dopuna. Za ovo novo izdanje to nije bilo potrebno. Tko uzme u obzir da sam na najrazličitijim mjestima svojih spisa sam sebi stavio moguće prigovore kako bih im odredio težinu i umanjio snagu, taj uglavnom može znati što imam reći o tim protuspisima. Ovaj puta nije bilo unutarnjih razloga da se sadržaj dopuni na isti način kao 1918. godine, unatoč tome što se antropozofski pogled na svijet otada, naročito u posljednje četiri godine, u mojoj duši mnogostrano proširio i što sam ga sada mogao produbiti. To proširenje i produbljenje nije me dovelo dotle da se pokolebam u onome što sam u ovom spisu napisao, nego do uvida da to što sam otada pronašao, opravdava stav da se u ovom temeljnom prikazu ništa bitno ne treba mijenjati.

Stuttgart, 24. studenog 1922.

Rudolf Steiner

PREDGOVOR DEVETOM IZDANJU

Kao i prije izlaska novih izdanja ove knjige, tako sam i ovaj put ponovno obradio njene navode. A ta obrada za ovo novo izdanje donijela je podosta proširenja i dopuna sadržaja. Naročito je poglavlje "Ponovno utjelovljenje duha i sudbina" gotovo sasvim prerađeno. Nisam smatrao nužnim da mijenjam išta od onog što je u prethodnim izdanjima imalo vrijednost duhovnoznanstvenih rezultata. Stoga nije izostavljeno išta bitno što je ranije stajalo u ovoj knjizi. Naprotiv, mnogo je toga nadodano. — Na duhovnoznanstvenom području stalno se osjeća potreba da se ono što je jednom rečeno radi veće jasnoće osvijetli s različitih strana. Već sam se u predgovoru šestog izdanja izjasnio o tome kako se čovjek osjeća prinuđenim da za stvaranje riječi, za oblikovanje izraza, koristi ono što mu pridolazi iz neprekidnog duševnog iskustva. Tu sam nužnost slijedio naročito kod ovog novog izdanja. Stoga se baš ono može smatrati "mnogostruko proširenim i nadopunjenim".

Berlin, lipnja 1918.

Rudolf Steiner

PREDGOVOR ŠESTOM IZDANJU

Kao i svaki put kad bi nastala potreba za novim izdanjem ove knjige, ponovno sam pažljivo obradio njene navode. I ovaj sam put pristupio toj zadaći. O ponovnoj obradi mogu reći slično kao i o onoj za treće izdanje. Stoga pred sadržaj ove knjige stavljam "Predgovor trećem izdanju". — No ovaj sam put uložio naročitu brižljivost da mnoge pojedinosti ovog prikaza učinim jasnijima nego u prošlim izdanjima. Znam da bi se još mnogo toga, vrlo mnogo toga u tom pravcu moralo dogoditi. Samo što je kod prikazivanja duhovnog svijeta, za pronalaženje prave riječi, odgovarajućih izričaja koji trebaju izraziti neku činjenicu, neki doživljaj, čovjek ovisan o putu kojim ide duša. Na tim se putovima, kad "dođe pravi trenutak", pojavljuje izraz koji čovjek uzalud traži tada kad ga hoće namjerno dokučiti. Mislim da sam na nekim mjestima ovog novog izdanja mogao učiniti važne stvari upravo s obzirom na važne pojedinosti u spoznaji duhovnog svijeta. Neke stvari tek mi se sada čine prikazane kako treba. Smijem izgovoriti da je ova knjiga prošla nešto od onoga što je moja duša, težeći za daljnjom spoznajom duhovnog svijeta, proživljavala nakon njenog prvog pojavljivanja prije deset godina. I premda se shvaćanje svega bitnog u ovom izdanju potpuno podudara s onim u prvom izdanju, ipak će se na mnogim mjestima ove knjige moći vidjeti da je ovo djelo poput nečega živog stajalo preda mnom, čemu sam dao ono što vjerujem da sam postigao u deset godina duhovnog istraživanja. Da je ova knjiga trebala biti samo novo izdanje stare, a ne postati sasvim novom, tada bi njena preinaka u skladu s time bila ostala samo u skromnijim

granicama. Osobito sam nastojao da se pojedinim "proširenjima i dopunama" pobrinem za to da odgovor na pojedina pitanja što ih čitatelji sebi na nekim mjestima postavljaju, sami nađu u knjizi.

U burno doba i s potresenom dušom pišem retke koji trebaju biti tiskani kao predgovor šestom izdanju ove knjige. Ovo je izdanje bilo tiskano do 189. stranice kad je u Europi izbio sudbonosni događaj što ga sada proživljava čovječanstvo. Čini mi se nemogućim da pišući ovaj predgovor ne spomenem ono što u takvo vrijeme nasrće na dušu.

Berlin, 7. rujna 1914.

Rudolf Steiner

PREDGOVOR TREĆEM IZDANJU

Ono što je bilo rečeno povodom drugog izdanja ove knjige može se reći i za treće. I ovaj sam put na pojedinim mjestima unio "dopune i proširenja" koja mi se čine važnima za točnije oblikovanje sadržaja. Nigdje mi se nije činilo potrebnim bitno mijenjati ono što je već sadržavalo prvo i drugo izdanje. — A ni ono što je već prilikom prvog izdanja rečeno o zadaći ovoga spisa i što je dodano u predgovoru drugom izdanju, sada ne iziskuje neke promjene. Stoga neka bude ovdje ponovljen predgovor prvom izdanju, a onda i ono što je dodano predgovoru drugom izdanju.

Ova knjiga treba dati opis nekih dijelova nadosjetilnog svijeta. Tko priznaje samo osjetilni svijet smatrat će ovo djelo nestvarnom tvorevinom mašte. Ali tko hoće tražiti putove koji će ga izvesti iz osjetilnog svijeta, ubrzo će naučiti razumijevati da ljudski život zadobiva vrijednost i značenje samo uvidom u jedan drugi svijet. Čovjek se neće — kao što se mnogi boje — takvim uvidom otuđiti od "zbiljskog" života jer tim uvidom tek uči u ovom životu stajati čvrsto i sigurno. Uči spoznavati uzroke života, dok se bez njih tapkajući poput slijepca probija kroz posljedice. Osjetilno "zbiljsko" zadobiva značenje tek spoznajom nadosjetilnog. Zato čovjek ovom spoznajom postaje sposobniji, a ne nesposobniji za život. Istinski "praktičan" može postati samo čovjek koji razumije život.

Pisac ove knjige ne opisuje ništa što ne bi mogao posvjedočiti iskustvom, onom vrstom iskustva koju čovjek na ovom području može steći. Treba prikazati samo ono što je čovjek u tom smislu sam doživio.

Ova se knjiga ne može čitati onako kako se čitaju knjige u našem vremenu. Čitalac će morati u izvjesnom smislu, razraditi svaku stranicu pa čak i poneku rečenicu. To je bila svjesna namjera. Jer samo tako ova knjiga može čitaocu postati ono što mu treba postati. Tko je samo čita, taj je uopće i nije pročitao. Njene se istine moraju doživjeti. Duhovna znanost ima vrijednost samo u tom smislu.

O ovoj se knjizi ne može suditi sa stajališta uobičajene znanosti ako gledište nije zadobiveno iz same knjige. Zauzme li kritičar ovo stajalište, vidjet će, naravno, da ova tumačenja ničime ne proturječe istinskoj znanstvenosti. Pisac zna da ni jednom riječju nije htio doći u proturječje sa svojom znanstvenom savjesnošću.

Tko ovdje prikazane istine želi tražiti još nekim drugim putem, naći će ga u mojoj "Filozofiji slobode". Obje ove knjige teže, na dva različita načina, istom cilju. Za razumijevanje jedne druga nipošto nije potrebna, premda je nekome sigurno korisna.

Tko u ovoj knjizi bude tražio "krajnje" istine, možda će je nezadovoljen odložiti. Trebalo je iz cjelokupnog područja duhovne znanosti najprije dati temeljne istine.

Izvjesno je da čovjek po svojoj prirodi odmah pita za početak i kraj svijeta, za svrhu postojanja i za biće Boga. Ali tko nema na umu riječi i pojmove za razum nego zbiljske spoznaje za život, zna da se u spisu, u kojem se govori o početcima duhovne spoznaje, ne smije govoriti o stvarima koje pripadaju višim stupnjevima mudrosti. Tek razumijevanjem tog početka postaje jasno kako treba postavljati viša pitanja. U spisu koji se nastavlja na ovaj, naime, u autorovoj "Tajnoj znanosti" nalaze se daljnja priopćenja o područjima koja se ovdje obrađuju.

U predgovoru drugom izdanju bila je dodana nadopuna: Onome tko danas prikazuje nadosjetilne činjenice morale bi biti jasne dvije stvari. Prva je da naše vrijeme treba njegu nadosjetilnih spoznaja; a druga da danas u duhovnom životu postoji mnoštvo predodžbi i osjećaja zbog kojih takav prikaz mnogima izgleda kao pusto maštarenje i sanjarenje. Sadašnjosti su potrebne nadosjetilne spoznaje, jer sve ono što čovjek na uobičajen način saznaje o svijetu i životu pobuđuje u njemu nebrojeno mnogo pitanja na koja mogu odgovoriti samo nadosjetilne istine. Jer čovjek se ne bi smio zavaravati: ono što može saznati o temeljima postojanja unutar današnjega duhovnog strujanja, za dušu koja dublje osjeća, nisu odgovori na velike zagonetke svijeta i života nego pitanja o njima. Netko bi privremeno mogao misliti da je u "rezultatima strogo znanstvenih činjenica" i u zaključcima nekog od sadašnjih mislilaca pronašao rješenje zagonetke postojanja. No ide li duša do u one dubine u koje mora ići ako zaista razumije samu sebe, onda joj se ono što joj je isprva izgledalo kao rješenje čini tek kao poticaj za istinsko pitanje. A odgovor na to pitanje ne treba samo zadovoljiti ljudsku znatiželju već o njemu ovisi unutarnji mir i sklad zao-kruženosti života. Zadobivanje takvog odgovora ne zadovoljava samo težnju za znanjem nego čini čovjeka sposobnim za rad i dorašlim zadacima života, dok ga nedostatak rješenja odgovarajućih pitanja koči duševno, a na kraju i fizički. Spoznaja nadosjetilnog nije nešto što je samo potreba za teoretskim nego je važno i za istinsku životnu praksu. Upravo zbog načina današnjeg duhovnog življenja spoznaja duha jest prijeko potrebno područje spoznaje našeg vremena.

Na drugoj strani vrijedi činjenica da danas mnogi najviše odbijaju ono što najviše trebaju. Moć prisile mnogih nazora izgrađenih na osnovi "sigurnih znanstvenih iskustava" za neke je tako velika da ne mogu drugačije nego da knjigu kao što je ova smatraju neutemeljenom besmislicom. Onaj tko iznosi nadosjetilne spoznaje može se potpuno i bez ikakvih iluzija suočiti s takvim stvarima. — Čovjek će, doduše, lako doći u iskušenje da zahtijeva od nekog takvog izvjestitelja, "besprijeborne" dokaze za ono što iznosi. Samo što čovjek pritom ne misli da se time predaje varci. Jer, čovjek zahtijeva a da ustvari toga nije svjestan, dokaze koje sam hoće priznati ili koje je u stanju priznati, a ne one koji su u samoj stvari. Pisac ovog spisa zna da u njemu nema ničega što ne bi mogao priznati svatko tko stoji na tlu prirodnih znanosti današnjice. Zna da se može udovoljiti svim zahtjevima prirodne znanosti i upravo zbog toga može način ovog prikaza nadosjetilnog svijeta pronaći utemeljenim u sebi. Štoviše, onaj pravi prirodznanstveni način predočavanja trebao bi se u ovom prikazu osjećati na pravom mjestu. Tko tako misli, njega će se poneka rasprava dojmiti onako kako je naznačeno u duboko istinitim Goetheovim riječima: "Pogrešna se nauka ne može opovrgnuti jer počiva na uvjerenju da je pogrešno istinito." Rasprave su jalove za onoga kome vrijede samo dokazi koji su uvriježeni u njegovu načinu mišljenja. Tko je upoznat s biti dokazivanja, jasno mu je da ljudska duša nalazi istinu na drugim putovima, a ne raspravom. Neka ova knjiga s takvom mišlju bude predana javnosti u novom izdanju.

UVOD

Kad je Johann Gottlieb Fichte u jesen 1813. godine iznio svoje "učenje" kao zreo plod života sasvim posvećenog službi istine, na samom je početku rekao sljedeće: "Ovo učenje pretpostavlja jedno sasvim novo unutarnje osjetilo kojim je dan jedan nov svijet što za običnog čovjeka uopće ne postoji." A onda je jednom usporedbom pokazao kako ovo njegovo učenje mora biti neshvatljivo onome tko o njemu hoće suditi na osnovi predodžbi običnih osjetila: "Zamislimo svijet ljudi slijepih od rođenja kojima su stvari i njihovi odnosi poznati samo osjetilom opipa. Idite među takve, govorite im o bojama i o drugim odnosima koji postoje samo zbog svjetlosti i to samo za one koji vide. Ili im govorite o ničemu, a to je sretniji slučaj, ako vam oni to kažu, jer ćete na taj način ubrzo primijetiti grešku i prestati govoriti uzalud kad već niste u stanju da im otvorite oči."

- No onaj tko ljudima govori o takvim stvarima na koje Fichte u ovom slučaju misli, uistinu se prečesto nalazi u položaju koji je sličan onome u kojem se nalazi čovjek što vidi među slijepima. Ali ovdje se ipak radi o onim stvarima koje se odnose na čovjekovo istinsko biće i najviši cilj. I morao bi zdvajati nad čovječanstvom tko bi mislio da je potrebno "prekinuti uzaludno govorenje". Štoviše, ni na trenutak ne bi trebalo posumnjati da je s obzirom na ove stvari, moguće "otvoriti oči" svakome tko za to ima dobru volju. Na temelju te pretpostavke govorili su svi oni koji su u sebi osjetili da se u njima samima razvilo ovo "unutarnje osjetilno oruđe" kojim su mogli spoznati vanjskim osjetilima skriveno istinsko čovjekovo biće. Zato se od pradavnine uvijek

nanovo govori o takvoj "skrivenoj mudrosti". — Tko je od nje nešto dokučio osjeća to posjedovanje isto tako sigurnim kao što oni koji imaju dobre oči osjećaju sigurnim svoju predodžbu o bojama. Njemu za tu "skrivenu mudrost" nije potreban nikakav "dokaz". On zna da za tu mudrost ne treba nikakva dokaza ni onome kome se kao i njemu otvorilo "više osjetilo". Njemu on može govoriti kao što putnik može govoriti o Americi onima koji, doduše, nisu vidjeli Ameriku, ali koji o njoj mogu stvoriti predodžbu, jer bi i oni vidjeli sve ono što i onaj koji im govori kad bi im se za to pružila prilika.

Ali promatrač nadosjetilnog ne treba govoriti samo istraživačima duhovnog svijeta. Svoje riječi treba uputiti svim ljudima. Jer on treba izvještavati o stvarima koje se tiču svih ljudi; on čak zna da nitko bez određene spoznaje ovih stvari ne može biti "čovjek" u pravom smislu riječi. I on govori svim ljudima jer mu je poznato da postoje različiti stupnjevi razumijevanja za ono što ima reći. On zna da ga mogu razumjeti i oni koji su još daleko od trenutka kad će im se otvoriti mogućnost vlastitoga duhovnog istraživanja. Jer osjećaj i razumijevanje za istinu postoji u svakom čovjeku. I on se najprije obraća upravo tom razumijevanju, koje može zasvijetliti u svakoj zdravoj duši. On zna i to da se u ovom razumijevanju nalazi snaga koja mora postupno voditi višim stupnjevima spoznaje. Ovaj osjećaj, koji možda na početku ne vidi baš ništa od onoga što mu se govori, sam je čarobnjak koji otvara "oko duha". Ovaj se osjećaj budi u tami. Duša ne vidi; ali tim je osjećajem zahvaća moć istine; a zatim će istina malo-pomalo prilaziti duši i otvoriti joj "više osjetilo". Nekome će za to biti potrebno manje, a

nekome više vremena; tko ima strpljenja i ustrajnosti postići će taj cilj. — Jer premda se svaki od rođenja fizički slijep čovjek ne može operirati: svako duhovno oko može se otvoriti; i samo je pitanje vremena kada će se otvoriti.

Učenost i znanstveno obrazovanje nisu pred-uvjeti za otvaranje ovog "višeg osjetila". Naivnom čovjeku se ono može isto tako otvoriti kao i visoko-obrazovanom. Ono što se u današnje vrijeme često naziva "isključivo" znanošću, može u ovu svrhu često biti više zaprekom nego poticajem. Jer ta znanost prema svojoj naravi priznaje "zbiljskim" samo ono što je dostupno običnim osjetilima. I ma kako velike bile njene zasluge za spoznaju te zbilje, proglašavajući mjerodavnim ono što je njoj potrebno i blagotvorno za sve ljudsko znanje, ona istovremeno stvara mnoštvo predrasuda koje zatvaraju pristup višim zbiljama.

Ovdje iznesenome često se prigovara: U krajnjoj liniji čovjekovoj spoznaji zadane su "neprekoračive granice". Nije ih moguće prekoračiti; stoga se mora otkloniti svaka spoznaja koja ne uvažava ove "granice". I smatra se neskromnim onoga koji tvrdi nešto o stvarima za koje mnogi nedvojbeno drže da se nalaze s onu stranu granice ljudske moći spoznaje. Kod takvih se prigovora uopće ne uzima u obzir da višoj spoznaji mora prethoditi razvoj čovjekovih spoznajnih snaga. Što se prije takvog razvoja nalazi s onu stranu granica spoznaje, to se nakon buđenja sposobnosti koje drijemaju u svakom čovjeku nalazi potpuno unutar spoznajnog područja. — Pri tome ne smijemo nikako izgubiti iz vida jednu stvar. Moglo bi se reći: Čemu ljudima govoriti o stvarima za koje nisu probuđene njihove spoznajne snage i

koje su njima samima još nedostupne? Na taj se način sasvim krivo prosuđuje o stvari. Potrebne su određene sposobnosti da bi se pronašle stvari o kojima se radi: ali ako ih se, pošto ih se pronašlo, priopći, onda ih može razumjeti svaki čovjek nepristrane logike i zdravog osjećaja za istinu. U ovoj knjizi nije izneseno ništa doli ono što na svakog čovjeka koji pušta da u njemu djeluje svestrano i nikakvim predrasudama pomučeno mišljenje te nezadrživ, slobodan osjećaj za istinu, može ostaviti utisak da se pomoću toga na zadovoljavajući način može prići rješavanju zagonetki ljudskog života i pojavnosti svijeta. Pođimo samo jednom sa stajališta pitanja: Postoji li zadovoljavajuće objašnjenje života ako je istina ono što se ovdje tvrdi? Uvidjet ćemo da život svakog pojedinog čovjeka donosi o tome potvrdu.

Da bi netko bio "učitelj" u ovim višim područjima postojanja nije, dakako, dostatno da se čovjeku jednostavno otvori osjetilo za njih. Potrebna je isto tako i "znanost" tih viših područja, kao što je potrebna znanost učiteljskom pozivu na području obične zbilje. "Više gledanje" čini čovjeka isto tako malo "znalcem" u području duhovnoga, kao što ga zdrava osjetila čine "učenjakom" na području osjetilne zbilje. A kako uistinu sva, niža i viša duhovna zbilja, čini samo dvije strane jednog te istog temeljnog bića, onda će onaj tko nije upućen u niže spoznaje ostati ponajčešće takvim i u višim stvarima. Ova činjenica izaziva, u onome tko se — na osnovi duhovnog poziva — osjeća potaknut da govori o duhovnim područjima postojanja, osjećaj bezgranične odgovornosti. Ona mu nalaže skromnost i suzdržanost. Ali ona ne smije nikoga sprječavati da se bavi višim istinama, pa ni onoga kome život ne daje poticaja da se bavi ostalim

znanostima. Jer čovjek može ispuniti svoju ljudsku zadaću a da uopće ne razumije botaniku, zoologiju, matematiku i druge znanosti; no ne može biti "čovjek" u punom smislu te riječi a da se nije na bilo koji način približio biću i određenju čovjekovom koje se otkriva putem znanja o nadosjetilnom.

Ono najviše prema čemu čovjek može uzdići pogled, on označava kao "božansko". I svoje najviše određenje mora na bilo koji način zamišljati povezanim s tim božanskim. I zato, neka se i mudrost koja nadilazi osjetilni svijet, mudrost koja mu otkriva njegovo biće, a time i njegovo određenje, zove "božanska mudrost" ili teozofija. Promatranju duhovnih procesa u čovjekovu životu i u svemiru može se dati naznaka duhovna znanost. Izdvoje li se iz nje, kao što je učinjeno u ovoj knjizi, naročito oni rezultati koji se odnose na duhovnu jezgru čovjekova bića, onda se za to područje može upotrijebiti izraz "teozofija" jer je taj izraz stoljećima bio tako primjenjivan.

Na osnovi ovdje iznesenog stava u ovom spisu bit će dana skica teozofskog pogleda na svijet. Onaj tko ju je napisao ne želi prikazati ništa što za njega u sličnom smislu ne bi bilo činjenica, kao što je doživljaj vanjskog svijeta činjenica za oči i uši i za običan razum. Ovdje se radi o doživljajima koji postaju svakome pristupačni ako se odluči krenuti "putem spoznaje" ocrtanim u posebnom poglavlju ove knjige. Čovjek se na pravi način postavlja prema stvarima nadosjetilnog svijeta ako pretpostavi da zdravo mišljenje i osjećanje može razumjeti sve što od istinske spoznaje može poteći iz viših svjetova i da se, polazeći od ovog razumijevanja i postavljajući time čvrst temelj, čini značajan korak prema

vlastitom zrenju; premda, da bi se to postiglo, potrebno je i nešto drugo. Ali čovjek sebi zatvara vrata prema istinskoj višoj spoznaji ako prezre ovaj put i ako samo na drugi način hoće prodrijeti u viši svijet. Načelo: priznati više svjetove tek kad smo ih sami vidjeli, zapreka je samom ovom gledanju. Volja da se zdravim mišljenjem najprije razumije ono što se kasnije može gledati, unapređuje ovo gledanje. To je čarolija koja stvara značajne snage duše koje vode "zrenju vidioca".

ČOVJEKOVO BIĆE

Sljedeće Goetheove riječi označavaju na lijep način ishodište jednog od putova na kojem se može upoznati čovjekovo biće: "Čim čovjek počinje opažati predmete oko sebe, opaža ih u odnosu na sebe samoga i to s pravom, jer sva njegova sudbina ovisi o tome sviđaju li mu se oni ili ne, privlače li ga ili odbijaju, koriste li mu ili štete. Taj sasvim prirodan način promatranja i rasuđivanja stvari čini se toliko lagan koliko je potreban, a ipak je čovjek pritom izložen tisućama zabluda koje ga često postiduju i zagorčavaju mu život. — Mnogo je teži pothvat onih čiji je živi poriv za spoznajom usmjeren promatranju predmeta prirode po sebi i u njihovu međusobnom odnosu, jer ako promatraju stvari samo u odnosu prema sebi, brzo gube mjerilo koje im pomaže kod spoznaje. Nedostaje im mjerilo sviđanja i nesviđanja, privlačnosti i odbojnosti, korisnosti i štetnosti. Toga se trebaju potpuno odreći te poput ravnodušnih, gotovo božanskih bića tražiti i istraživati što jest, a ne što godi. Jednog botaničara ne smije dirati ni ljepota ni korisnost biljaka, on treba istraživati njihovo nastajanje, njihov odnos prema ostalom biljnom carstvu; i kao što sunce sve njih iz zemlje mami i obasjava, tako i on treba istim mirnim pogledom gledati i pregledavati sve njih, a mjerilo spoznaje, podatke za prosuđivanje ne treba uzimati iz sebe, nego iz kruga stvari koje promatra."

Ova misao što ju je izgovorio Goethe, usmjerava pozornost na tri stvari. Prvo mu kroz vrata njegovih osjetila neprekidno pritječu obavijesti o predmetima koje on dodiruje, miriše, kuša, sluša i gleda. Drugo su utisci koje predmeti pobuđuju u njemu i koji

se očituju kao njegovo sviđanje i nesviđanje, njegova žudnja ili gnušanje, koji uzrokuju da on jedno smatra simpatičnim, drugo antipatičnim, jedno korisnim, a drugo štetnim. A treće su spoznaje koje on "gotovo kao božansko biće" stječe o predmetima, razotkrivaju mu se tajne djelovanja i postojanja tih predmeta.

Ta se tri područja jasno razlikuju u ljudskom životu. I čovjek opaža da je na trojak način suživljen sa svijetom. — Prvi je način nešto što on već nalazi, što uzima kao gotovu činjenicu. Drugi način: on čini svijet vlastitim predmetom, nečim što za njega ima određeno značenje. Treći način suživljenosti sa svijetom gleda kao cilj kojemu treba neprestano težiti.

Zašto se svijet prikazuje čovjeku na takav trojak način? O tome nas može poučiti sljedeće jednostavno razmatranje: Idem livadom posutom cvijećem. Cvijeće me pomoću mojih očiju obavještava o svojim bojama. To je činjenica koju uzimam kao datost. Radujem se raskoši boja. Time ova činjenica postaje moja vlastita stvar. Svojim osjećajima povezujem cvijeće s mojim vlastitim postojanjem. Nakon godinu dana ponovno prolazim istom livadom. Tu je drugo cvijeće. Ono budi u meni novu radost. U sjećanju se budi moja prošlogodišnja radost. Ona je u meni; predmet koji ju je pobudio, prošao je. No cvijeće koje sada vidim iste je vrste kao i ono prošlogodišnje; izraslo po istim zakonitostima kao i ono. Ako sam si razjasnio onu vrstu i one zakone, onda ću ih ponovno naći u ovogodišnjem cvijeću, kao što sam ih prepoznao u prošlogodišnjem. Pa ću onda, možda, razmišljati ovako: Minulo je prošlogodišnje cvijeće. Radost što mi ju je pružilo ostala je samo u mom sjećanju. Ona je povezana samo s mojim postojanjem. Ali ono

što sam prošle godine spoznao o cvijeću i što ove godine ponovno spoznajem, to će ostati dok god raste takvo cvijeće. To je nešto što se meni otkrilo, ali što ne ovisi o mojem postojanju onako kako ovisi moja radost. Moji osjećaji radosti ostaju u meni; zakonitosti, bit cvijeća ostaje izvan mene u svijetu.

I tako se čovjek neprekidno trojako povezuje sa stvarima u svijetu. Toj činjenici ne treba ništa dodavati, treba je prihvatiti onakvom kakva ona jest. Iz nje proizlazi da čovjek u svojem biću ima tri strane. Ovo i ništa drugo neka zasada ovdje bude naznačeno trima riječima: tijelo, duša, duh. Tko s ovim riječima povezuje bilo kakvo već unaprijed stvoreno mišljenje ili čak hipotezu, nužno će morati krivo razumjeti sljedeća izlaganja. Pod tijelom se ovdje misli na ono pomoću čega se čovjeku objavljuju stvari njegove okoline, kao u gornjem primjeru cvijeće na livadi. Riječ duša označava ono čime on stvari povezuje sa svojim vlastitim postojanjem, čime osjeća sviđanje i nesviđanje, voljkost* i nevoljkost, radost i bol. Pod duhom se razumijeva ono što se u njemu objavljuje kad prema Goetheovim riječima na stvari gleda "gotovo kao božansko biće". U tom se smislu čovjek sastoji od tijela, duše i duha.

Svojim se tijelom čovjek može na trenutak povezati sa stvarima. Pomoću duše čuva u sebi utiske što ih stvari na njega čine; a duhom mu se objavljuje ono što stvari same u sebi čuvaju. Samo ako čovjeka promatramo s ovih triju strana, možemo se nadati razjašnjenju njegova bića. Jer te tri strane pokazuju tri različita oblika njegove srodnosti s ostalim svijetom.

* njem. Lust

Svojim je tijelom čovjek srodan sa stvarima koje njegovim osjetilima nadolaze izvana. Tvari vanjskog svijeta sačinjavaju njegovo tijelo; snage vanjskog svijeta djeluju u njemu. I kao što svojim osjetilima promatra stvari vanjskog svijeta, tako može promatrati i svoje vlastito tjelesno postojanje. Ali je nemoguće da na isti način promatra i duševno postojanje. Sve što u meni postoji u obliku tjelesnih procesa, moguće je i opažati tjelesnim osjetilima. Moje sviđanje i nesviđanje, moju radost i moju bol tjelesnim osjetilima ne mogu opažati ni ja, a niti to može netko drugi. Duševnost je područje nedostupno tjelesnim pogledima. Čovjekovo tjelesno postojanje objavljuje se očima svih ljudi; a duševnost on nosi u sebi kao svoj svijet. No pomoću duha mu se vanjski svijet objavljuje na jedan viši način. U njegovoj se nutрини, doduše, otkrivaju tajne vanjskog svijeta; ali u duhu on izlazi iz sebe i pušta da stvari govore same o sebi, o onome što nema značenja za njega, već za njih. Čovjek uzdiže pogled k zvjezdanom nebu: divljenje što ga duša doživljava pripada njemu; vječni zakoni zvijezda koje shvaća mislima, duhom, ne pripadaju njemu, nego zvijezdama.

I tako je čovjek građanin triju svjetova. Svojim tijelom pripada svijetu što ga opaža tijelom; svojom dušom izgrađuje svoj vlastiti svijet; pomoću njegova duha objavljuje mu se svijet uzvišen u odnosu na oba spomenuta.

Očito je da se zbog bitne razlike ovih triju svjetova jasnoća o njima i o čovjekovu udjelu u njima može steći samo trima različitim načinima razmatranja.

Čovjekovo tijelo upoznajemo tjelesnim osjetilima. I pritom način promatranja ne može biti drugi doli onaj kojim upoznajemo druge stvari koje se mogu osjetilno opažati. Kao što se promatraju minerali, biljke, životinje, tako se može promatrati i čovjeka. On je srodan s ta tri oblika postojanja: jednako kao mineral gradi svoje tijelo iz prirodnih tvari; jednako kao biljka raste i razmnožava se; jednako kao životinja opaža predmete oko sebe i na osnovi njihovih utisaka stvara u sebi unutarnje doživljaje. Mineralni, biljni i životinjski način postojanja možemo stoga pripisati i čovjeku.

Različitost građe minerala, biljaka i životinja odgovara trima oblicima njihova postojanja. Ova građa — oblik — jest ono što razabiremo osjetilima i što se jedino može nazvati tijelom. Ali ljudsko tijelo različito je od životinjskog. Ovu različitost mora svatko priznati, ma što god mislio o čovjekovoj srodnosti sa životinjom. Pa i najradikalniji materijalist koji poriče sve duševno ne može da ne potvrdi sljedeću rečenicu koju izgovara Carus u svojem djelu "Organon spoznaje prirode i duha": Finija najunutarnija građa živčanog sustava, a posebno mozga ostaje, doduše, fiziologu i anatomu još uvijek neriješenom zagonetkom; ali je potpuno utvrđena činjenica da koncentriranost ovih tvorevina u životinjskom nizu sve više raste, a u čovjeku, kao ni u jednom drugom biću, dostiže najviši stupanj; to je za čovjekov duhovni razvoj od najveće važnosti i smijemo čak reći da je već to dovoljno objašnjenje. Razumije se samo po sebi da tamo gdje se ustrojstvo mozga nije dovoljno razvilo, gdje je mozak malen i nedostatan

kao kod mikrocefala i idiota, ne može biti govora o pojavi osobitih ideja i o spoznavanju, kao ni o produženju vrste kod čovjeka sa zakržljanim organima za razmnožavanje. Naprotiv, snažna i lijepo razvijena građa cijelog čovjeka, naročito mozga, neće, doduše, još sama nadomjestiti genija, ali će svakako biti prvi najnužniji uvjet za postizanje više spoznaje."

Kao što smo čovjekovu tijelu priznali tri oblika postojanja: mineralni, biljni i životinjski, tako mu se mora priznati i četvrti, posebno ljudski. Čovjek je svojim mineralnim oblikom postojanja srodan sa svime što je vidljivo, svojim biljnim sa svim bićima koja se razmnožavaju i rastu; svojim životinjskim sa svim bićima koja opažaju svoju okolinu i koja na osnovi vanjskih utisaka imaju unutarne doživljaje; svojim ljudskim postojanjem čini već u tjelesnom smislu zasebno carstvo.

//. Čovjekovo duševno biće

Čovjekovo duševno biće, njegov vlastiti unutarnji svijet, različit je od njegove tjelesnosti. Ta se vlastitost pokazuje čim svratimo pozornost na najjednostavniji osjetilni utisak. Nitko ne može odmah znati da li netko drugi takav jednostavni osjetilni utisak doživljava na isti način kao i on sam. Poznato je da postoje ljudi koji su slijepi za boje. Oni vide stvari samo u različitim nijansama sivoga. Drugi su djelomično slijepi za boje. Stoga ne mogu opažati neke nijanse boja. Slika svijeta koju im daje njihovo oko drugačija je nego kod takozvanih normalnih ljudi. Isto vrijedi manje ili više i za druga osjetila. Iz toga nesumnjivo proizlazi da već i jednostavni osjetilni utisak pripada

unutarnjem svijetu. Svojim tjelesnim osjetilima opažam crveni stol koji opaža i netko drugi; ali ne mogu opažati utisak crvenoga kod nekog drugog. — Prema tome, osjetilni se utisak mora označiti kao duševno. Kad si čovjek potpuno razjasni ovu činjenicu, unutar- nje doživljavanje uskoro više neće smatrati pukim procesima mozga ili nečim sličnim. — Na osjetilni se utisak najprije nadovezuje osjećaj. Jedan osjet pruža čovjeku radost, drugi žalost. To su pokreti njegova unutarnjeg, njegova duševnog života. U svo- jim osjećajima čovjek sebi stvara jedan drugi svijet i dodaje ga onom koji na njega djeluje izvana. Tome pridolazi nešto treće: volja. Njome čovjek ponovno djeluje na vanjski svijet. I time u vanjskom svijetu ostavlja otisak svog unutarnjeg bića. Ljudska du- ša u voljnom djelovanju teče takoreći prema van. Čovjekova se djela razlikuju od događaja u vanjskoj prirodi po tome što nose pečat njegova unutarnjeg života. Tako se duša spram vanjskog svijeta postavlja kao čovjekova vlastitost. Čovjek od vanjskog svi- jeta prima poticaje, ali svoj vlastiti svijet oblikuje primjereno tim poticajima. Tjelesnost postaje te- meljem duševnosti.

///. Čovjekovo duhovno biće

Čovjekova duševnost nije određena samo tijelom. Čovjek ne luta bez pravca i cilja od jednog osjetilnog utiska do drugog; ne djeluje ni pod dojmom bilo kojeg podražaja izvana ili podražaja koji dolaze iz procesa njegova tijela. Razmišlja o svojim opažajima i o svojim djelima. Razmišljanjem o opažajima stječe spoznaju o stvarima; razmišljanjem o svojim djelima

unosu u svoj život povezanost u skladu s umom. Zna da će kao čovjek svoju zadaću dostojno ispuniti samo onda ako pusti da ga i u spoznaji i u djelovanju vode ispravne misli. Duševnost se, dakle, suočava s dvojakom nužnošću. Zakone tijela određuje prirodna nužnost; dopušta da je određuju zakoni koji je vode ispravnom mišljenju jer nužnost tih zakona slobodno prihvaća. Zakonima izmjene stvari čovjek je potčinjen prirodi; zakonima mišljenja potčinjava se sam. — Time čovjek čini sebe pripadnikom jednog reda višeg od onog kojemu pripada svojim tijelom. A ovaj red jest duhovni red. Koliko se tjelesno razlikuje od duševnog, toliko se ovo razlikuje od duhovnog. Dokle se god govori samo o česticama ugljika, vodika ili sumpora koje se kreću u tijelu, nema se u vidu duša. Duševni život počinje tek tamo gdje se unutar takvih kretanja javlja osjećaj: osjećam slatko, ćutim radost. Isto se tako malo ima u vidu duh sve dok se promatraju samo duševni doživljaji koji se javljaju u čovjeku kad se potpuno prepusti vanjskom svijetu i svom tjelesnom životu. Ovo duševno tek je osnova duhovnog, kao što je tjelesno osnova duševnog. — Prirodoslovac se bavi tijelom, istraživač duše (psiholog) dušom, a istraživač duha duhom. Razjasniti sebi razliku između tijela, duše i duha, osvještanjem vlastitog sebstva, zahtjev je koji se mora postaviti onome tko si mišljenjem hoće razjasniti čovjekovo biće.

IV. Tijelo, duša i duh

Čovjek si sebe može razjasniti jedino ako si razjasni značenje mišljenja unutar svog bića. Mozak je tjelesno oruđe mišljenja. Kao što čovjek može vidjeti boje

samo dobro građenim okom, tako mu primjereno građeni mozak služi za mišljenje. Cijelo je čovjekovo tijelo građeno tako da mu je kruna u organu duha, u mozgu. Građa čovjekova mozga može se razumjeti samo ako ga se promatra s obzirom na njegovu zadaću. Ona se sastoji u tome da bude tjelesna podloga duha koji misli. Kod vodozemaca mozak je u odnosu na leđnu moždinu još malen; kod sisavaca postaje razmjerno veći. Kod čovjeka je s obzirom na ostali dio tijela najveći.

Postoje neke predrasude u odnosu na ovdje navedene napomene o mišljenju. Neki su ljudi skloni potcjenjivanju mišljenja, a precjenjivanju "toplog osjećajnog života", "osjećanja". Čak se i kaže: ne "trezvenim mišljenjem", nego toplinom osjećaja, neposrednom snagom osjećanja uzdiže se čovjek do viših spoznaja. Ljudi koji tako govore boje se da će jasnim mišljenjem otupjeti osjećaje. To je zacijelo slučaj kod svakidašnjeg mišljenja koje se odnosi samo na korisnost stvari. Ali kod misli koje vode u više regije postojanja vrijedi obrnuto. Nema osjećaja ni oduševljenja koji bi se mogli usporediti s doživljajima ljepote, topline i uzvišenosti potaknutima čistim, kristalno jasnim mislima koje se odnose na više svjetove. Nisu najviši oni osjećaji koji nastanu "sami od sebe", nego oni koji su stečeni energičnim misaonim radom.

Ljudsko tijelo ima građu koja odgovara mišljenju. Iste tvari i snage koje postoje u mineralnom carstvu, raspoređene su u ljudskom tijelu tako da čine sklop kojim se mišljenje može objaviti. Ta mineralna građa stvorena u skladu sa svojom zadaćom zvat će se u daljnjem razmatranju čovjekovo fizičko tijelo.

Mineralna građa sa središtem u mozgu nastaje razmnožavanjem i rastom zadobiva svoj izgrađeni oblik. Razmnožavanje i rast, ono su što je čovjeku zajedničko s biljkama i životinjama. Razmnožavanjem i rastom razlikuje se živo biće od neživa minerala. Živo nastaje iz živog pomoću klice. U slijedu živih bića nadovezuje se potomak na pretka. Snage po kojima nastaje mineral usmjerene su na same tvari od kojih je načinjen. Gorski se kristal oblikuje sjedinjavanjem snaga svojstvenih siliciju i kisiku. Snage koje oblikuju hrast moramo posredno tražiti u majčinskoj i očinskoj klici biljke. A oblik hrasta prilikom razmnožavanja ostaje očuvan od pretka do potomka. Postoje unutarnji, živom biću urođeni uvjeti. — To je bilo primitivno gledanje na prirodu koje je vjerovalo da niže životinje, čak i ribe, mogu nastati iz mulja. Oblik živih bića prenosi se naslijeđem. Način na koji se razvija neko živo biće ovisi o tome iz kojeg je očinskog ili majčinskog bića nastalo ili, drugim riječima, kojoj vrsti pripada. Tvari od kojih je sastavljeno, neprestano se mijenjaju; vrsta za vrijeme života ostaje ista i naslijeđem se prenosi na potomke. Vrsta je, dakle, ono što određuje povezivanje tvari. Tu snagu koja tvori vrstu nazivamo životnom snagom. Kao što mineralne snage dolaze do izražaja u kristalima, tako gradivna životna snaga dolazi do izražaja u vrstama ili oblicima životinjskog i biljnog života.

Mineralne snage čovjek opaža tjelesnim osjetilima. A može opažati samo ono za što ima takva osjetila. Bez oka nema svjetla, bez uha nema opažaja zvuka. Od osjetila koja ima čovjek, najniži organizmi imaju samo neku vrstu osjetila opipa. S obzirom na način čovjekova opažanja, za njih postoje samo

one mineralne snage koje se mogu prepoznati opipom. Onoliko koliko su kod viših životinja razvijena druga osjetila, toliko je za njih bogatija i raznolikija okolina koju opaža i čovjek. Ovisi, dakle, o organima nekog bića da li to što je prisutno u vanjskom svijetu, postoji kao opažaj, kao osjet i za samo to biće. Ono što u zraku postoji kao neki pokret, to u čovjeku postaje osjetom zvuka. — Očitovanje životne snage čovjek ne opaža običnim osjetilima. On vidi boje biljke, miriše njen miris; životna snaga tom promatranju ostaje skrivena. Kao što slijep od rođenja nema pravo poricati boje, tako obična osjetila ne smiju poricati životnu snagu. Za onoga tko je slijep od rođenja boje će postojati od trenutka kad bude operiran; isto tako za ljude kojima se otvorio odgovarajući organ postoji opažaj raznolikih, životnom snagom stvorenih vrsta biljaka i životinja, a ne samo individua. — Otvaranjem ovog organa čovjeku sviće jedan sasvim nov svijet. On sada ne opaža samo boje, mirise živih bića i slično nego i sam život tih živih bića. U svakoj biljci, u svakoj životinji osim fizičkog doživljava još i životom ispunjeno duhovno obličje. Da bismo za to imali izraz, nazvat ćemo ovo duhovno obličje eterskim tijelom ili životnim tijelom.* — Za istraživača duhovnog života stvar

* Pisac ove knjige dugo je nakon njena izlaska (usp. časopis "Das Reich" 4. knjiga prvog godišta [siječanj 1917.]) ono što se ovdje naziva etersko ili životno tijelo nazvao i "tijelom oblikotvornih snaga". Na taj ga je naziv navelo mišljenje da se ne može dovoljno učiniti kako bi se izbjegao nesporazum da ovdje spomenuto etersko tijelo ne zamijenimo sa "životnom snagom" starije prirodne znanosti. Kada se radi o odbacivanju ove starije predodžbe životne snage sa stajališta moderne

izgleda ovako: Njemu etersko tijelo nije samo učinak tvari i snaga fizičkog tijela, nego samostalno, zbiljsko biće koje navedene fizičke tvari i snage tek priziva u život. Govori se u skladu s duhovnom znanošću kad se kaže: čisto fizičko tijelo — na primjer neki kristal — dobiva svoj oblik od fizičkih oblikotvornih snaga koje prebivaju u neživom; živo tijelo ne dobiva svoj oblik od ovih snaga jer se u trenutku kad ga napusti život i kad biva prepušteno samo fizičkim snagama ono raspada. Životno je tijelo biće koje u svakom trenutku života čuva fizičko tijelo od raspadanja. Da bi se to životno tijelo vidjelo, da bi ga se

prirodne znanosti, onda je pisac u izvjesnom smislu na strani protivnika takve snage. Jer njome se htio objasniti specifičan način djelovanja anorganskih snaga u organizmu. No to što u organizmu djeluje anorganski, u njemu ne djeluje drugačije nego u području anorganskog svijeta. Zakoni anorganske prirode nisu u organizmu drugačiji od onih u kristalu itd. Ali u organizmu se nalazi nešto što nije anorgansko: to je gradivni život. Njemu je u osnovi etersko tijelo ili tijelo oblikotvornih snaga. Prihvaćanje tog tijela neće ometati opravdanu zadaću istraživanja prirode: da se ono što se zapaža u djelovanju snaga u anorganskoj prirodi protegne na svijet organizama. Prava duhovna znanost opravdano poriče da je ta djelatnost unutar organizma izmijenjena nekom posebnom životnom snagom. Duhovni istraživač govori o eterskom tijelu utoliko što se u organizmu očituje još nešto drugo čega nema u neživom. — Unatoč svemu tome pisac ove knjige ne osjeća se potaknutim da naziv "etersko tijelo" zamijeni nazivom "tijelo oblikotvornih snaga", jer je unutar cijelog ovog konteksta za svakoga tko želi vidjeti isključen nesporazum. Do njega može doći samo ako se taj naziv upotrijebi u izvodu koji ne može pokazati ovdje spomenute odnose. (Trebalo se usporediti s onim što je kazano na kraju ove knjige pod naslovom "Pojedine primjedbe i nadopune".)

u drugom biću razabralo, potrebno je probuđeno duhovno oko. Bez njega se postojanje eterskog tijela može logički pretpostaviti; no gledati ga se duhovnim okom može, kao što se fizičkim okom gleda boja. — Ne treba se spoticati o izraz "etersko tijelo". "Eter" tu označava nešto drugo nego hipotetski eter u fizici. Uzima se jednostavno kao oznaka za nešto što se tu opisuje. I kao što je čovjekovo fizičko tijelo po svojoj građi slika svoje zadaće, tako je to i čovjekovo etersko tijelo. I njega razumijemo samo ako ga promatramo s obzirom na duh koji misli. Svojom orijentiranošću na duh koji misli čovjekovo se etersko tijelo razlikuje od eterskog tijela biljaka i životinja. — Kao što čovjek svojim fizičkim tijelom pripada mineralnom, tako eterskim tijelom pripada životnom svijetu. Nakon smrti fizičko se tijelo rastvara u mineralnom, a etersko u životnom svijetu. Izrazom "tijelo" označeno je ono što nekom biću na bilo koji način daje "oblik", "formu". Ne treba izraz tijelo miješati s osjetilnim oblikom tijela. U smislu ovog teksta oznaka "tijelo" može se upotrebljavati i za ono što se javlja kao duševno i kao duhovno.

Životno tijelo čovjeku je još nešto izvanjsko. S prvim buđenjem osjeta nutrina sama odgovara na podražaj vanjskog svijeta. Možemo slijediti ono što se naziva vanjskim svijetom koliko nam drago: osjet nećemo moći naći. — Zrake svjetla prodiru u oko i unutar njega prenose se do mrežnice. Tu izazivaju kemijske procese (u takozvanom očnom purpuru); djelovanje tih podražaja prenosi se preko očnog živca do mozga; tamo nastaju daljnji fizički procesi. Kad bismo ih mogli promatrati, vidjeli bismo fizičke procese kao i drugdje u vanjskom svijetu. Kad bih mogao promatrati životno tijelo, razabrao

bih da je fizički proces mozga ujedno i životni proces. Ali osjet plave boje što ga ima primalac svjetlosne zrake ne bih na ovom putu nigdje mogao naći. On nastaje unutar duše primaoca. Kad bi, dakle, biće ovog primaoca bilo ograničeno na fizičko i etersko tijelo, tada osjeta ne bi bilo. Djelatnost kojom osjet postaje činjenicom bitno se razlikuje od djelovanja životne snage. Tim djelovanjem ova djelatnost izmamљуje unutarnji doživljaj. Bez te djelatnosti bio bi to čisti životni proces kakav se opaža i u biljci. Predočimo si čovjeka kako sa svih strana prima utiske. Moramo ga istovremeno zamisliti kao izvor označene djelatnosti, kako iz svih smjerova prima ove utiske. Osjeti odgovaraju na sve strane s kojih dolaze utisci. Neka se taj izvor djelatnosti nazove dušom osjeta. Ta je duša osjeta isto tako stvarna kao i fizičko tijelo. Kad bi preda mnogim stajao čovjek i kad bih ga sebi predočio, zanemarujući njegovu dušu osjeta, samo kao fizičko tijelo, to bi bilo isto kao kad bih si od jedne umjениčke slike predočio samo platno.

Za opažanje duše osjeta treba reći nešto slično onome što je prije bilo rečeno za etersko tijelo. Tjelesni su organi za nju slijepi, pa i onaj organ koji može opažati život kao život. Ali onako kako se ovim organima gleda etersko tijelo, tako pomoću jednog višeg organa može unutarnji svijet osjeta postati posebnom vrstom nadosjetilnih opažaja. Čovjek ne osjeća tada samo utiske fizičkog i životnog svijeta, nego gleda osjete. Pred čovjekom s takvim organom svijet osjeta drugoga bića stoji kao vanjska zbilja. Treba razlikovati doživljaje vlastitog svijeta osjeta i gledanje svijeta osjeta drugog bića. Gledati u vlastiti svijet osjeta može, naravno, svaki čovjek, a gledati

svijet osjeta drugog bića može samo vidovati s otvorenim "duhovnim okom". Ako čovjek nije vidovit, onda on svijet osjeta poznaje samo kao "unutarnji" svijet, kao vlastite skrivene doživljaje svoje duše; otvorenom "duhovnom oku" počinje svijetliti pred vanjskim duhovnim pogledom ono što inače živi samo "u nutrini" drugog bića.

*

Kako bi se izbjegli nesporazumi, ovdje treba izričito reći da vidovati ne doživljava u sebi ono isto što drugo biće u sebi ima kao svoj sadržaj svijeta osjeta. Svaki čovjek doživljava osjete s gledišta svoje nutrine; vidovati opaža očitovanje, iskaz svijeta osjeta.

Duša osjeta s obzirom na svoje djelovanje ovisi o eterskom tijelu jer iz njega donosi ono što će potaknuti da zasja kao osjet. A kako je etersko tijelo unutar fizičkog tijela život, tako je duša osjeta posredno ovisna o njemu. Samo ispravnom, dobro građenom oku mogući su odgovarajući osjeti boja. Time tjelesnost djeluje na dušu osjeta. Ona je dakle, tijelom određena i ograničena u svojoj djelatnosti. Ona živi unutar granica zadanih tjelesnošću. — Tijelo je izgrađeno od mineralnih tvari, oživljeno eterskim tijelom i ono ograničava samu dušu osjeta. Tko, dakle, ima gore spomenuti organ "gledanja" duše osjeta, on ju spoznaje ograničenu tijelom. Ali granica duše osjeta ne podudara se s granicom fizičkog tijela. Iz ovog se vidi da se ona pokazuje moćnijom od njega. Ali snaga kojom je granica postavljena potječe od fizičkog tijela. Time se između fizičkog i eterskog tijela s jedne i duše osjeta s druge strane postavlja

još jedan poseban dio čovjekova bića. To je duševno tijelo ili tijelo osjeta. Može se također reći: dio eterskog tijela je finiji od ostalog i taj finiji dio eterskog tijela čini jedinstvo s dušom osjeta, dok grublji dio eterskog tijela čini neku vrstu jedinstva s fizičkim tijelom. No kako je rečeno, duša osjeta nadilazi granice duševnog tijela.

Ono što je ovdje nazvano osjetom, samo je jedan dio duševnog bića. (Izraz duša osjeta izabran je zbog jednostavnosti.) Na osjete se nadovezuju osjećaji užitka i neugode, nagoni, instinkti, strasti. Sve to ima isto obilježje vlastite životnosti kao i osjeti te je isto kao i osjeti ovisno o tjelesnosti.

*

Isto kao i s tijelom duša osjeta stupa u uzajamno djelovanje s mišljenjem, s duhom. Najprije se koristi mišljenjem. Čovjek stvara misli o svojim osjetima. Time sebi razjašnjava vanjski svijet. Dijete koje se opeklo razmišlja i dolazi do misli: "Vatra peče." Ni svoje nagone, instinkte i strasti čovjek ne slijedi slijepo; razmišljanjem stvara prilike u kojima ih može zadovoljiti. Ono što se naziva materijalnom kulturom, sasvim se kreće u tom pravcu. Ona se sastoji od usluga koje mišljenje čini duši osjeta. Tom je cilju usmjereno neizmjereno mnoštvo misaonih snaga. Snaga misli jest ona koja je gradila brodove, željeznice, telegrafe, telefone; i sve to daleko najvećim dijelom služi zadovoljenju potreba duša osjeta. Slično kao što životvorna snaga prožima fizičko tijelo, tako i misaona snaga prožima dušu osjeta. Životvorna snaga spaja fizičko tijelo s precima i potomcima i time

ga postavlja u zakonitost koja se ne tiče mineralnog svijeta. Isto tako misaona snaga postavlja dušu u zakonitost kojoj ona kao puka duša osjeta ne pripada. — Dušom osjeta čovjek je srodan sa životinjom. I kod životinje primjećujemo osjete, nagone, instinkte i strasti. Međutim, životinja ih slijedi neposredno. Oni kod životinja nisu protkani samostalnim mišljenjem koje nadilazi neposredan doživljaj. Do izvjesnog stupnja to je slučaj i kod nerazvijenog čovjeka. Stoga je puka duša osjeta različita od razvijenog višeg dijela duše koji u svoju službu stavlja mišljenje. Neka ta duša kojoj služi mišljenje bude označena kao duša razuma. Moglo bi je se nazvati i dušom čudi ili ćud.

Duša razuma prožima dušu osjeta. Tko ima organ "gledanja" duše, vidi stoga dušu razuma kao posebno biće u odnosu na puku dušu osjeta.

*

Mišljenje uzdiže čovjeka nad vlastitu životnost. On postiže nešto što nadilazi njegovu dušu. Samo mu je po sebi razumljivo uvjerenje da su zakoni mišljenja u skladu s redom svijeta. Zbog tog se sklada smatra udomaćenim u tom svijetu. Taj sklad jedna je od ključnih činjenica kojom čovjek upoznaje svoje vlastito biće. Čovjek u svojoj duši traži istinu; a kroz tu istinu ne govori samo duša nego kroz nju govori svijet. Što se mišljenjem spoznaje kao istina ima samostalno značenje za svijet, a ne samo za vlastitu dušu. Sa svojim divljenjem zvjezdanom nebu ja živim u sebi; misli što ih stvaram o stazama nebeskih tijela imaju za mišljenje svakog drugog čovjeka isto

značenje kao i za moje. Bilo bi besmisleno govoriti o mojem divljenju kad ja sam ne bih postojao; ali nije u istoj mjeri besmisleno govoriti o mojim mislima bez odnosa prema meni. Jer istina koju danas mislim bila je istina i jučer, a bit će istina i sutra, premda se njome bavim samo danas. Raduje li me neka spoznaja, ta radost ima značenje tako dugo dok u meni živi; istina spoznaje ima značenje posve neovisno o ovoj radosti. Za shvaćanje istine duša se povezuje s nečim što svoju vrijednost nosi u samom sebi. A ta vrijednost ne iščezava s duševnim osjetom, kao što s njim nije ni nastala. Stvarna istina niti nastaje niti prolazi: to je od nepobitnog značaja. — Tome ne proturiječi da pojedine ljudske "istine" imaju samo prolaznu vrijednost zato što su u određenom vremenu bile spoznate kao djelomične ili potpune zablude. Jer čovjek sebi mora reći da istina postoji sama u sebi, iako su njegove misli samo prolazni pojavni oblici vječnih istina. I tko kao Lessing kaže da se zadovoljava vječitom težnjom za istinom budući da puna, čista istina može postojati samo za Boga, taj ne poriče vječno vrijednu istinu, nego je takvim iskazom upravo potvrđuje. Jer, samo ono što vječno značenje ima u samom sebi, može pobuditi vječnu težnju za sobom. Kad istina ne bi bila u sebi samostojna, kad bi ona svoju vrijednost i svoje značenje dobivala od ljudske duše osjeta, onda ne bi mogla biti jedini cilj za sve ljude. Težeći za njom, priznajemo joj njeno samostojno biće.

A kako je s istinom tako je s istinskim dobrom. Dobro u etičkom smislu neovisno je o sklonostima i strastima, ukoliko ne dozvoli da one zapovijedaju njemu, nego da ono zapovijeda njima. Sviđanje i nesviđanje, žudnja i odbojnost pripadaju čovjekovoj

vlastitoj duši; dužnost stoji iznad sviđanja i nesviđanja. Dužnost čovjeku može stajati tako visoko da za nju žrtvuje život. I čovjek je to viši što je svoja sviđanja i nesviđanja, svoje sklonosti tako oplemenio da one bez prisile i podređivanja same iz sebe slijede spoznatu dužnost. Dobro u etičkom smislu ima, kao i istina, svoju vječnu vrijednost u sebi i ne zadobiva je dušom osjeta.

Time što čovjek daje da u njegovoj nutrini zaživi samostojna istina i dobro, izdiže se iznad puke duše osjeta. U nju sjaji vječni duh. U njoj se budi svjetlo koje je neprolazno. Dok duša živi u ovom svjetlu, ima udjela u vječnome. Ona povezuje s njime svoje vlastito postojanje. Istinito i dobro koje duša u sebi nosi, u njoj je besmrtno. — Ono što u duši počinje svijetliti kao vječno neka bude označeno kao duša svijesti. — O svijesti se može govoriti i kod nižih oblika duševnog života. Najsvakidašnjiji osjet predmet je svijesti. S obzirom na to svijest ima i životinja. Pod dušom svijesti podrazumijeva se ljudska svijest, dakle, duša u duši. Ovdje se uz dušu razuma razlikuje još i dušu svijesti kao posebni dio duše. Duša razuma zapletena je još u osjete, u nagone, uzbuđenja i tako dalje. Svaki čovjek zna kako mu je ponajprije istinito ono čemu svojim osjetima i tako dalje, daje prednost. Trajna je tek ona istina koja se odvojila od svake primjese takvih simpatija, antipatija, osjećaja i tako dalje. Istina je istina i onda kada joj se svi osobni osjećaji protive. Neka se onaj dio duše u kojem ta istina živi nazove dušom svijesti.

Tako se u duši kao i u tijelu mogu razlikovati tri dijela: duša osjeta, duša razuma i duša svijesti. I kao što odozdo prema gore tjelesnost djeluje na dušu ograničavajući je, tako je odozgo prema dolje

duhovnost proširuje. Jer što se duša više ispunjava istinitim i dobrim, to prostranije i obuhvatnije biva u njoj ono vječno. — Za onoga tko umije "gledati" dušu, sjaj koji zrači iz čovjeka, budući da se to njegovo vječno proširuje, ista je takva zbilja, kakva je za fizičko oko zbiljska svjetlost koja zrači iz plamena. "Vidiocu" tjelesni čovjek predstavlja samo dio cijelog čovjeka. Tijelo kao najgrublja tvorevina nalazi se usred drugih tijela koja njega, a i sebe međusobno prožimaju. Etersko tijelo ispunjava fizičko poput živa oblika; duševno tijelo (astralni lik) sa svih strana nadilazi granice eterskog tijela. A njega pak nadilazi duša osjeta, pa duša razuma koja postaje tim veća što više prima istinito i dobro. Jer ovo istinito i dobro uzrokuje širenje duše razuma. Čovjek koji bi živio samo prema svojim sklonostima, svojim sviđanjima i nesviđanjima, imao bi dušu razuma čije bi se granice podudarale s granicama duše osjeta. Ovu se tvorevinu, u čijoj je sredini fizičko tijelo kao u nekom oblaku, može nazvati čovjekovom austom. To je ono čime "čovjekovo biće" biva obogaćeno ako ga se gleda onako kako ga pokušava prikazati ovaj tekst.

*

Tijekom razvoja u djetinjstvu dolazi u čovjekovu životu trenutak u kojem se on prvi put osjeća samostalnim bićem u odnosu na čitav ostali svijet. To je za ljude istančana osjećaja značajan doživljaj. Pjesnik Jean Paul priča u svojem životopisu: "Nikada neću zaboraviti događaj koji još nikome nisam ispričao, kada sam prisustvovao rođenju svoje samosvijesti.

Znam navesti mjesto i vrijeme. Jednoga prijepodneva, kao vrlo malo dijete stajao sam na kućnim vratima i gledao lijevo prema drvarnici, kad me odjednom poput munje s neba pogodio unutarnji opažaj, ja sam Ja, i otada se zadržao svijetleći: tada je moje Ja prvi puta ugledalo sebe i to zauvijek. Ovdje su obmane sjećanja teško zamislive jer se nikakvo tuđe pripovijedanje nije moglo umiješati i nešto dodati događaju koji se odigrao u najskrovitijem čovjekovu svetištu, a koji je samom svojom novinom dao trajnost svakidašnjim i sporednim okolnostima." — Poznato je da mala djeca za sebe kažu: "Karlo je dobar", "Marija hoće to". Smatra se sasvim primjerenim da o sebi govore kao o drugima zato što još nisu osvijestili svoje samostalno biće, zato što svijest o sebstvu u njima još nije rođena. Samosviješću čovjek označava sebe kao samostalno, od svega ostalog odvojeno biće, kao "Ja". U "Ja" čovjek sažima sve što doživljava kao tjelesno i kao duševno biće. Tijelo i duša nosioci su "Ja"; ono u njima djeluje. Kao što je središte fizičkog tijela u mozgu, tako je središte duše u "Ja". Čovjekovi osjeti pokrenuti su izvana; osjećaji se javljaju kao posljedice vanjskog svijeta; volja se odnosi na vanjski svijet jer se ostvaruje vanjskom djelatnošću. "Ja" kao pravo čovjekovo biće ostaje sasvim nevidljivo. Zato Jean Paul točno naziva "Ja"-opažaj "događajem koji se zbiva samo u zastrtom čovjekovu svetištu". Jer čovjek je sa svojim "Ja" potpuno sam. — I ovo "Ja" jest čovjek sam. To mu daje pravo da to "Ja" smatra svojim istinskim bićem. Zato svoje tijelo i svoju dušu smije označiti kao "ovoje" unutar kojih živi; može ih označiti kao tjelesne uvjete kojima djeluje. Tijekom svojega razvoja uči ovo oruđe sve više upotrebljavati u službi svog "Ja". Rječca "Ja",

kako se upotrebljava u njemačkom jeziku, ime je koje se razlikuje od svih drugih imena. Tko o naravi ovog imena razmišlja na prikladan način, ujedno mu se otvara pristup spoznaji čovjekova bića u dubljem smislu. Svako drugo ime mogu svi ljudi na isti način primijeniti na ono na što se to ime odnosi. Svatko može stol nazvati "stolom", stolac "stolcem". S imenom "Ja" to nije slučaj. Nitko ga ne može primijeniti da označi nekog drugog; svatko može samo sebe nazvati "Ja". Ime "Ja" ne može do moga uha nikada doprijeti izvana kad označava mene. Samo iznutra, samo iz sebe same može duša sebe označiti kao "Ja". Kad čovjek, dakle, sebi kaže "Ja", počinje u njemu govoriti nešto što nema veze ni s jednim od svjetova iz kojih su uzeti dosad spomenuti "ovoji". "Ja" sve više postaje vladarom tijela i duše. — To također dolazi do izražaja u auri. Što je više Ja vladarom tijela i duše, aura postaje raščlanjenija, raznolikija i raznobojnija. "Vidoviti" može gledati kako Ja djeluje na auru. Samo "Ja" i njemu je nevidljivo: ono je zaista u "zastrtom čovjekovu svetištu". — Ali Ja u sebe prima zrake svjetla što poput vječnog svjetla u njemu počinje sjati. I kao što čovjek u svome "Ja" sažima doživljaje tijela i duše, tako pušta da se i misli istine i dobrote slijevaju u "Ja". Osjetilne se pojave ljudskom "Ja" objavljuju s jedne, a duh s druge strane. Tijelo i duša predaju se ljudskom "Ja" kako bi mu služili; a "Ja" se predaje duhu kako bi ga on ispunio. "Ja" živi u tijelu i duši; ali duh živi u "Ja". A ono što od duha živi u Ja vječno je. Jer Ja zadobiva bit i značenje od onoga s čim je povezano. Ukoliko živi u fizičkom tijelu, podvrgnuto je mineralnim zakonima, u eterskom zakonima razmnožavanja i rasta, dušom osjeta i dušom razuma

podvrgnuto je zakonima duševnog svijeta; ukoliko u sebe prima duhovno, podvrgnuto je zakonima duha. Ono što tvore zakoni minerala i zakoni života, to nastaje i prolazi, a duh nema ništa zajedničko s nastajanjem i propadanjem.

*

Ja živi u duši. Pa iako najviši izraz ljudskog "Ja" pripada duši svijesti, treba ipak reći da "Ja" odatle zračeći ispunjava čitavu dušu i posredovanjem duše njegovo djelovanje dolazi do izražaja na tijelu. A u "Ja" jest živući duh. Duh zrači u Ja i živi u njemu kao u svom "ovoju", isto tako "Ja" živi u tijelu i duši kao svojim "ovojima". Duh oblikuje Ja iznutra prema van, mineralni svijet izvana prema unutra. Duh koji stvara "Ja" i kao "Ja" živi neka se zove "duh-sâm" jer se pojavljuje kao čovjekovo "Ja" ili "sebstvo". Razliku između "duha-sâmog" i "duše svijesti" moguće je objasniti na sljedeći način. Duša svijesti dodiruje samostojnu istinu neovisno o svakoj simpatiji i antipatiji; duh-sâm u sebi nosi istu istinu, prihvaćenu i obuhvaćenu ljudskim "Ja"; njime se ona individualizira i unosi u samostalno čovjekovo biće. Time što je vječna istina osamostaljena i povezana s "Ja" u jedno biće, samo "Ja" dostiže vječnost.

Duh-sâm jest objava duhovnog svijeta unutar Ja, kao što je s druge strane osjetilni opažaj objava fizičkog svijeta unutar Ja. U tome što je crveno, zeleno, svjetlo, tamno, tvrdo, meko, toplo, hladno, prepoznaje se objava tjelesnog svijeta; u onome što je istinito i dobro, objava duhovnog svijeta. U istom smislu u kojem se objava tjelesnog zove osjetom,

neka se objava duhovnoga nazove intuicijom. Već najjednostavnija misao sadrži intuiciju, jer se misao ne može pipati rukama, vidjeti očima: njenu objavu treba posredovanjem Ja primiti iz duha. — Kada dva čovjeka, jedan razvijen, drugi nerazvijen, promatraju biljku, tada u Ja jednoga živi nešto sasvim drugo nego u Ja drugoga. A ipak su osjeti obojice izazvani istim predmetom. Različitost je u tome što jedan može stvarati o predmetu daleko savršenije misli od drugoga. Kad bi se predmeti očitovali samo posredovani osjetima, tada u duhovnom razvoju ne bi bilo napretka. Prirodu osjeća i divljak; prirodni se zakoni objavljuju tek mišljenju koje je obogaćeno intuicijom više razvijenog čovjeka. Podražaje vanjskog svijeta osjeća i dijete kao poticaj volje, moralne zakone, međutim, otkriva tek tijekom razvoja time što uči živjeti u duhu i razumijevati njegovu objavu.

Kao što bez oka ne bi bilo osjeta boja, tako bez višeg mišljenja duha-samog ne bi bilo intuicije. I kao što osjet ne stvara biljku na kojoj se pojavljuje boja, isto tako ni intuicija ne stvara duhovno, nego samo o njemu daje vijest.

Intuicijama ljudsko Ja, koje zaživljava u duši, ide po poruke odozgo, iz duhovnog svijeta, kao što osjetima ide po poruke fizičkog svijeta. I time ono duhovni svijet čini isto tako vlastitim životom svoje duše, kao što to osjetilima čini s fizičkim svijetom. Duša ili Ja koje u njoj počinje svijetliti otvara svoja vrata na dvije strane: prema tjelesnom i prema duhovnom.

Kao što fizički svijet može o sebi obavještavati Ja samo time što iz svojih tvari i snaga izgrađuje tijelo u kojem može živjeti svjesna duša i u kojem ona posjeduje organe za opažanje tjelesnog izvan

sebe, tako i duhovni svijet svojim duhovnim tvarima i duhovnim snagama gradi duhovno tijelo u kojem Ja može živjeti i intuicijama opažati ono duhovno. (Jasno je da su izrazi duhovna tvar, duhovno tijelo po svom smislu proturječni. Treba ih upotrebljavati samo da usmjere misao na ono što u duhovnome odgovara čovjekovu fizičkom tijelu.)

Kao što je unutar fizičkog svijeta pojedinačno ljudsko tijelo izgrađeno kao izdvojeno biće, tako je u duhovnom svijetu izgrađeno i duhovno tijelo. U duhovnom svijetu postoji za čovjeka isto tako unutarnje i vanjsko kao i u fizičkom svijetu. Kao što čovjek iz fizičkog svijeta uzima tvari i prerađuje ih u svom fizičkom tijelu, tako iz duhovnog svijeta uzima duhovno i čini ga svojim. Duhovno je vječna hrana čovjekova. I kao što je čovjek rođen iz fizičkog svijeta, tako se rada iz duha po vječnim zakonima istinitoga i dobroga. On je odijeljen od duhovnoga svijeta, koji se nalazi izvan njega, kao što je kao samostalno biće odijeljen od sveukupnoga fizičkog svijeta. Neka se ovo samostalno duhovno biće nazove "duhovni čovjek".

Istražujemo li čovjekovo fizičko tijelo, nalazimo u njemu iste tvari i snage koje postoje izvan njega u ostalom fizičkom svijetu. Tako je i s duhovnim čovjekom. U njemu pulsiraju elementi vanjskoga duhovnog svijeta, u njemu su djelatne snage ostaloga duhovnog svijeta. Kao što je neko biće koje živi i osjeća u fizičkoj koži zatvoreno u sebi, tako je i u duhovnom svijetu. Duhovnu kožu koja duhovnog čovjeka odjeljuje od jedinstvenoga duhovnog svijeta čineći ga, unutar njega, samostalnim duhovnim bićem, koje živi u sebi i intuitivno opaža duhovni sadržaj svijeta — ovu "duhovnu kožu" nazovimo duhovnim

ovojem (auralnim ovojem). Treba samo imati na umu da se ta "duhovna koža" s napredovanjem čovjekova razvoja neprekidno širi, tako da je čovjekova duhovna individualnost (njegov auralni ovoj) sposobna za neograničeno širenje.

Unutar ovoga duhovnog ovoja živi duhovni čovjek. Njega duhovna životna snaga izgrađuje na isti način kao što fizičko tijelo izgrađuje fizička životna snaga. Slično kako se govori o eterskom tijelu, mora se zato, s obzirom na duhovnog čovjeka, govoriti i o eterskom duhu. Neka se ovaj eterski duh nazove životni duh. Čovjekovo duhovno biće raščlanjeno je prema tome na tri dijela: na duhovnog čovjeka, životni duh i duh-sâm.

Za "vidioca" duhovnih oblasti ovo je čovjekovo duhovno biće, taj viši — pravi duhovni — dio aure vidljiva zbilja. On unutar duhovnoga ovoja "gleda" duhovnog čovjeka kao životni duh; i "on gleda" kako se ovaj "životni duh", uzimajući duhovnu hranu iz vanjskoga duhovnog svijeta, neprekidno povećava. Nadalje vidi kako se ovim primanjem duhovni ovoj neprekidno širi, kako duhovni čovjek postaje sve veći i veći. Ako se to "povećavanje" "gleda" prostorno, onda je to dakako tek slika zbilje. Bez obzira na to, čovjekova je duša u predodžbi ove slike usmjerena na odgovarajuću duhovnu zbilju. Razlika između čovjekova duhovnog bića i fizičkog bića jest ta da posljednje ima ograničenu veličinu, dok ono prvo može neograničeno rasti. Ono što se prima kao duhovna hrana ima vrijednost vječnosti. Čovjekova se aura zato sastoji iz dva dijela koja se međusobno prožimaju. Jednome boju i oblik daje čovjekov fizički bitak, drugome njegov duhovni. — Ja je ono što ih dijeli tako da se fizičko na sebi svojstven način

predaje i izgrađuje takvo tijelo koje pušta da u njemu zaživi duša; a predaje se i Ja i pušta da u njemu zaživi duh koji sa svoje strane prožima dušu te joj zadaje cilj u duhovnom svijetu. Duša je tijelom zatvorena u fizičko, duhovni čovjek daje joj krila za kretanje u duhovnom svijetu.

*

Da bi se shvatilo čitava čovjeka, treba ga zamisliti sastavljenog od spomenutih dijelova. Tijelo se izgrađuje od fizičkoga, materijalnog svijeta, tako da je ova grada usklađena prema Ja koje misli. Tijelo je prožeto životnom snagom i time postaje etersko tijelo ili životno tijelo. Kao takvo ono se u osjetilnim organima otvara prema van i postaje duševno tijelo. Njega prožima duša osjeta i postaje s njim jedno. Duša osjeta ne prima samo utiske vanjskog svijeta kao osjete; ona ima svoj vlastiti život koji se s jedne strane oplođuje osjetima, a s druge mišljenjem. Tako postaje dušom razuma. Ona to može zato što se prema gore otvara intuicijama, kao što se prema dolje otvara osjetima. Ona je na taj način duša svijesti. Ovo joj je moguće jer joj duhovni svijet ugrađuje organ intuicije, kao što joj fizičko tijelo gradi osjetilne organe. Kao što osjetila duševnim tijelom duši pružaju osjete, tako joj duh organima intuicije pruža intuicije. Time je duhovni čovjek povezan s dušom svijesti u jedinstvu, kao što je fizičko tijelo s dušom osjeta povezano u duševnom tijelu. Duša svijesti i duh-sâm tvore jedinstvo. U ovom jedinstvu duhovni čovjek živi kao životni duh, kao što etersko tijelo tvori tjelesnu životnu osnovu za duševno tijelo. I

kao što se fizičko tijelo zatvara fizičkom kožom, tako se duhovni čovjek zatvara duhovnim ovojem. Iz toga proizlazi sljedeća razdioba čitavog čovjeka:

- A fizičko tijelo
- B etersko tijelo ili životno tijelo
- C duševno tijelo
- D duša osjeta
- E duša razuma
- F duša svijesti
- G duh-sâm
- H životni duh
- I duhovni čovjek

Duševno tijelo (C) i duša osjeta (D) čine jedinstvo u zemaljskom čovjeku; isto tako duša svijesti (F) i duh-sâm (G). — Iz toga proizlazi sedam dijelova zemaljskog čovjeka:

1. fizičko tijelo
2. etersko tijelo ili životno tijelo
3. duševno tijelo koje osjeća
4. duša razuma
5. duhom ispunjena duša svijeti
6. životni duh
7. duhovni čovjek

U duši zabljesne "Ja", prima poticaj iz duha i time postaje nosiocem duhovnog čovjeka. Tako čovjek sudjeluje u ova "tri svijeta" (fizičkom, duševnom i duhovnom). Fizičkim, eterskim i duševnim tijelom ukorijenjen je u fizičkom svijetu, a duhom-samim cvjeta ususret životnom duhu i duhovnom čovjeku u duhovni svijet. Stablo, međutim, koje je ukorijenjeno na jednoj strani, a na drugoj cvate, jest duša sama.

U punom skladu s ovom podjelom čovjeka može se dati i njezin pojednostavljeni oblik. Iako ljudsko "Ja" bljesne u duši svijesti, ono ipak prožima cijelo

duševno biće. Dijelovi ovog duševnog bića nisu uopće tako oštro odijeljeni kao dijelovi tijela, oni se prožimaju u jednom višem smislu. Ako se zatim ima na umu da su duša razuma i duša svijesti dva međusobno povezana ovoja ljudskog Ja i da je ono njihova jezgra, tada se čovjeka može podijeliti na: fizičko tijelo, životno tijelo, astralno tijelo i Ja. Izrazom astralno tijelo označava se ono što su duševno tijelo i duša osjeta zajedno. Izraz se nalazi u starijoj literaturi i ovdje se slobodno primjenjuje na ono u čovjekovu biću što se nalazi izvan osjetilno-opažajne sfere. Unatoč tome što Ja u određenom smislu osnažuje dušu osjeta, ona je s duševnim tijelom tako usko povezana da je zbog toga opravdan jedan jedini izraz. Ako se Ja prožme duhom-samim, onda duh-sâm djeluje tako da duševnost prerađuje astralno tijelo. U astralnom tijelu djeluju prvenstveno čovjekovi nagoni, požude, strasti ukoliko ih u njemu ima; u njemu djeluju i osjetilni opažaji. Osjetilne opažaje posreduje duševno tijelo kao onaj čovjekov dio koji mu dolazi iz vanjskog svijeta. Nagoni, požude, strasti i tako dalje nastaju u duši osjeta, ukoliko njome ovlada nutrina prije nego se ova nutrina predala duhu-samom. Ako se "Ja" prožme duhom-samim, tada duša osnaži duhom-samim i astralno tijelo. Ovo se očituje tako da ono što je Ja primilo iz duha zatim prosvjetljava nagone, požude i strasti. Svojim udjelom u duhovnom svijetu Ja postaje gospodar u svijetu nagona, požuda i tako dalje. Onoliko koliko ono to postaje, pojavljuje se u astralnom tijelu duh-sâm. Time se preobražava samo astralno tijelo. Ono samo tada izgleda kao dvočlano biće, dijelom nepreobraženo, a dijelom preobraženo. Stoga se duh-sâm u svom očitovanju na čovjeku može označiti kao

preobraženo astralno tijelo. Slično se događa u čovjeku kad u svoje Ja primi životni duh. Tada se preobražava životno tijelo. Ono se prožima životnim duhom. Životni se duh očituje na taj način što preobražava životno tijelo. Stoga se može reći i to da je životni duh preobraženo životno tijelo. Ako Ja primi u sebe duhovnog čovjeka, ono time dobiva veliku snagu za prožimanje fizičkog tijela. Prirodno je da se ono što je u fizičkom tijelu preobraženo ne može opažati fizičkim osjetilima. Upravo ono oduhovljeno u fizičkom tijelu postalo je duhovnim čovjekom. Tada to za osjetilno opažanje postoji kao nešto osjetilno, a ukoliko je to osjetilno oduhovljeno, mora ga opažati duhovna moć spoznaje. Vanjskim se osjetilima ovo fizičko, koje je prožeto duhovnim, pojavljuje samo osjetilno. — Na osnovi svega ovoga moguća je i sljedeća razdioba čovjekova bića:

1. fizičko tijelo
2. životno tijelo
3. astralno tijelo
4. Ja kao jezgra duše
5. duh-sâm kao preobraženo astralno tijelo
6. životni duh kao preobraženo životno tijelo
7. duhovni čovjek kao preobraženo fizičko tijelo.

PONOVNO UTJELOVLJENJE DUHA I SUDBINA

U sredini između tijela i duha živi duša. Utisci koje joj posreduje tijelo prolazni su. Oni postoje samo tako dugo dok tijelo otvara svoje organe stvarima vanjskog svijeta. Moje oko osjeća boju ruže samo tako dugo dok je ruža pred njim, i dok je ono samo otvoreno. Nužna je prisutnost, kako stvari vanjskog svijeta tako i tjelesnog organa, da bi mogao nastati utisak, osjet ili opažaj. Ali ono što sam u duhu spoznao kao istinu o ruži, ne prolazi s njenom prisutnošću. I to u svojoj istini uopće ne ovisi o meni. Bilo bi istina i da nikad nisam stao pred ružu. Ono što spoznajem duhom, zasnovano je na onom elementu duševnog života kojim je duša povezana sa sadržajem svijeta, a koji se u njoj očituje neovisno o njenim prolaznim tjelesnim osnovama. Ne radi se o tome je li ono što se objavljuje posvuda nešto neprolazno, nego o tome da li se objava za dušu zbiva tako da pritom ne dolazi u obzir njena prolazna tjelesna osnova, nego ono što je u njoj neovisno o tom prolaznom. Ono trajno u duši dolazi onim časom u središte promatranja kad čovjek razabere da ima doživljaje koji nisu ograničeni njenom prolaznošću. Ne radi se u prvom redu ni o tome da li ovi doživljaji najprije postaju svjesni pomoću prolaznih procesa tjelesne organizacije, nego o tome da oni sadrže nešto što, doduše, živi u duši, ali je u svojoj istini ipak neovisno o prolaznim procesima opažanja. Duša je postavljena između sadašnjosti i trajanja time što čini sredinu između tijela i duha. Ali ona i posreduje između sadašnjosti i trajanja. Ona čuva sadašnjost za sjećanje. Time je otima prolaznosti i

prihvaća u trajnost svoje duhovnosti. Daje i pečat trajnosti vremenski prolaznom time što se ne predaje samo prolaznim podražajima, već iz sebe određuje stvari utjelovljujući im svoje biće u djelatnostima koje obavlja. Sjećanjem duša čuva "jučer", djelatnošću priprema "sutra".

Da bi je imala u svijesti, moja bi duša uvijek iznova morala opažati crvenu boju ruže, ako je sjećanjem ne bi mogla zadržati. To što ostaje nakon vanjskog utiska, što duša može zadržati, može neovisno o vanjskom utisku ponovno postati predodžbom. Tim darom duša čini vanjski svijet svojim vlastitim unutarnjim svijetom kako bi ga zatim pamćenjem zadržala u sjećanju, te neovisno o primljenim utiscima mogla s njime živjeti vlastitim životom. Tako duševni život postaje trajnim djelovanjem prolaznih utisaka vanjskog svijeta.

Ali i djelovanje zadobiva trajnost kad je jednom upisano u vanjski svijet. Odrežem li granu sa stabla, tada je moja duša izazvala nešto što potpuno mijenja tijek događaja u vanjskom svijetu. S granom na stablu dogodilo bi se nešto sasvim drugo da ja nisam djelovao. Time sam omogućio niz učinaka kojih bez mojeg postojanja ne bi bilo. Ono što sam učinio danas, postoji i sutra. Činom to postaje trajno, kao što su moji utisci od jučer pamćenjem postali trajni za moju dušu.

Za ovo postajanje trajnim putem čina u običnoj se svijesti ne stvara predodžba na isti način kao predodžba "pamćenje", za postajanje trajnim nekog doživljaja nastalog na osnovi opažaja. Ali zar se čovjekovo "Ja" ne povezuje isto tako s promjenom nastalom u svijetu uslijed njegova čina kao i sa sjećanjem nastalim na osnovi nekog utiska? "Ja"

rasuđuje drugačije o novim utiscima, već prema tome ima li ovo ili ono sjećanje ili ga nema. Ali je i kao "Ja" stupilo sa svijetom u drugačiju vezu, već prema tome je li izvršilo ovaj ili onaj čin ili to nije učinilo. O tome jesam li na drugog čovjeka svojim činom ostavio dojam ili nisam, ovisit će postoji li nešto ili ne u odnosu svijeta prema mome "Ja". U svom sam odnosu prema svijetu drugačiji pošto sam na svoju okolinu ostavio dojam. To se ne primjećuje tako kao što se primjećuje promjena "Ja" zahvaljujući sjećanju jer proizlazi samo iz toga što se sjećanje odmah pri svom nastanku povezuje s duševnim životom koji je čovjek oduvijek osjećao svojim; no vanjsko djelovanje čina odvojenog od duševnog života očituje se u posljedicama koje su još i nešto drugo osim onoga što se zadržava u pamćenju. Bez obzira na to trebalo bi priznati da nakon nekog izvršenog čina u svijetu postoji nešto u što je "Ja" utisnulo karakter. Ako ovo doista promislimo, upitat ćemo se: Zar ne bi moglo biti da posljedice izvršenog čina kojima je "Ja" utisnulo bit nastoje ponovno prići ljudskom "Ja", kao što utisak sačuvan u pamćenju ponovno oživi ako za to postoji vanjski poticaj? Utisak sačuvan u pamćenju čeka takav poticaj. Ne bi li ono što je u vanjskom svijetu s Ja-karakterom sačuvano moglo isto tako čekati da izvana priđe ljudskoj duši, kao što sjećanje u danoj prilici prilazi duši iznutra? To se ovdje postavlja samo kao pitanje: jer zaista bi moglo biti da se nikad ne ukaže prilika u kojoj bi posljedice čina s Ja-karakterom snašle ljudsku dušu. No da one kao takve postoje i da svojim postojanjem određuju odnos svijeta prema Ja, to odmah izgleda kao moguća predodžba ako spomenuto promislimo. U sljedećim ćemo razmatranjima

istražiti postoji li u ljudskom životu nešto što iz ove "moguće" predodžbe upućuje na zbilju.

*

Razmotrimo sada najprije pamćenje. Kako ono nastaje? Očito sasvim drugačije nego osjet ili opažaj. Bez oka ne mogu osjetiti "plavo". Ali pomoću oka još nikako nemam sjećanje na "plavo". Da bi mi oko dalo ovaj osjet, pred njim mora biti neka plava stvar. Tjelesnost bi uvijek iznova pustila da utisci potonu u ništa kad se ne bi, time što se aktom opažanja stvara sadašnja predodžba, istovremeno odigravalo nešto u odnosu između vanjskog svijeta i duše, što kod čovjeka ima kao posljedicu da na osnovi procesa može u sebi kasnije imati predodžbu o onome što je ranije izvana uvjetovalo njeno stvaranje. (Tko se izvježbao u duševnom promatranju vidjet će da je sasvim pogrešan iskaz koji polazi od mnijenja da čovjek danas ima neku predodžbu, a sutra se pamćenjem ova predodžba ponovno javlja nakon što se u međuvremenu u čovjeku negdje bila zadržala. Ne, ova predodžba koju sada imam pojava je koja sa "sadašnjicom" prolazi. Pri sjećanju se u meni odvija proces koji je posljedica nečega što se odigralo u odnosu između vanjskog svijeta i mene, neovisno o izazivanju sadašnje predodžbe. Sjećanjem izazvana predodžba nova je, a ne sačuvana stara. Sjećanje se sastoji u tome da se ponovno može predočavati, a ne da pojedina predodžba ponovno može oživjeti. Ono što se ponovno uspostavlja nešto je drugo negoli sama predodžba. Ova je napomena potrebna stoga jer je na duhovnoznanstvenom

području nužno da o izvjesnim stvarima izgradimo točnije predodžbe nego u običnom životu, pa čak i točnije nego u običnoj znanosti.) — Prisjećam se, to znači: doživljavam nešto što samo više nije tu. Povezujem prošli doživljaj sa svojim sadašnjim životom. Tako je sa svakim sjećanjem. Pretpostavimo da srećem nekog čovjeka i prepoznajem ga zato što sam ga jučer sreo. Bio bi mi sasvim nepoznat kad ne bih sliku koju sam jučer opažajem stvorio mogao povezati sa svojim današnjim utiskom o njemu. Današnju sliku daje mi opažaj, to jest moja osjetilna organizacija. Tko, međutim, ono jučerašnje učarava u moju dušu? To je ono isto biće u meni koje je jučer bilo prisutno pri mojem doživljaju i koje je prisutno i pri današnjem. To je biće u prethodnim prikazima nazvano dušom. Bez ove vjerne čuvarice prošloga svaki bi vanjski utisak za čovjeka bio uvijek nov. Izvjesno je da duša procesom kojim nastaje sjećanje utiskuje u tijelo nešto kao znak. No duša mora to utisnuti, a zatim opažati svoje vlastito utiskivanje kao da opaža nešto vanjsko. Tako postaje čuvaricom sjećanja.

Kao čuvarica prošloga duša neprekidno skuplja blaga za duh. To što mogu razlikovati ispravno od neispravnog ovisi o tome što sam kao čovjek misao ono biće koje u duhu može dokučiti istinu. Istina je vječna; ona bi mi se uvijek iznova mogla objavljivati u stvarima, pa i onda kad bih ono što je prošlo uvijek iznova gubio iz vida i kad bi mi svaki utisak bio nov. Ali duh u meni nije ograničen samo na sadašnje utiske; duša proširuje njegov vidokrug na prošlost. I što mu više donosi iz prošlosti, to bogatijim ga čini. Duša na taj način prenosi duhu ono što je primila od tijela. — Time čovjekov duh nosi u sebi

u svakom trenutku svog života nešto dvojako. Kao prvo, vječne zakone istinitog i dobrog; i drugo, sjećanje na doživljaje prošlosti. Što on čini, izvršava pod utjecajem ovih dvaju činitelja. Želimo li razumjeti čovjekov duh, moramo o njemu znati dvije stvari: prvo, koliko mu se od onoga vječnog objavilo; i drugo, koliko blaga iz prošlosti leži u njemu.

Ova blaga nipošto ne ostaju duhu u nepromijenjenu obliku. Utisci što ih čovjek zadobiva od doživljaja postupno nestaju iz pamćenja. Ali ne i njihovi plodovi. Čovjek se ne sjeća svih doživljaja koje je proživio u djetinjstvu dok je stjecao umijeće čitanja i pisanja. No ne bi mogao čitati i pisati da nije imao te doživljaje i da se njihovi plodovi nisu sačuvali u obliku sposobnosti. A to je preobrazba koju duh izvodi s blagom pamćenja. Ono što može dovesti do slika pojedinačnih doživljaja prepušta svojoj sudbini, a uzima samo snagu koja može povećati njegove sposobnosti. Na taj način sigurno nijedan doživljaj ne prolazi neiskorišten; duša ga čuva kao sjećanje, a duh crpi iz njega ono što može obogatiti njegove sposobnosti i njegov životni sadržaj. Ljudski duh *raste* na osnovi prerađenih doživljaja. Iako prošle doživljaje ne možemo naći u duhu sakupljene kao u nekom spremištu, njihov se učinak nalazi u sposobnostima koje je čovjek stekao.

*

Dosad su duh i duša promatrani samo unutar granica koje se nalaze između rođenja i smrti. Pritom se ne može ostati. Tko bi to želio, sličio bi čovjeku koji bi htio promatrati ljudsko tijelo samo unutar

istih granica. Zasigurno se mnogo toga može naći unutar tih granica. Ali ljudski se lik nikada ne može objasniti na osnovi onoga što se nalazi između rođenja i smrti. On se može izgrađivati neposredno od samih fizičkih tvari i snaga. Porijeklo može imati samo u njemu jednaku liku, nastalom na osnovi onoga što se dalje prenosilo. Fizičke tvari i snage grade tijelo za vrijeme života: snagom razmnožavanja proizlazi iz njega drugo tijelo, koje može imati njegov oblik, dakle, takvo koje može biti nosiocem istog životnog tijela. — Svako je životno tijelo ponavljanje svojih predaka. Samo se zato ne pojavljuje u bilo kojem obliku, nego u onom koji nasljeđuje. Snage koje su omogućile moj ljudski lik bile su u mojim precima. Ali i ljudski se duh javlja u određenom liku (pri čemu riječ lik podrazumijeva, naravno, nešto duhovno). A obličja duha pojedinih ljudi nezamislivo su različita. Ni dva čovjeka nemaju isto duhovno obličje. Stvari se na tom području samo moraju isto tako mirno i trijezno promatrati kao i na fizičkom. Ne može se reći da različitost ljudi u duhovnom pogledu potječe samo od različitosti njihove okoline, njihova odgoja i tako dalje. Ne, to ni u kom slučaju nije tako; jer dvoje se ljudi pod istim utjecajima okoline i odgoja i tako dalje, razvijaju na sasvim različit način. Stoga treba priznati da su na svoj životni put krenuli sa sasvim različitim osnovama. — Ova važna činjenica baca svjetlo na čovjekovo biće ako se spozna njen puni domet. Tko svoj pogled hoće usmjeriti samo na materijalnu stranu zbivanja, mogao bi, doduše, reći da individualne razlike ljudskih osobnosti potječu od razlika svojstava materijalnih klica. (A uzimajući u obzir zakone naslijeđa koje je otkrio Gregor Mendel, a drugi ih dalje razvili,

takvo mišljenje može mnogo reći, što ga prividno opravdava i pred znanstvenom prosudbom.) Tko, međutim, tako rasuđuje, pokazuje samo da nema uvida u zbiljski odnos čovjeka prema svojim doživljajima. Jer ispravno promatranje pokazuje da vanjske okolnosti na različite osobe različito djeluju na osnovi nečega što se ne može dovesti u neposrednu vezu s materijalnim razvojem. Zaista točnom istraživaču ovoga područja pokazuje se da se ono što dolazi iz materijalne podloge može razlikovati od onoga što, doduše, nastaje uzajamnim djelovanjem čovjeka i doživljaja, ali se ostvaruje samo zahvaljujući posredovanju duše. Ovdje se duša nalazi u vezi s nečim unutar vanjskog svijeta što po svojoj biti ne može imati nikakve veze s materijalnim osnovama.

Na Zemlji se ljudi razlikuju od svojih životinjskih sustvorenja svojim fizičkim oblikom. Ali unutar izvjesnih granica oni su s obzirom na taj oblik međusobno jednaki. Postoji samo jedna ljudska vrsta. Ma koliko bile velike razlike među rasama, plemenima, narodima i osobama, u fizičkom je smislu sličnost između čovjeka i čovjeka veća od sličnosti između čovjeka i bilo koje životinjske vrste. Sve što je svojstveno ljudskoj vrsti uvjetovano je nasljeđivanjem od predaka na potomke. Ljudski je lik vezan uz naslijeđe. Kao što lav svoje fizičko obličje nasljeđuje od lavljih predaka, tako ga i čovjek nasljeđuje od ljudskih predaka.

Kao što je očita fizička sličnost ljudi, tako se i duhovnom pogledu koji nema predrasuda otkriva različitost njihovih duhovnih oblika. — Postoji očita činjenica kojom to dolazi do izražaja. Ona se sastoji u tome što svaki čovjek ima svoju biografiju. Kad bi čovjek bio određen samo vrstom, biografije ne

bi bilo. Lav, golub, pobuđuju zanimanje utoliko što pripadaju vrsti lava, vrsti goluba. Pojedinačno biće u svoj njegovoj srži razumjeli smo kad smo opisali vrstu. Ovdje je malo važno radi li se o ocu, sinu ili unuku. Zanimljivo je samo ono što je zajedničko ocu, sinu i unuku. Ali čovjekovo značenje počinje tek ondje gdje on nije puko biće vrste ili roda, nego pojedinačno biće. Uopće nisam shvatio biće gospodina Schulzea iz Krähwinkela kad sam opisao njegova sina ili oca. Moram poznavati njegovu vlastitu biografiju. Tko razmišlja o biti biografije, vidjet će da je u duhovnom smislu svaki čovjek vrsta za sebe. — Naravno, tko biografiju shvaća samo kao vanjski zbroj životnih događaja, taj će tvrditi da na isti način može pisati biografiju nekog psa kao i biografiju nekog čovjeka. Tko, međutim, u biografiji opisuje pravu osobitost nekoga čovjeka, shvaća da u njoj ima nešto što u životinjskom carstvu odgovara opisu cijele vrste. Ne radi se o tome da se — što je samo po sebi razumljivo — o nekoj životinji — naročito o pametnoj — može reći nešto nalik na biografiju, nego o tome da čovjekova biografija ne odgovara biografiji životinje, već opisu životinjske vrste. Uvijek će biti ljudi koji će htjeti pobiti ove navode tako što će kazati da, na primjer, vlasnici menažerija znaju kako se razlikuju pojedine životinje iste vrste. Tko tako rasuđuje, samo pokazuje da ne umije razlikovati individualnu razliku od one koja se stječe samo individualnošću.

Ako se rod ili vrsta mogu razumjeti u fizičkom smislu samo kad ih se shvati u njihovoj uvjetovanosti naslijeđem, onda se i duhovno biće može razumjeti samo na osnovi sličnog duhovnog naslijeđa. Svoj fizički ljudski lik imam zbog svog porijekla od ljudskih

predaka. Odakle mi ono što u mojoj biografiji dolazi do izražaja? Kao fizički čovjek ponavljam oblik svojih predaka. Što ponavljam kao duhovni čovjek? Tko tvrdi: Ono što je uključeno u moju biografiju ne treba daljnje objašnjenje, to treba naprosto prihvatiti, taj bi nadalje morao i tvrditi: Negdje sam vidio humak zemlje na kojem je materija sama od sebe izgradila živog čovjeka.

Kao fizički čovjek ja potječem od drugog fizičkog čovjeka jer imam isti oblik kao cijela ljudska vrsta. Svojstva vrste, dakle, nasljeđivala su se unutar vrste. Kao duhovni čovjek imam svoje vlastito obličje kao što imam i vlastitu biografiju. To obličje, dakle, ne mogu imati ni od koga drugog doli od sebe samoga. A budući da nisam stupio u svijet s neodređenim, već s određenim duševnim osnovama, kako je ovim osnovama određen moj životni put, kao što dolazi do izražaja u mojoj biografiji, onda moj rad na sebi nije mogao započeti mojim rođenjem. Kao duhovni čovjek morao sam postojati prije svoga rođenja. U svojim precima sigurno nisam bio jer su oni kao duhovni ljudi različiti od mene. Moja se biografija ne može tumačiti na osnovi njihove. Štoviše, kao duhovno biće moram biti ponavljanje jednog takvog bića iz čije se biografije može objasniti moja. Drugi slučaj koji bi se najprije mogao zamisliti bio bi da uobličavanje onoga što je sadržaj moje biografije zahvaljujem samo duhovnom životu prije rođenja (odnosno začeca). Ta bi predodžba, međutim, bila opravdana samo uz pretpostavku da je ono što na čovjekovu dušu djeluje iz fizičke okoline istovrsno onome što duša ima samo iz duhovnoga svijeta. Takva pretpostavka zaista proturiječi točnom promatranju. Jer ono što iz fizičke okoline određuje ljudsku dušu

djeluje kao što u fizičkom svijetu kasnije stečeno životno iskustvo djeluje na iskustvo stečeno ranije na isti način. Za ispravno sagledavanje ovih odnosa moramo prihvatiti pogled da u životu ima djelotvornih utisaka koji na dušu djeluju onako kao što se stajanje pred činom što ga tek treba izvesti odnosi spram onoga što je čovjek u fizičkom životu već izvodio; samo što se takvi utisci ne nadovezuju na nešto što se izvodilo u ovom neposrednom životu, nego na svojstva duše na koja je moguće utjecati kao i na sposobnosti stečene vježbom. Tko u to pro-
nikne, dolazi do predodžbe o životima na Zemlji koji su morali prethoditi današnjem. Čovjek se misaono ne može zaustaviti pred čisto duhovnim doživljajima koji su se desili prije ovog zemaljskog života. — Schiller je svoj fizički lik naslijedio od predaka. Ali kao što ovaj fizički lik nije izrastao iz zemlje, on nije ni Schillerovo duhovno biće. On mora biti ponavljanje jednog drugog duhovnog bića iz čije se biografije može objasniti i njegova, kao što se Schillerov fizički ljudski lik može objasniti prenošenjem ljudskog naslijeđa. — Kao što je, dakle, fizički ljudski lik neprekidno ponavljanje, ponovno utjelovljivanje bića ljudske vrste, tako duhovni čovjek mora biti ponovno utjelovljenje istoga duhovnog čovjeka. Jer je kao duhovni čovjek svatko posebna vrsta.

Ovome se može prigovoriti da su to čiste misaone konstrukcije te se mogu zahtijevati vanjski dokazi, kao što je uobičajeno u prirodnoj znanosti. Na to treba odvratiti da je ponovno utjelovljenje duhovnog čovjeka ipak proces koji ne pripada području vanjskih fizičkih činjenica, već onaj koji se sasvim odvija na duhovnom polju. A ovome polju nema, u okviru naših običnih duhovnih snaga, pristupa ni jedna

druga snaga osim mišljenja. Tko nema povjerenja u snagu mišljenja ne može si razjasniti više duhovne činjenice. — Na onoga čije je duhovno oko otvoreno djeluje slijed gore navedenih misli istom snagom kao što djeluje neko zbivanje koje se odigrava pred njegovim fizičkim očima. Tko takozvanom "dokazu" koji je izveden metodom običnih prirodoznanstvenih spoznaja pridaje veću dokaznu snagu nego gornjim navodima o značenju biografije, u običnom smislu riječi može biti veliki znanstvenik, ali je vrlo udaljen od putova pravog duhovnog istraživanja.

Jedna je od najgorih predrasuda kad se duhovna svojstva nekog čovjeka tumače naslijeđem od oca, majke ili drugih predaka. Onome tko podlegne predrasudi da je, na primjer, Goethe bit svoga bića naslijedio od oca i majke, ne može se ništa dokazati jer u njemu leži duboka odbojnost prema promatranju bez predrasuda. Sprječava ga materijalistička sugestija da u pravom svjetlu sagleda povezanost pojava.

U takvim su izlaganjima iznesene pretpostavke na osnovi kojih možemo slijediti ljudsko biće i preko granica rođenja i smrti. Unutar granica određenih rođenjem i smrću čovjek pripada trima svjetovima: tjelesnom, duševnom i duhovnom. Duša čini srednji dio između tijela i duha, time što treći dio tijela, duševno tijelo, prožima sposobnošću osjeta i time što kao duša svijesti prožima prvi dio duha, duh-sam. Time za života ima udjela u tijelu, jednako kao i u duhu. Taj udio dolazi do izražaja u cijelom njenom postojanju. Koliko duša osjeta može razviti svoje sposobnosti, ovisi o organizaciji duševnoga tijela. A o životu duše svijesti s druge će strane ovisiti koliko se u njoj može razviti duh-sâm. Duša osjeta moći će to bolje razviti odnos s vanjskim

svijetom, što je bolje oblikovano duševno tijelo. A duh-sâm postat će to bogatiji, moćniji, što mu duša svijesti prinese više hrane. Ukazano je na to da se za vrijeme života prerađeni doživljaji i plodovi tih doživljaja prinose kao hrana duhu-samom. Jer se navedeno uzajamno djelovanje duše i duha može zbivati, naravno, samo tamo gdje se duša i duh nalaze jedno u drugome i gdje su prožeti jedno drugim, dakle unutar veze "duha-samog s dušom svijesti".

Promotrimo najprije uzajamno djelovanje duševnoga tijela i duše osjeta. Duševno je tijelo, doduše, najfinija tvorevina tjelesnosti, ali joj ipak pripada i ovisno je o njoj. Fizičko tijelo, etersko tijelo i duševno tijelo čine u izvjesnom smislu cjelinu. Stoga je i duševno tijelo uključeno u zakone fizičkog naslijeđa po kojima tijelo prima svoj oblik. A budući da je ono najpokretljiviji, u neku ruku i najnestalniji dio tjelesnosti, mora pokazivati i najpokretljivije i najnestalnije pojavne oblike naslijeđa. I dok se fizičko tijelo najmanje razlikuje s obzirom na rase, narode, plemena, a etersko tijelo pokazuje, doduše, veća odstupanja kod pojedinih ljudi, ali još ipak u njemu preteže jednakost, ova je različitost kod duševnog tijela već vrlo velika. U njemu dolazi do izražaja ono što se već osjeća kao vanjska osobna čovjekova posebnost. Ono je stoga i nosilac onoga što se od ove osobne posebnosti prenosi od roditelja, praroditelja i tako dalje, na potomstvo. — Duša, kao što je izloženo, živi, doduše, potpun, vlastiti život; ona se sa svojim sklonostima i nesklonostima, sa svojim osjećajima i strastima zatvara pred vanjskim svijetom u samu sebe. No ipak je djelatna kao cjelina i zato ta cjelovitost dolazi do izražaja i u duši osjeta. A budući da duša osjeta prožima, u neku ruku

ispunjava duševno tijelo, ono se oblikuje prema prirodi duše i kao nosilac naslijeđa može prenositi sklonosti, strasti i tako dalje, od predaka na potomke. Iz te činjenice proizlazi ovo što Goethe kaže: "Od oca imam stas i ozbiljnost života, od majke imam vedru narav i sklonost maštanju". Genijalnost, naravno, nema ni od jednoga od njih. Na ovaj način pokazuje nam se što čovjek od svojih duševnih svojstava prenosi na liniju fizičkog naslijeđa. — Tvari i snage fizičkog tijela postoje na isti način i u cijelom okružju vanjske fizičke prirode. Od nje ih se neprestano prima i njoj ih se ponovno vraća. Tijekom nekoliko godina količina tvari iz koje se sastoji naše fizičko tijelo potpuno se obnavlja. To što ova količina tvari poprima oblik ljudskog tijela i što se unutar njega uvijek ponovno obnavlja, ovisi o eterskom tijelu koje ju drži na okupu. A oblik tijela nije određen samo procesima između rođenja — ili začeca — i smrti, nego ovisi o zakonima naslijeđa, koji nadilaze rođenje i smrt. To što se naslijeđem mogu prenositi i duševna svojstva, dakle, da tijekom fizičkog naslijeđa zadobiva nešto duševno, ima uzrok u tome što duša osjeta može utjecati na duševno tijelo.

A kako se odvija uzajamno djelovanje duše i duha? Za života je duh, na gore naveden način, povezan s dušom. On je obdaruje sposobnošću da živi u istinitom i dobrom, kako bi time u njenom vlastitom životu, u njenim sklonostima, nagonima i strastima došao do izražaja sam duh. Duh-sâm donosi ljudskom "Ja" iz svijeta duha vječne zakone istinitoga i dobroga. Oni se posredovanjem duše svijesti povezuju s doživljajima samoga duševnog života. Sami ovi doživljaji prolaze. Ali njihovi plodovi ostaju. To što je s njima bio povezan duh-sâm ostavlja na sam duševni život

trajan utisak. Ljudski duh pri doživljaju sličnom nekom drugom s kojim je već bio povezan vidi nešto poznato i zna se u odnosu na njega drugačije ponašati negoli kad ga doživljava prvi put. Na tom se osniva svako učenje. A plodovi učenja jesu usvojene sposobnosti. Vječnom se duhu na ovaj način upisuju plodovi prolazećeg života. — Zar ne opažamo te plodove? Na čemu se temelje potencijali koji su gore bili izloženi kao obilježje duhovnog čovjeka? Ta samo na različitim sposobnostima što ih čovjek sobom donosi kad započinje svoj životni put. Ove sposobnosti slične su u izvjesnom smislu onima što ih možemo usvojiti za vrijeme života. Pogledajmo genijalnost nekog čovjeka. Za Mozarta se zna da je kao dječak mogao zapamtiti i zapisati dugačko glazbeno umjetničko djelo koje je samo jednom čuo. Za to je bio sposoban samo zbog toga što je odjednom mogao sagledati cjelinu. Unutar izvjesnih granica čovjek i za života proširuje svoju sposobnost sagledavanja, pronicanja u veze da bi tako stekao nove sposobnosti. I Lessing je za sebe rekao da je kritičkim darom promatranja stekao nešto što je blisko genijalnosti. Ako se čovjek takvim potencijalnim sposobnostima ne misli diviti kao čudu, mora ih smatrati plodovima doživljaja što ih je duh-sâm dobio putem duše. Oni su upisani u duh-sâm. A kako nisu bili usađeni u ovom životu, bili su usađeni u nekom ranijem. Ljudski je duh vrsta za sebe. I kako čovjek kao fizičko biće vrste nasljeđuje svoja svojstva unutar vrste, tako čini duh unutar svoje vrste, to jest unutar samoga sebe. Ljudski duh ponavljajući samoga sebe u jednom životu dolazi s plodovima svojih prošlih doživljaja iz prijašnjih životnih tokova. Time je ovaj život ponavljanje drugih života i donosi sa sobom ono što je

duh-sâm stekao radom u prošlom životu. Primi li duh-sâm nešto što može postati plodom, na taj način prožima sebe životnim duhom. Kao što životno tijelo ponavlja oblik od vrste do vrste, tako životni duh ponavlja dušu od jednog do drugog postojanja.

Na osnovi prethodnih razmatranja valjanom postaje predodžba koja traži razloge za određena životna događanja u opetovanim zemaljskim životima. Ova predodžba dobiva svoj potpun značaj samo promatranjem koje potječe iz duhovnih uvida što se zadbivaju kad čovjek krene putovima spoznaje opisanim na kraju ove knjige. Ovdje se samo htjelo pokazati da ispravno usmjereno obično promatranje vodeno mišljenjem već može dovesti do te predodžbe. U početku takvim će promatranjem ta predodžba izgledati na neki način poput silhete. I neće se moći potpuno sačuvati od prigovora da je to promatranje netočno, da nije ispravno vodeno mišljenjem. Ali s druge je strane točno da onaj tko takvu predodžbu postigne običnim misaonim promatranjem, postaje spremnim za nadosjetilno promatranje. U stanovitom smislu izgrađuje nešto što se treba imati prije ovog nadosjetilnog promatranja kao što se treba imati oko prije osjetilnog promatranja. Tko kaže da se takvom predodžbom može sugerirati nadosjetilno promatranje samo dokazuje da slobodnim mišljenjem ne može shvatiti zbilju i da upravo on time sam sebi nameće prigovore.

*

Tako se duševni doživljaji čuvaju trajno, ne samo unutar granica rođenja i smrti nego i poslije smrti. Ali duša ne upisuje svoje doživljaje samo duhu koji

u njoj počinje sjati, nego činom to upisuje u vanjski svijet, kako je već bilo prikazano. Što je čovjek jučer učinio, djeluje još danas. Usporedba sna i smrti daje sliku povezanosti između uzroka i posljedice. — San se često naziva mlađim bratom smrti. Ujutro ustajem. Noć prekida moju stalnu djelatnost. Zbog običnih je okolnosti nemoguće da ujutro proizvoljno nastavim svoju djelatnost. Da bi u mom životu vladali povezanost i red, moram se nadovezati na svoju jučerašnju djelatnost. Moja jučerašnja djela jesu preduvjet za ona koja mi danas predstoje. Onim što sam jučer izvršio, stvorio sam svoju sudbinu za danas. Na neko sam se vrijeme odijelio od svoje djelatnosti; ali ova djelatnost pripada meni i ponovno me privlači nakon što sam se na neko vrijeme od nje bio povukao. Moja prošlost ostaje povezana sa mnom, ona živi dalje u mojoj sadašnjosti i pratit će me u moju budućnost. Kad posljedice mojih jučerašnjih djela ne bi bile moja današnja sudbina, ja se jutros ne bih morao probuditi, nego bih morao biti nanovo stvoren iz ničega. Bilo bi ipak besmisleno kad u normalnim prilikama ne bih uselio u kuću koju sam dao sagraditi.

Jednako tako kao što čovjek jutrom nije nanovo stvoren, nije to ni ljudski duh kad započinje svoj zemaljski put. Treba si pokušati objasniti što se događa prilikom stupanja na ovaj životni put. Pojavljuje se fizičko tijelo koje svoj oblik dobiva zakonima naslijeđa. Ovo tijelo postaje nosiocem jednog duha koji ponavlja prijašnji život u novom obliku. Između tog dvojeg stoji duša koja vodi u sebi zaokružen vlastiti život. Služe joj sklonosti i nesklonosti, njene želje i požude; u svoju službu stavlja mišljenje. Ona kao duša osjeta prima utiske iz vanjskog svijeta; prinosi ih duhu kako bi on iz toga crpio plodove

za trajanje. Ona kao da ima ulogu posrednika i njena je zadaća ispunjena kad odigra tu ulogu. Tijelo joj oblikuje utiske; ona ih prerađuje u osjete, čuva ih u pamćenju kao predodžbe i predaje ih duhu da bi ih on nosio kroz trajanje. Duša je zapravo ono po čemu čovjek pripada svom zemaljskom životnom toku. Svojim tijelom pripada fizičkoj ljudskoj vrsti. Po njemu je čovjek član ove vrste. Svojim duhom živi u višem svijetu. Duša privremeno povezuje oba svijeta.

No fizički svijet u koji stupa ljudski duh nije mu nepoznato mjesto. U njega su upisani tragovi njegovih djela. Od tog mu mjesta nešto pripada. I ono nosi obilježje njegova bića. S njime je srodno. Kao što mu je duša nekoć predavala utiske vanjskog svijeta kako bi mu oni postali trajni, tako ona kao njegov organ od njega dobivene sposobnosti pretvara u djela koja su u svom djelovanju također trajna. Time se duša stvarno ulila u ova djela. Duša nastavlja drugi samostalni život u učincima ljudskih djela. Ali ovo može biti poticaj da sagledamo kako u ovaj život ulaze sudbinska zbivanja. Čovjeka nešto "snalazi". Isprva je dakako sklon da to što ga je "snašlo" smatra nečim što je "slučajno" ušlo u njegov život. No može opaziti da je on sam posljedica takvih "slučajnosti". Tko se promatra u svojoj četrdesetoj godini i ne želi glede svog duševnog bića ostati kod besmislene, apstraktne predodžbe o Ja, može si reći: Ta ja nisam ništa drugo nego ono što sam postao zbog sudbinskih udaraca koji su me do danas "zadesili". Zar ne bih bio nešto drugo da sam, na primjer, s dvadeset godina imao određen niz drugih doživljaja, umjesto onih koji su me snašli? On tada neće tražiti svoje "Ja" samo u svojim razvojnim pobudama koje

dolaze "iznutra", već u onome što "izvana" zahvaća u njegov život i oblikuje ga. U tome što "mu se događa" prepoznat će vlastito Ja. Predamo li se takvoj spoznaji otvoreno, potreban je još samo jedan sljedeći korak u istinski intimnom promatranju života da bismo u onom što nekoga snalazi zbog određenih sudbinskih doživljaja vidjeli nešto čime je Ja zahvaćeno izvana, isto kao što sjećanje djeluje iznutra da bi neki protekli doživljaj ponovno zasjao. Čovjek se tako može osposobiti da u sudbinskom doživljaju opaža kako neko ranije djelo duše vodi prema Ja, kao što u sjećanju raniji doživljaj vodi predodžbi ako za to postoji vanjski poticaj. Govorili smo ranije o "mogućoj" predodžbi da posljedice djela mogu ponovno snaći ljudsku dušu. To je, međutim, potpuno isključeno za određene posljedice unutar pojedinačnoga zemaljskog života jer je ovaj zemaljski život bio uređen za izvršenje toga djela. Doživljaj je u izvršavanju. Određena posljedica jednog čina isto tako ne može snaći dušu kao što se ni čovjek ne može sjetiti doživljaja koji još proživljava. Ovdje se može raditi samo o doživljavanju posljedica djela koje "Ja" ne pogađaju s predispozicijama što ih ima u zemaljskom životu u kojem izvršava djelo. Pogled se može usmjeriti samo na posljedice čina iz drugih zemaljskih života. Čim osjetimo da je ono što nekoga prividno "pogađa" kao sudbinski doživljaj povezano s Ja, kao s nečim što "iz nutrine" tog Ja samo sebe gradi — možemo samo misliti da se u takvom sudbinskom doživljaju radi o posljedicama čina iz ranijih zemaljskih života. Vidljivo je kako pretpostavci, paradoksalnoj običnoj svijesti, da su sudbinski doživljaji jednoga života na Zemlji povezani s djelima prethodnih zemaljskih života, vodi intimno,

mišljenjem upravljeno životno shvaćanje. I opet ova predodžba može dobiti svoj puni sadržaj samo nadosjetilnom spoznajom, bez nje ostaje nejasna. Ali opet, zadobivena običnom sviješću, priprema dušu da može zbiljskim nadosjetilnim promatranjem gledati svoju istinu.

Samo se jedan dio mojega čina nalazi u vanjskom svijetu, drugi je dio u meni samome. Objasnimo si jednostavnom usporedbom iz prirodne znanosti taj odnos Ja i čina. Životinje koje su nekoć bile obdarene vidom, nastanile su se u spiljama kod Kentuckyja i izgubile ga tijekom života u njima. Boravkom u tami prestala je djelatnost očiju. U tim se očima više nije odvijala fizička i kemijska djelatnost kao za vrijeme gledanja. Hrana koja je ranije bila upotrebljavana za ovu djelatnost, pritječe sada drugim organima. Sada te životinje mogu živjeti samo u tim spiljama. Svojim činom, nastanjenjem stvorile su uvjete za svoj kasniji život. Nastanjenje je postalo dijelom njihove sudbine. Biće koje je jednom bilo djelatno, povezalo se s posljedicama svojih djela. Tako je i s čovjekovim duhom. Duša mu je izvjesne sposobnosti mogla predati samo tako što je bila djelatna. A ove sposobnosti odgovaraju tim djelima. Iz čina što ga je izvršila duša rada se u njoj snagom ispunjena sklonost za izvršenje drugoga čina, koji je plod onog prethodnog. To duša nosi u sebi kao nužnost sve dok se ne izvrši drugi čin. Može se također reći da je nekim činom duši upisana nužnost da izvrši posljedicu toga čina.

Svojim je djelima ljudski duh zaista pripremio svoju sudbinu. U novom se životu osjeća povezan s onim što je učinio u svom prošlom životu. — Može se postaviti pitanje: Kako je moguće da je ljudski

duh prilikom svog novog utjelovljenja premješten u potpuno drugačiji svijet od onoga koji je nekoć bio napustio? U osnovi tog pitanja uz vanjski je život čvrsto vezana predodžba o sudbinskoj povezanosti. Premjestim li se iz Europe u Ameriku, naći ću se u potpuno novoj okolini. A ipak, moj život u Americi sasvim ovisi o onom prethodnom u Europi. Ako sam u Europi postao mehaničar, moj će se život u Americi odvijati sasvim drugačije nego da sam bio bankovni službenik. U prvom slučaju u Americi ću vjerojatno biti okružen strojevima, u drugom bankovnim uređajima. U svakom slučaju, moj prijašnji život uvjetuje moju okolinu; iz cijele okoline privlači one stvari koje su mu srodne. Isto je tako i s duhom-sâmim. U novom se životu nužno okružuje onime s čime je bio srodan u prethodnom životu. — I zato je san dobra usporedba za smrt jer čovjek je za vrijeme sna udaljen od mjesta događaja na kome ga čeka njegova sudbina. Za vrijeme spavanja zbivanja na ovom mjestu događanja teku dalje. Izvjesno vrijeme nemamo nikakva utjecaja na taj tijek. Pa ipak, naš život u novom danu ovisi o učinku djelatnosti prethodnog dana. Naša se osobnost uistinu svakoga jutra nanovo utjelovljuje u našem svijetu djelovanja. Sto je noću od nas bilo odvojeno, danju je rasprostrto oko nas. — Tako je s djelima ranijih čovjekovih utjelovljenja. Ona su s njim povezana i njegova su sudbina, kao što život u tamnim spiljama ostaje povezan sa životinjama koje su nastanjenjem u spilje izgubile vid. Kao što ove životinje mogu živjeti samo u okolini u koju su same došle, tako čovjekov duh može živjeti samo u okolini koju je svojim djelima sam stvorio. Da bih sljedećeg jutra naišao na okolnosti koje sam prethodnog dana sam stvorio, brine se

neposredan tijekom događaja. Da bih, kad se ponovno utjelovim, našao okolinu koja odgovara posljedicama mojih djela iz prethodnoga života, brine se srodnost mog nanovo utjelovljenog duha s okolinom. Po tome je moguće stvoriti predodžbu o tome kako duša postaje dijelom čovjekova bića. Fizičko tijelo podvrgnuto je zakonima naslijeđa. Ljudski se duh, naprotiv, mora uvijek iznova utjelovljivati; a njegov zakon sastoji se u tome da plodove prijašnjih života prenosi u sljedeće. Duša živi u sadašnjosti. Ali ovaj život u sadašnjosti nije neovisan o prethodnim životima. Duh koji se utjelovljuje donosi sa sobom svoju sudbinu iz prethodnih utjelovljenja. A ova sudbina određuje život. Koje će utiske duša moći imati, koje će joj želje moći biti zadovoljene, koje će radosti i patnje iz nje izrasti, s kojim će ljudima doći u vezu: ovisi o tome kakva su joj bila djela u prethodnim utjelovljenjima duha. Ljude s kojima je duša bila povezana u jednom životu, morat će ponovno naći u sljedećem, jer djela koja su se zbila među njima moraju imati svoje posljedice. U istom vremenu kad se utjelovljuje jedna duša, nastojat će se utjeloviti i ostale duše koje su s njom povezane. Život duše na taj je način posljedica sudbine koju je čovjekov duh sam stvorio. Tri stvari uvjetuju čovjekov životni tijek unutar rođenja i smrti. I time je trostruko ovisan o čimbenicima koji se nalaze s onu stranu rođenja i smrti. Tijelo je podvrgnuto zakonu naslijeđa; duša je podvrgnuta sudbini koju je sama stvorila. Ovu sudbinu što ju je čovjek sam stvorio nazivamo starom riječju njegovom karmom. A duh podliježe zakonu ponovnog utjelovljenja, ponovljenih zemaljskih života. — Odnos duha, duše i tijela može se, prema tome, izraziti i ovako: duh je neprolazan; u tjelesnosti vladaju rođenje

i smrt prema zakonima fizičkog svijeta; duševni život koji podliježe sudbini povezuje oboje za vrijeme zemaljskog života. Sve daljnje spoznaje čovjekova bića pretpostavljaju poznavanje "triju svjetova" kojima on pripada. O njima će biti govora u onome što slijedi.

Mišljenje koje se stavlja sučelice pojavama života i koje se ne plaši da misli koje proizlaze iz živa razmatranja slijedi do u njihove posljednje izdanke, može samom logikom doći do predodžbe o ponovljenim zemaljskim životima i o zakonu sudbine. Koliko je istinito da pred vidiocem s otvorenim "duhovnim okom" prošli životi stoje kao doživljaj, kao otvorena knjiga, toliko je istinito da istina o svemu tome može zasjati umu koji je razmatra.*

* Usporedi s onim što je rečeno na kraju knjige pod "Pojedine primjedbe i nadopune".

TRI SVIJETA

/ . *Svijet duše*

Razmatranje o čovjeku pokazalo je da je on pripadnik triju svjetova. Tvari i snage koje izgrađuju njegovo tijelo uzete su iz svijeta fizičke tjelesnosti. Spoznaju ovog svijeta stječe opažanjem svojih vanjskih fizičkih osjetila. Tko vjeruje samo tim osjetilima i razvija samo njihovu sposobnost opažanja, ne može doći do objašnjenja ostalih dvaju svjetova, duševnog i duhovnog. — Može li se čovjek uvjeriti u zbilju jedne stvari ili bića, ovisi o tome ima li za to opažajni organ, osjetilo. — Lako, naravno, dolazi do nesporazuma ako više organe opažanja nazovemo duhovnim osjetilima. Jer kad se govori o "osjetilima", s time se nehotice povezuje pomisao na "fizičko". I upravo se fizički svijet označava i "osjetilnim" za razliku od "duhovnog" svijeta. Da bi se izbjegao nesporazum, treba uzeti u obzir da se ovdje o "višim osjetilima" govori samo usporedbama, u prenesenom smislu. Kao što fizička osjetila opažaju fizičko, tako duševna i duhovna opažaju duševno i duhovno. Izraz "osjetilo" upotrebljava se samo u značenju "organa" opažanja. Čovjek ne bi znao za svjetlo i boju kad njegovo oko ne bi bilo osjetljivo na svjetlo; ne bi ništa znao o zvuku kad njegovo uho ne bi bilo osjetljivo na zvuk. U tom smislu njemački filozof Lotze s punim pravom kaže: "Bez oka osjetljiva na svjetlo i bez uha osjetljiva na zvuk cijeli bi svijet bio mračan i nijem. U njemu isto tako ne bi bilo svjetla i zvuka, kao što ne bi bilo ni zubobolje bez zubnog živca osjetljiva na bol." — Da bise ovdje rečeno moglo sagledati u pravom

svjetlu, potrebno je samo promisliti kako se nižim živim bićima koja imaju samo neku vrstu opipa ili osjetljivosti na čitavoj površini svog tijela, sasvim drugačije objavljuje svijet negoli čovjeku. Za njih svjetlo, boja i zvuk ne mogu postojati u onom smislu u kojem postoje za bića obdarena očima i ušima. Titraji zraka uzrokovani pušćanim hicima mogu i na njih djelovati ako do njih dopru. Potrebno je uho da bi se ovi titraji zraka duši objavili kao prasak. A da bi se određena zbivanja u finoj tvari koju nazivamo eterom objavila kao svjetlo i boja, potrebno je oko. — Čovjek za neko biće ili stvar zna samo po tome ako jednim svojim organom osjeti njihovo djelovanje. Ovaj čovjekov odnos prema svijetu zbilje dobro dolazi do izražaja u sljedećem Goetheovu izrijeku: "Mi zapravo uzalud nastojimo izraziti bit neke stvari. Mi opažamo djelovanja, i jedna cjelovita povijest ovih djelovanja obuhvatila bi u svakom slučaju bit te stvari. Uzalud se trudimo opisivati karakter nekog čovjeka: naprotiv, skupimo njegove postupke i djela i pojavit će nam se slika njegova karaktera. Boje su djela svjetla, djela i trpnje... Boje i svjetlo jesu, doduše, međusobno u krajnje određenom odnosu, ali ih moramo sagledavati u njihovoj pripadnosti čitavoj prirodi jer ona se time sva želi objaviti naročito osjetilu oka. Priroda se jednako otkriva nekom drugom osjetilu... Tako ona govori spuštajući se k drugim osjetilima, k poznatim, neprepoznatim, nepoznatim osjetilima; i tako govori sama sa sobom i nama u tisućama pojava. Pažljivom čovjeku ona nije nikada ni mrtva ni nijema." Bilo bi neispravno kad bismo ove Goetheove riječi htjeli shvatiti tako kao da se njima poriče spoznatljivost biti stvari. Goethe ne misli da se treba opažati samo

djelovanje stvari, a da bit ostane iza toga skrivena. On štoviše misli da se o takvoj "skrivenoj biti" uopće ne treba govoriti. Bit se ne krije iza svoje objave, ona tom objavom upravo dolazi na vidjelo. Ali ta je bit tako mnogostruko bogata da se drugim osjetilima može objaviti i u drugim oblicima. Ono što se objavljuje, pripada biti, samo što zbog ograničenosti osjetila to nije čitava bit. Ovo Goetheovo gledanje sasvim je u skladu s ovdje iznesenim duhovnoznanstvenim gledanjem.

Kao što se u tijelu oko i uho razvijaju kao opažajni organi, kao osjetila za tjelesne procese, tako čovjek može u sebi izgraditi duševne i duhovne opažajne organe kojima mu se otvara svijet duše i duha. Onome tko nema takva viša osjetila, ti su svjetovi "mračni i nijemi", kao što je biću bez uha i oka "mračan i nijem" tjelesni svijet. Čovjekov je odnos prema tim višim osjetilima, doduše, nešto drugačiji nego prema onim tjelesnim. Da bi se ova posljednja u njemu potpuno razvila, redovito se brine dobrotiva majka priroda. Ona nastaju bez njegova sudjelovanja. Na razvijanju svojih viših osjetila čovjek mora raditi sam. Mora izgraditi dušu i duh ako hoće opažati svijet duše i duha, kao što je priroda izgradila njegovo tijelo da bi mogao opažati svoju tjelesnu okolinu i u njoj se snalaziti. Takva izgradnja viših organa koju priroda još sama nije razvila, nije neprirodna; jer u višem smislu sve što čovjek učini pripada prirodi. Samo onaj tko tvrdi da čovjek mora ostati na razvojnom stupnju na kojem ga je priroda ispustila iz ruku — samo on može izgradnju viših osjetila nazvati neprirodnom. On "poriče" značenje koje je tim organima navedenim iskazom dao Goethe. Ali bi takav čovjek ujedno morao pobijati odmah i svaki

odgoj, jer i odgoj nastavlja djelo prirode. A naročito bi se morao suprotstaviti operaciji ljudi slijepih od rođenja. Jer ono što se otprilike događa operiranom čovjeku slijepom od rođenja događa se i onom tko u sebi budi svoja viša osjetila onako kako je to opisano u zadnjem dijelu ovog spisa. Svijet mu se pojavljuje s novim svojstvima, zbivanjima i činjenicama koje fizička osjetila uopće ne otkrivaju. Jasno mu je da tim višim organima zbilji ne dodaje ništa samovoljno, već da bi mu bez njih ostao skriven bitni dio ove zbilje. Duševni i duhovni svijet nisu nešto pored ili izvan fizičkoga svijeta, oni nisu od njega prostorno odijeljeni. Kao što za operiranog čovjeka slijepog od rođenja prijašnji mračni svijet počinje sjati svjetlom i bojama, tako duševno i duhovno probuđenima stvari objavljuju duševna i duhovna svojstva koja su im se ranije samo tjelesno pojavljivala. Ovaj se svijet, doduše, još ispunjava zbivanjima i bićima koja ostaju potpuno nepoznata onome tko nije duševno i duhovno probuđen. — (Kasnije će u ovoj knjizi biti govora o izgradnji duševnih i duhovnih osjetila. Ovdje će prvo biti opisani sami ti viši svjetovi. Tko poriče ove svjetove ne kaže ništa drugo nego da još nije razvio svoje više organe. Razvoj čovječanstva nije ni na jednom stupnju završen; on mora uvijek ići dalje.)

Često si nehotice predočavamo "više organe" previše sličnim onim fizičkim. Treba si, međutim, razjasniti da su ti organi duhovne ili duševne tvorevine. I zato se ni ne smije očekivati da je ono što se opaža u višim svjetovima samo neka maglovita, razrijeđena tvarnost. Sve dok se tako nešto očekuje, nemoguće je doći do jasne predodžbe o tome što je ovdje zapravo mišljeno pod "višim svjetovima".

Mnogim ljudima uopće ne bi bilo tako teško kao što zaista jest da nešto znaju o tim "višim svjetovima" — isprva, doduše, samo ono osnovno — kad ne bi zamišljali da ono što trebaju opažati ipak mora biti nešto fizički razrijeđeno. Budući da tako misle, najčešće uopće ne žele priznati ono o čemu se zaista radi. Smatraju da je to nestvarno, ne dopuštaju da se tome prizna ona vrijednost koja bi ih mogla zadovoljiti i tako dalje. Izvjesno je: viši stupnjevi duhovnog razvitka teško su dostupni; ali stupanj koji je dovoljan za spoznaju biti duhovnog svijeta — a i to je već mnogo — ne bi uopće bio toliko teško dostupan kad bismo se prvo htjeli osloboditi predrasude da se duševno i duhovno ipak zamišljaju samo kao razrijeđenija fizička tvar.

Kao što potpuno ne poznajemo čovjeka ako imamo samo predodžbu o njegovoj fizičkoj vanjštini, tako ne poznajemo ni svijet koji nas okružuje ako o njemu znamo samo ono što nam objavljuju fizička osjetila. I kao što nam fotografija postaje razumljivom i punom života kad se približimo živoj osobi sa slike kako bismo upoznali njenu dušu, tako tjelesni svijet možemo zaista razumjeti ako upoznamo njegovu duševnu i duhovnu osnovu. Zato je preporučljivo da se ovdje govori najprije o višim svjetovima, duševnom i duhovnom, a da se tek zatim sa duhovnoznanstvenog stajališta prosuđuje o fizičkom svijetu.

U današnjem kulturnom razdoblju postoje određene teškoće kad se govori o višim svjetovima. Jer ovo je kulturno razdoblje u prvom redu značajno po spoznaji i ovladavanju tjelesnim svijetom. Naše su riječi dobile svoj oblik i značenje s obzirom na ovaj tjelesni svijet. Moramo se, međutim, služiti ovim

uobičajenim riječima kako bismo se nadovezali na ono što je poznato. Time se kod ljudi koji imaju povjerenja samo u svoja vanjska osjetila širom otvaraju vrata nespo razumu. — Neke se stvari prvo mogu izreći i naznačiti samo poredbeno. Ali tako mora biti, jer usporedbe su sredstvo koje čovjeka upućuje na te više svjetove i koje unapređuje njegovo vlastito uzdizanje k njima. (O ovom uzdizanju biti će govora u jednom od idućih poglavlja gdje se govori o izobrazbi duševnih i duhovnih opažajnih organa. Više svjetove čovjek najprije treba upoznati pomoću usporedbi. Tek tada može pomišljati na to da sam dođe do uvida u njih.)

Kao što stvari i snage koje grade i ovladavaju našim želucem, srcem, plućima, mozgom itd. potječu iz tjelesnog svijeta, tako i naša duševna svojstva, nagoni, požude, osjećaji, strasti, želje, osjeti itd. potječu iz duševnog svijeta. Čovjekova je duša dio toga duševnog svijeta, kao što je njegovo tijelo dio fizičkoga tjelesnog svijeta. Ako hoćemo navesti jednu razliku između tjelesnog i duševnog svijeta, možemo reći da je posljednji u svim svojim stvarima i bićima mnogo finiji, pokretljiviji i pogodniji za oblikovanje od prvog. Ipak nam mora biti jasno da ulazeći u svijet duše stupamo u potpuno novi svijet u odnosu na fizički. Kad ovdje govorimo o grubljem i finijem, moramo biti svjesni da se tom usporedbom navodi nešto što je ipak bitno različito. Tako je sa svime što se riječima preuzetim iz fizičke tjelesnosti govori o duševnom svijetu. Uzme li se ovo u obzir, može se reći da se tvorevine i bića duševnog svijeta isto tako sastoje od duševnih stvari i da njima isto tako upravljaju duševne snage, kao što u fizičkom svijetu fizičkim stvarima upravljaju fizičke snage.

Kao što je tjelesnim tvorevinama svojstveno širenje i kretanje u prostoru, tako su podražljivost i nagoniska požuda svojstvene duševnim stvarima i bićima. Stoga duševni svijet također označavamo i svijetom požuda i želja ili svijetom "prohtjeva". Ovi su izrazi preuzeti iz čovjekova duševnog svijeta. Zato treba imati na umu da su stvari u onim dijelovima duševnog svijeta koji su izvan ljudske duše isto tako različite od duševnih snaga unutar ljudske duše, kao što su različite fizičke tvari i snage tjelesnog vanjskog svijeta od dijelova koji grade fizičko ljudsko tijelo. (Nagon, želja, prohtjev jesu oznake za ono što je stvarno u duševnom svijetu. Neka se to stvarno nazove "astralno". Ako se više uzmu u obzir snage duševnoga svijeta, možemo govoriti o "biću požude". Ipak ne treba zaboraviti da ovdje ne može biti tako strogog razlikovanja između "tvari" i "snage" kao u fizičkom svijetu. Neki se nagon isto tako može nazvati "snaga" i "tvar".)

Tko prvi put zadobije uvid u duševni svijet zbunjen je razlikama koje duševni svijet pokazuje u odnosu na fizički. No to se događa i pri otvaranju fizičkog osjetila koje do tada nije bilo djelatno. I slijepi od rođenja nakon operacije mora se naučiti snalaziti u svijetu što ga je ranije poznao na osnovi opipa. On, na primjer, prvo vidi predmete u svom oku; zatim ih opaža izvan sebe, a ipak mu se najprije pojavljuju tako kao da su naslikani na nekoj površini. Tek pomalo shvaća dubinu i prostorni razmak među stvarima i tako dalje. — U duševnom svijetu vrijede potpuno drugi zakoni nego u fizičkom. Mnoge su duševne tvorevine, doduše, vezane uz tvorevine drugih svjetova. Čovjekova duša vezana je uz čovjekovo fizičko tijelo i uz duh. Zbivanja koja se u njoj mogu

zapažati uvjetovana su, dakle, ujedno tjelesnošću i duhovnim svijetom. To treba uzeti u obzir prilikom promatranja duševnog svijeta; i ne smije se smatrati duševnim zakonima ono što potječe od utjecaja nekog drugog svijeta. — Kada, na primjer, iz čovjeka poteče neka želja, nošena je mišlju, predodžbom duha i slijedi njegove zakone. Kao što se mogu ustanoviti zakoni fizičkog svijeta, ne uzimajući u obzir čovjekov utjecaj na njegova zbivanja, moguće je nešto slično i s duševnim svijetom.

Važnu razliku između duševnih i fizičkih zbivanja možemo izraziti time što uzajamno djelovanje prvih označavamo kao nešto mnogo unutarnije. U fizičkom prostoru vlada zakon "sudara". Ako jedna kugla od bjelokosti u gibanju udari jednu koja miruje, onda se ta druga giba dalje u pravcu koji se može izračunati iz gibanja i elastičnosti prve. U duševnom prostoru uzajamno djelovanje dviju tvorevina prilikom sudara ovisi o njihovim unutaršnjim svojstvima. One se međusobno prožmu, srastu takoreći jedna s drugom ako su srodne. Odbijaju se ako su po svom biću suprotne. — Za vid, na primjer, u tjelesnom prostoru postoje određeni zakoni. — Udaljeni se predmeti vide perspektivno umanjeni. Pri pogledu na drvored razmak između udaljenijih stabala — po zakonu perspektive — izgleda manji negoli razmak između bližih. U duševnom se prostoru, naprotiv, vidiocu ukazuje sve blisko i udaljeno u razmacima koji ovise o njihovoj unutaršnjoj prirodi. U tome je, naravno, izvor najrazličitijih zabluda za onoga tko ulazi u duševni prostor i hoće se snalaziti pomoću pravila koja je donio iz fizičkog svijeta.

Jedna od prvih stvari koju treba usvojiti za snalaženje u duševnom svijetu jest da se različite

vrste njegovih tvorevina razlikuju na sličan način, kao što se u fizičkom svijetu razlikuju čvrsta, tekuća i zračna ili plinovita tijela. Radi toga trebamo poznavati obje glavne nadasve važne snage. Mogu se nazvati simpatijom i antipatijom. Način na koji djeluju glavne snage određuje vrstu duševnih tvorevina. Simpatijom treba označiti snagu kojom jedna duševna tvorevina privlači druge težeći da se s njima stopi, pokazujući svoju srodnost s njima. Antipatija je, naprotiv, snaga kojom se duševne tvorevine odbijaju, isključuju, kojom ističu svoju osebnost. U kojoj su mjeri ove osnovne snage prisutne u nekoj duševnoj tvorevini ovisi o njenoj ulozi u duševnom svijetu. Prvo treba razlikovati tri vrste duševnih tvorevina ovisno o djelovanju simpatije i antipatije u njima. A ove vrste međusobno se razlikuju po tome što su simpatija i antipatija u njima u posve određenim međusobnim odnosima. U svim trima prisutne su obje osnovne snage. Uzmimo najprije tvorevinu prve vrste. Simpatijom koja u njoj vlada ona privlači iz svoje okoline druge tvorevine. Ali osim te simpatije postoji u njoj i antipatija, kojom odbija od sebe ono na što nailazi u svojoj okolini. Izvana takva tvorevina izgleda kao da je ispunjena samo snagom antipatije. To, međutim, nije tako. U njoj su simpatija i antipatija. Samo što posljednja prevladava. Ima nad prvom prevlast. Takve tvorevine igraju u duševnom prostoru sebičnu ulogu. Mnogo toga oko sebe odbijaju, a samo malo toga privlače s ljubavlju. Stoga se duševnim prostorom kreću kao nepromjenjivi oblici. Zbog snage simpatije one u njima izgledaju požudno. Požuda ujedno izgleda nezasićena, kao da je se ne može zadovoljiti jer prevladavajuća antipatija odbija toliko toga što joj dolazi u susret da ne može

doći ni do kakva zadovoljenja. Ako ovakve duševne tvorevine hoćemo usporediti s nečim u fizičkom svijetu, možemo reći: one odgovaraju čvrstim fizičkim tijelima. Neka se ova regija duševne tvarnosti nazove žarom požude. — Primjesa ovog žara požude u dušama životinja i ljudi određuje ono što nazivamo nižim osjetilnim nagonima, njihovim prevladavajućim sebičnim instinktima. — Druga vrsta duševnih tvorevina jesu one kod kojih su obje osnovne snage u ravnoteži, u kojima, dakle, simpatija i antipatija djeluju istom jačinom. One se pred drugim tvorevinama javljaju u neku ruku neutralno; djeluju na njih kao na nešto srodno, a pritom ih niti naročito ne privlače, a niti odbijaju. Kao da između sebe i okoline postavljaju čvrstu granicu. Puštaju neprestano da na njih djeluju druge tvorevine iz okoline; stoga ih se može usporediti s tekućim tvarima fizičkog svijeta. A u načinu na koji takve tvorevine privlače druge nema nikakve požude. Djelovanje na koje se ovdje misli postoji, na primjer, kad čovjekova duša osjeti neku boju. Ako imam opažaj crvene boje, tada prvo primam neutralni podražaj iz svoje okoline. Djelovanje duše drugačije je tek kad se uz ovaj podražaj pojavi i svidanje. Duševne tvorevine koje izazivaju neutralne podražaje nalaze se u takvu međusobnom odnosu da djeluju na uspostavljanje ravnoteže između simpatije i antipatije. Duševnu tvarnost o kojoj se ovdje radi treba shvatiti kao nešto tekuće, nešto što se vrlo lako daje oblikovati. Ona se u duševnom prostoru ne kreće sebično kao prva nego tako da posvuda prima utiske te da se stoga doima srodnom s mnoštvom onoga što susreće. Izraz koji se za nju može primijeniti mogao bi biti: tekuća podražljivost. — Treći stupanj duševnih tvorevina

je onaj kad simpatija prevladava nad antipatijom. Antipatija izaziva sebično samouvažavanje; no ono se povlači u pozadinu kad postoji sklonost prema stvarima okoline. Takvu tvorevinu treba zamisliti unutar duševnog prostora. Ona se javlja kao središte prostora koji ima privlačnu snagu i koji se proteže na stvari u okolini. Takve tvorevine treba posebno označiti kao tvarnost želja. Ta je oznaka ispravna jer snagom postojeće antipatije, iako slabije od simpatije, privlačenje ipak djeluje tako da privučene predmete treba unijeti u vlastito područje tvorevine. Time simpatija zadobiva osnovno obilježje sebičnosti. Ova se tvarnost želja može usporediti s plinovitim ili zračnim tijelima fizičkog svijeta. Kao što se plin nastoji širiti na sve strane, tako se tvarnost želja širi u svim pravcima.

Viši stupnjevi duševne tvarnosti odlikuju se time da se kod njih jedna od osnovnih snaga, naime antipatija, potpuno povlači i samo se simpatija pokazuje kao stvarno djelatna. Sada sebe samu može najprije istaknuti unutar dijelova duševne tvorevine. Ovi dijelovi djeluju tako da se međusobno privlače. Snaga simpatije u nutrini neke duševne tvorevine dolazi do izražaja u onome što se zove voljkost. A svako umanjivanje ove simpatije jest nevoljkost. Nevoljkost je samo smanjena voljkost, kao što je hladnoća samo smanjena toplina. Voljkost i nevoljkost jesu ono što živi u čovjeku kao svijet osjećaja — u užem smislu. Osjećanje je tkanje duševnosti u sebi samoj. O načinu kako osjećaji voljkosti i nevoljkosti tkaju u duševnosti ovisi ono što nazivamo duševnom ugodom.

Još viši stupanj dosežu one duševne tvorevine čija se simpatija ne ograničava samo na područje sebstvenog života. One se kao četvrti stupanj razlikuju

od triju nižih time što kod njih snaga simpatije ne treba nadvladavati suprotnu antipatiju. Tek se pomoću ovih viših vrsta duševne tvornosti raznovrsnost duševnih tvorevina povezuje u jedan zajednički duševni svijet. Ako se radi o antipatiji, duševna tvorevina zbog sebstvenog života teži za nečim drugim kako bi kroz to drugo samu sebe ojačala i obogatila. Kad antipatija šuti, to se drugo prihvaća kao objava, kao očitovanje. Sličnu ulogu kao svjetlo u fizičkom prostoru ima taj viši oblik duševne tvornosti u duševnom prostoru. On čini da neka duševna tvorevina na stanovit način usisava postojanje i biće drugih zbog njih samih ili, moglo bi se također reći, dopušta da one na nju zrače. Tek time što duševna bića crpe iz ovih viših regija, ona se bude za istinski duševni život. Njihov prigušeni život u mraku otvara se prema van, svijetli i zrači u sam duševni prostor; tromo, prigušeno tkanje u nutrini koje se djelovanjem antipatije želi izdvojiti ako postoje samo stvari nižih područja, zadobiva snagu i živahnost koja izlazi iz nutrine i izliva se strujeći prema van. Tekuća podražljivost druge regije djeluje samo pri susretu dviju tvorevina. Tada jedna tvorevina svakako uvire u drugu. Ovdje je, međutim, nužan dodir. U višim regijama vlada slobodno zračenje, izlivanje. (Bit ovog područja s pravom se naziva "zračenje", jer simpatija koja se razvija djeluje tako da se kao simbol može upotrijebiti izraz uzet iz djelovanja svjetla.) Kao što u podrumu zakrčljiva biljka, krčljaju duševne tvorevine bez oživljavajućeg djelovanja duševnih stvari viših regija. Duševno svjetlo, djelatna duševna snaga i pravi duševni život u užem smislu pripadaju tim regijama i odatle govore o sebi, duševnim bićima.

Prema tome, treba razlikovati tri donje i tri gornje regije duševnog svijeta; među njima posreduje četvrta, pa iz toga proizlazi sljedeća podjela duševnog svijeta:

1. regija žara požuda
2. regija tekuće podražljivosti
3. regija želja
4. regija voljkosti i nevoljkosti
5. regija duševnog svjetla
6. regija djelatne duševne snage
7. regija duševnog života

Djelovanjem prvih triju regija duševne tvorevine zadobivaju svojstva na osnovi odnosa između simpatije i antipatije; djelovanjem četvrte regije simpatija tka unutar samih duševnih tvorevina; djelovanjem triju najviših snaga simpatije postaje sve slobodnija; duševne tvari ove regije struje duševnim prostorom osvjetljavajući i oživljavajući ga, budeći ono što bi se inače samo po sebi unutar sebstvenog postojanja moralo izgubiti.

Trebalo bi zapravo biti suvišno, ali zbog jasnoće ipak treba naglasiti da ovih sedam odjela duševnog svijeta nisu međusobno rastavljena područja. Kao što se u fizičkom svijetu prožimaju čvrsto, tekuće i plinovito, tako se u duševnom prožimaju žar požude, tekuća podražljivost i snage svijeta želja. I kao što u fizičkom svijetu toplina prožima tijela, a svjetlo ih obasjava, tako je i u duševnom s voljkošću i nevoljkošću i s duševnim svjetlom. A nešto se slično događa s djelatnom duševnom snagom i sa samim duševnim životom.

II. Duša u duševnom svijetu nakon smrti

Duša je spona između čovjekova duha i njegova tijela. Njene snage simpatije i antipatije koje se na osnovi njihova međusobnog odnosa očituju kao: požuda, podražljivost, želja, voljkost i nevoljkost itd. — nisu djelatne samo među pojedinim duševnim tvorevina-
nama nego se očituju i prema bićima drugih svjetova, fizičkog i duhovnog. Dok duša nastanjuje tijelo, sudjeluje na neki način u svemu što se u njemu događa. Ako se fizički procesi u tijelu odvijaju pravilno, u duši nastaje voljkost i ugoda; ako su poremećeni, nastaju nevoljkost i bol. — A duša ima udjela i u djelatnostima duha: jedna je misao ispunjena radošću, druga odbojnošću; ispravan sud nailazi na odobravanje duše, a neispravan na negodovanje. — Da, stupanj razvoja nekog čovjeka ovisi o tome da li nagnuća njegove duše idu više u jednom ili u drugom smjeru. Neki je čovjek to savršeniji što više njegova duša osjeća simpatiju prema očitovanjima duha, a nesavršeniji je što više njena nagnuća nalaze zadovoljenja putem tjelesnih procesa.

Duh je čovjekovo središte, tijelo je posrednik kojim duh promatra i spoznaje fizički svijet i kojim u njemu djeluje. A duša je među njima posrednica. Ona iz fizičkog utiska što ga titraji zraka čine na uho izmamљуje zvuk, raduje se tom zvuku. Sve to javlja duhu koji na taj način stječe razumijevanje za fizički svijet. Misao koja se pojavljuje u duhu biva putem duše preobražena u želju za ostvarenjem i tek na taj način može uz pomoć tjelesnih instrumenata postati djelom. — Čovjek može ispuniti svoje određenje samo ako dopusti duhu da on dade smjer njegovu djelovanju. Duša sama po sebi može svoje

sklonosti prenijeti jednako tako dobro fizičkom kao i duhovnom. Kao što svoja ticala spušta u fizičko, tako ih pruža prema duhovnom. Uranjanjem u fizički svijet njeno vlastito biće biva prožeto i obojeno prirodom fizičkog. Budući da duh u fizičkom svijetu može djelovati samo njenim posredovanjem, to je i njemu samom zadano usmjerenje prema fizičkom. Njegove tvorevine bivaju snagama duše privučene u fizičko. Promotrimo nerazvijenog čovjeka. Nagnuća njegove duše vezana su uz tjelesne radnje. On osjeća samo užitak pri utiscima koje fizički svijet čini na njegova osjetila. A time je u tu sferu uvučen i njegov duhovni život. Njegove misli služe samo zadovoljenju njegovih fizičkih životnih potreba. — Time što duhovno sebstvo živi od utjelovljenja do utjelovljenja, svoj smjer treba sve više zadobivati iz duha. Njegova spoznaja treba biti određena duhom vječne istine, a njegovo djelovanje vječnom dobrotom.

Smrt promatrana kao činjenica fizičkog svijeta znači promjenu tjelesnih djelatnosti. Tijelo po svom ustrojstvu smrću prestaje biti posrednikom između duše i duha. Ono se nadalje u svojoj djelatnosti pokazuje potpuno podložno fizičkom svijetu i njegovim zakonima; u njega prelazi da bi se u njemu rastvorilo. Nakon smrti samo se fizičkim osjetilima mogu promatrati fizički procesi tijela. Što se zatim događa s dušom i duhom izmiče tim osjetilima. Jer se i za vrijeme života duša i duh mogu promatrati samo ako se izvanjski očituju u fizičkim procesima. Nakon smrti takvo očitovanje nije više moguće. Stoga za sudbinu duše i duha nakon smrti ne dolazi u obzir promatranje fizičkim osjetilima, a ni znanost koja se na njemu temelji. Tu nastupa jedna viša spoznaja koja polazi od promatranja zbivanja u duševnom i duhovnom svijetu.

Kad se duh odijelio od tijela, još uvijek ostaje povezan s dušom. I kao što ga je za vrijeme fizičkog života tijelo držalo prikovanim za fizički svijet, tako ga sada duša veže uz svijet duše. — Ali u ovom duševnom svijetu ne nalazi se njegovo praiskonsko biće. On ga samo treba povezivati s poljem njegova djelovanja, s fizičkim svijetom. Da bi se u novom utjelovljenju pojavio u savršenijem obliku, mora se osnažiti i crpsti snagu iz duhovnog svijeta. No duša ga je bila uplela u fizički svijet. Vezan je za jedno duševno biće prožeto i obojeno prirodom fizičkog i time je i sam poprimio taj smjer. Nakon smrti duša više nije vezana uz tijelo nego samo uz duh. Sada živi u duševnoj okolini. Stoga na nju mogu djelovati još samo snage tog svijeta. Uz taj život duše u duševnom svijetu u početku je vezan i duh. Uz njega je vezan tako kao što je za vrijeme fizičkog utjelovljenja vezan uz tijelo. Kada će tijelo umrijeti, određeno je njegovim zakonima. Općenito treba reći: nisu duša i duh oni koji napuštaju tijelo, nego ga oni otpuštaju* kad njegove snage više ne mogu djelovati u smislu ljudske organizacije. Isti je takav odnos između duše i duha. Duša će otpustiti duh u viši duhovni svijet kad njene snage ne budu više mogle djelovati u smislu čovjekove duševne organizacije. Duh će se osloboditi u trenutku kad duša prepusti rastvaranju ono što može doživjeti samo unutar tijela, a zadrži samo ono što može dalje živjeti s duhom. Ovo zadržano,

* Primjedba izdavača: Od 19. (Stuttgart 1922.) do 26. izdanja (Stuttgart 1948.) ovo je mjesto glasilo: ...nego ono otpušta njih.... Od 27. izdanja (Stuttgart 1955.) ponovno je uspostavljen tekst od 1. do 18. izdanja. Nije izvjesno da preinaka 1922. potječe od autora. Stoga se ovdje navode oba izdanja.

što se, doduše, može doživjeti u tijelu, ali što se kao plod može upisati u duh, duša povezuje s duhom u čisto duhovnom svijetu. — Da bi se upoznala sudbina duše nakon smrti, mora se, dakle, promatrati njen proces rastvaranja. Ona je imala zadaću da duh usmjeri prema fizičkom. U trenutku kad je ispuni-la ovu zadaću, usmjerava se prema duhovnom. Zbog te prirode njene zadaće duša bi zapravo odmah kad od nje otpadne tijelo, kad, dakle, više ne može biti spona, morala biti samo duhovno djelatna. A ona bi to i bila kad ne bi zbog novog života u tijelu ono vršilo utjecaj na njene sklonosti i kad je ne bi privlačilo. Bez ove obojenosti koju je poprimila zbog svoje povezanosti s tjelesnim ona bi odmah nakon gubitka tijela slijedila same zakone duhovno-duševnog svijeta i ne bi razvijala daljnje sklonosti prema osjetil-nom. A to bi bio slučaj kad bi čovjek prilikom smrti izgubio svaki interes za zemaljski svijet, kad bi bile zadovoljene sve požude, želje itd. povezane sa životom što ga je napustio. No ukoliko to nije tako, ono što je od toga preostalo veže se uz dušu.

Da ne bismo zapali u zabludu, moramo ovdje pažljivo razlikovati ono što čovjeka veže uz svijet tako da se to može ispraviti i u nekom sljedećem utjelovljenju, od onoga što ga veže uz neko određeno, dotično posljednje utjelovljenje. Ovo prvo izravnava se zakonom sudbine, karmom: a ovog drugog duša se može riješiti samo nakon smrti.

Za ljudski duh nakon smrti nastupa stanovito vrijeme u kojem se duša oslobađa svojih sklonosti prema fizičkom postojanju da bi potom slijedila same zakone duhovno-duševnog svijeta i oslobodila duh. Prirodno je da ovo vrijeme traje tim dulje što je duša više bila vezana uz fizičko. Ono će biti kratko

za čovjeka koji je malo bio vezan uz fizički život, a dugo za onoga čiji su interesi potpuno bili vezani uz taj život, tako da prilikom smrti u duši žive još mnoge požude, želje itd.

Najlakše je stvoriti predodžbu o tome kako duša živi u prvo vrijeme nakon smrti na osnovi sljedećeg razmišljanja. Uzmimo za to pomalo grub primjer: užitke gurmana. Jelo pričinjava njegovu nepcu užitak. Užitak, dakako, nije ništa tjelesno nego duševno. U duši živi užitak, a i žudnja za njim. Ali je za zadovoljenje požude potreban odgovarajući tjelesni organ, nepce itd. Nakon smrti duša ne gubi odmah tu požudu, no sada više nema tjelesni organ kao sredstvo zadovoljenja požude. Čovjeku je tako — doduše iz drugog razloga koji, međutim, djeluje slično, samo daleko snažnije — kao kad bi u nekom kraju u kojem nadaleko i naširoko nema vode, trpio goruću žeđ. Tako duša goruće pati zbog izostanka užitka budući da je odložila tjelesni organ kojim je do njega dolazila. Tako je sa svime što duša traži, a što se može zadovoljiti samo tjelesnim organima. Ovo stanje (gorućeg pomanjkanja) traje tako dugo dok duša ne nauči da više ne žudi za onim što se može zadovoljiti samo tijelom. A vrijeme provedeno u ovom stanju može se nazvati mjestom požuda, iako se ovdje ne radi o "mjestu".

Kad duša nakon smrti stupi u duševni svijet, biva podvrgnuta njegovim zakonima. Oni na nju djeluju; a o tom djelovanju ovisi kako će biti izbrišana sklonost prema fizičkom. Djelovanja moraju biti različita, ovisno o vrstama duševnih tvari i duševnih snaga u čija je područja duša sada smještena. Svaka će vrsta izvršiti svoj utjecaj čišćenja i oplemenjivanja. Ovo je zbivanje takvo da je sve antipatično

u duši prevladano snagama simpatije i da ova simpatija sama dolazi do vrhunca. Jer tim najvišim stupnjem simpatije prema cijelom duševnom svijetu duša će se u njemu razliti, postati jedno s njim; time će njena sebičnost biti potpuno iscrpljena. Ona prestaje biti samostalno biće sklono fizičko-osjetilnom postojanju: njome se sada oslobađa duh. Stoga se duša pročišćava u gore opisanim regijama duševnog svijeta sve dok ne ude u područje savršene simpatije prema općem duševnom svijetu i ne postane jedno s njim. Povezanost duha s dušom do posljednjeg trenutka proizlazi iz toga što je za života duh postao njoj sasvim srodan. Ta je srodnost mnogo veća nego srodnost tijelu. Jer s tijelom je povezan posredno putem duše, dakle s dušom je povezan neposredno. Ta ona je njegov vlastiti život. Stoga duh nije vezan uz tijelo što se raspada, vezan je uz dušu koja se postupno oslobađa. — Zbog neposredne povezanosti duha s dušom on se može od nje osjetiti slobodan tek tada kad ona postane jedno s općim duševnim svijetom.

Ako je duševni svijet čovjekovo boravište neposredno nakon smrti, može ga se nazvati "mjestom požuda". Različiti religijski sustavi koji su svijest o ovim odnosima preuzeli u svoja učenja, poznaju to mjesto požude pod imenom "čistilište", "pročišćavajuća vatra" i tako dalje.

Žar požuda, najniža je regija duševnoga svijeta. Nakon smrti ta regija uništava u duši sve najgrublje požude vezane uz najniže, sebične oblike tjelesnog života. Jer zbog takvih požuda mogu na dušu djelovati snage ove duševne regije. Cilj njihova napada jesu nezadovoljene požude preostale od fizičkog života. Simpatija takvih duša usmjerena je samo prema onome što može hraniti njihovo sebično biće; a antipatija

koja sve ostalo preplavljuje znatno nadilazi simpatiju. Sad požude zahvaćaju fizičke užitke koji se u duševnom svijetu ne mogu zadovoljiti. Zbog nemogućnosti zadovoljenja, žudnja raste unedogled. No ova nemogućnost ujedno mora žudnju pomalo i ugasiti. Goruće žudnje malo-pomalo jenjavaju; a duša je iskusila da je uništenje žudnje jedino sredstvo za sprečavanje patnje koja nužno proizlazi iz nje. Za vrijeme fizičkog života ipak uvijek iznova dolazi do zadovoljenja. Time je bol goruće žudnje prikrivena nekom vrstom iluzije. Nakon smrti u "pročišćavajućoj vatri" ta se bol potpuno razotkriva. Duše proživljavaju muku nedostatka. Mračno je stanje u kome se zbog toga nalaze duše. Samo je po sebi razumljivo da u ovo stanje mogu zapasti samo oni ljudi čije su požude u fizičkom životu bile usmjerene prema najgrubljim stvarima. Prirode bez mnogo požuda tim stanjem prolaze neprimjetno zato što njemu nisu nimalo srodne. Treba reći da su duše to dulje izložene žaru požude što su za fizičkog života postajale njemu srodnije; i što im je stoga potrebnije da se u toj vatri pročiste. Ovo se čišćenje ne smije smatrati patnjom u istom smislu kao što se u osjetilnom svijetu slične pojave osjećaju samo kao patnja. Jer duša iza smrti teži svome pročišćenju jer se njena nesavršenost samo tako može izbrisati.

Druga su vrsta zbivanja duševnog svijeta ona, gdje se simpatija i antipatija nalaze u ravnoteži. Ako se ljudska duša nakon smrti nađe u istom takvom stanju, bit će na neko vrijeme izložena utjecaju tih zbivanja. Ovo je stanje posljedica potpunog stapanja s nebitnim stvarima života i uživanja nastalog na temelju prolaznih osjetilnih utisaka. Ljudi žive u tom stanju ako je ono posljedica navedenih duševnih

sklonosti. Tijekom dana prepuštaju se svakom ništavnom utjecaju. No kako njihova simpatija nije ni prema čemu posebno usmjerena, to ovi utjecaji brzo prolaze. Takvim je ljudima antipatično sve što ne pripada ovom ništavnom carstvu. Doživi li, dakle, duša nakon smrti to stanje, a da pritom ne postoje osjetilno-fizički uvjeti potrebni za njegovo zadovoljenje, ono se konačno mora ugasiti. Nemogućnost zadovoljenja prisutna prije potpunog ugasnuća požuda uistinu je vrlo bolna. Ova je patnja škola kojom se rasplinjuje iluzija što čovjeka obavlja tijekom fizičkog života.

Kao treće dolaze u duševnom svijetu u obzir zbivanja u kojima prevladava simpatija odnosno priroda želja. Duše osjećaju njihovo djelovanje zahvaljujući svemu onom što nakon smrti poprima ugođaj svojstven željama. I te želje pomalo umiru zbog nemogućnosti da im se udovolji.

Regija voljkosti i nevoljkosti u duševnom svijetu, koja je bila označena kao četvrta, zadaje duši naročita iskušenja. Sve dok živi u tijelu, ona sudjeluje u svemu što je u vezi s njim. Tkanje voljkosti i nevoljkosti vezano je uz tijelo. Ono uzrokuje osjećaj ugone i zadovoljstva, neugode i nezadovoljstva. Za vrijeme fizičkog života čovjek osjeća svoje tijelo kao svoje sebstvo. Na ovoj se činjenici temelji ono što se naziva samosvijest I što su ljudi osjetljiviji to više njihova samosvijest poprima takvo obilježje. — Nakon smrti nedostaje tijelo kao podloga samosvijesti. Duša koja je zadržala tu svijest osjeća se stoga šupljom. Spopada je osjećaj kao da je samu sebe izgubila. To traje sve dok ne spozna da se istinski čovjek ne nalazi u fizičkom. Stoga utjecaji ove četvrte regije razaraju iluziju tjelesnog sebstva. Duša uči osjećati

da tjelesnost više nije nešto bitno. Ozdravljuje i pročišćava se od sklonosti tjelesnome. Time nadvladava ono što ju je ranije držalo prikovanom uz fizički svijet i sada može potpuno razviti snage simpatije što su usmjerene prema van. Ona se takoreći odvratila od sebe i spremna je da se djelatno izlije u opći duševni svijet.

Treba napomenuti da ovom regijom naročito prolaze samoubojice. Oni napuštaju svoje fizičko tijelo na umjetan način, dok svi osjećaji koji su s njim u vezi ostaju neizmijenjeni. Prilikom prirodne smrti zajedno s propadanjem tijela djelomično odumiru i osjećaji koji su uz njega vezani. Kod samoubojica se muci zbog iznenadne praznine pridružuju još i nezadovoljene žudnje i želje zbog kojih su sebi oduzeli tijelo.

Peti stupanj duševnog svijeta jest regija duševnog svjetla. U njoj veliku važnost ima simpatija prema okolnom svijetu. Njoj su srodne duše koje se za fizičkog života nisu iscrpljivale u zadovoljavanju nižih potreba nego su se radovale i veselile svojoj okolini. Ukoliko je, na primjer, zanesenost prirodom imala osjetimo obilježje, ovdje podliježe čišćenju. Ovu vrstu zanesenosti prirodom treba, međutim, dobro razlikovati od onog uzvišenog života u njoj koji je duhovan i koji traži duh što se očituje u stvarima i zbivanjima prirode. Takav odnos prema prirodi pripada onim stvarima koje razvijaju sam duh i koje u njemu utemeljuju nešto trajno. Od ovog odnosa prema prirodi treba, međutim, razlikovati onu radost koja je proizišla iz osjetila. S obzirom na tu radost duša se mora pročistiti kao što se mora pročistiti i s obzirom na ostale sklonosti koje potječu samo iz fizičkog života. Mnogi ljudi vide u stvarima koje služe osjetilnom

blagostanju neku vrstu ideala. O njima se ne može reći da služe samo svojim sebičnim nagonima. Duša im je ipak usmjerena prema osjetilnom svijetu i treba je iscijeliti snagom simpatije koja vlada u petoj regiji duševnog svijeta, a kojoj nedostaju vanjska sredstva zadovoljenja. Duša ovdje pomalo spoznaje da simpatija mora krenuti drugim putovima. Ti se putovi pronalaze zahvaljujući izlivanju duše u duševni prostor. To je izlivanje uzrokovano simpatijom prema duševnoj okolini. — Ovdje se pročišćavaju one duše koje od svoje religiozne djelatnosti traže povećanje osjetilnog blagostanja. Bilo da je njihovo čišćenje usmjereno na zemaljski, bilo nebeski raj. U "duševnom svijetu" nalaze taj raj; ali samo zato da bi prozreli njegovu bezvrijednost. Sve su to dakako samo pojedini primjeri čišćenja u ovoj petoj regiji. Takvih bi primjera moglo biti unedogled.

U šestoj regiji, regiji djelatne duševne snage čisti se dio duše koji žeda za djelatnošću i koji nema sebično obilježje, a ipak svoje motive nalazi u zadovoljstvu što ga pruža pojedini čin. Ljudi s takvim poletom izvana se doimaju kao idealisti, ostavljaju utisak požrtvovnih osoba. Ipak im je u dubljem smislu do toga da uvećaju neki osjetilni osjećaj zadovoljstva. Ovamo spadaju mnoge umjetničke prirode, zatim ljudi predani znanstvenom radu zato što im se to sviđa. Ono što ih veže za fizički svijet jest vjerovanje da umjetnost i znanost postoje zbog sviđanja.

Sedma regija, regija istinskog duševnog života oslobađa čovjeka njegovih posljednjih sklonosti osjetilno-fizičkom svijetu. Svaka prethodna regija preuzima od duše ono što joj je srodno. Sada je duh još zaokupljen mišlju da njegova djelatnost treba biti potpuno posvećena osjetilnom svijetu. Ima vrlo

nadarenih ljudi koji, međutim, većinom razmišljaju o zbivanjima fizičkog svijeta. Takvo se vjerovanje može nazvati materijalističkim. Treba ga skršiti, a to se događa u sedmoj regiji. Ovdje duše vide da za materijalističko shvaćanje u pravoj zbilji nema osnova. Ovdje se takvo vjerovanje topi kao led na suncu. Sada je duševni svijet upio dušu, a duh je oslobođen svih okova. On je uzdiže u regije gdje živi samo u svojoj vlastitoj okolini. — Duša je ispunila svoju prethodnu zemaljsku zadaću, a nakon smrti razriješilo se ono što je poput okova za duh od te zadaće preostalo. Nakon što je pregorjela sve zemaljsko, duša se vraća svom elementu.

Iz ovog se prikaza vidi da su doživljaji u duševnom svijetu, a time i prilike duševnog života nakon smrti to blaži za dušu što se čovjek više riješio zemaljske povezanosti s fizičkim tijelom i neposredne srodnosti njemu. — Ovisno o preduvjetima stvorenim u fizičkom životu, duša će kraće odnosno duže pripadati pojedinoj regiji. Gdje osjeća srodnost, ostaje sve dok se srodnost ne izgubi. Gdje nema srodnosti, bit će neosjetljiva za moguće utjecaje. Ovdje je trebalo opisati samo osnovna svojstva duševnog svijeta i prikazati u općim crtama život duše u njemu. To isto vrijedi i za sljedeće prikaze zemlje duhova. Ulaženjem u daljnja obilježja ovih viših svjetova prekoračile bi se granice što ih ova knjiga mora zadržati. Jer razumljivo govoriti o onom što se može usporediti s prostornim odnosima i vremenskim tijekom koji su ovdje potpuno drugačiji, moguće je samo na temelju vrlo opširnog izlaganja. Poneke važne stvari nalaze se u mojoj "Tajnoj znanosti".

///. *Zemlja duhova*

Prije nego što će se moći promatrati duh na njegovu daljnjem putu treba prvo promotriti samo područje u koje on ulazi. To je "svijet duha". Taj je svijet tako različit od fizičkog da sve što se o njemu kaže izgleda kao fantastika onome tko vjeruje samo fizičkim osjetilima. Ovdje u još većoj mjeri vrijedi ono što je već bilo rečeno prilikom promatranja "svijeta duše": u prikazivanju se treba služiti usporedbama. Jer naš jezik služi uglavnom samo osjetilnoj zbilji i nije baš obilato blagoslovljen izrazima koji bi se neposredno mogli primijeniti na "zemlju duhova". Zato se ovdje naročito umoljava da se neki izričaji shvate tek kao napomene. Sve što je ovdje rečeno tako malo sliči fizičkom svijetu da se samo na ovaj način može opisati. Pisac ovog prikaza svjestan je kako zbog nesavršenosti jezičnih izražajnih sredstava, prikladnih za fizički svijet, njegovi navodi mogu zaista malo sličiti iskustvu na tom području.

Treba ponajprije naglasiti da je taj svijet nastao iz tvari (i riječ "tvar" nije dakako uzeta u svom pravom smislu) od koje se sastoji ljudska misao. Ali misao onakva kakva u čovjeku živi samo je slika, samo je sjena svog istinskog bića. Kao što se sjena nekog predmeta na zidu odnosi prema zbiljskom predmetu koji stvara sjenu, tako se odnosi misao koja nastaje djelatnošću ljudske glave prema biću u "zemlji duhova" koje toj misli odgovara. Ako se probudi čovjekovo duhovno osjetilo, on zaista opaža ovo biće-misli kao što osjetilno oko opaža stol ili stolac. On se kreće u okolini bića-misli. Osjetilno oko opaža lava, a osjetilno usmjereno mišljenje opaža misao o lavu tek kao sjenu, kao privid. Duhovno

oko vidi u "svijetu duhova" misao o lavu tako stvarno kao što osjetilno oko vidi fizičkog lava. Ovdje se ponovno može navesti usporedba upotrijebljena u vezi sa "svijetom duše". Kao što se slijepom od rođenja nakon operacije njegova okolina odjednom pojavljuje s novim svojstvima boja i svjetala, tako se onome koji je naučio upotrebljavati svoje duhovno oko ukazuje okolina ispunjena jednim novim svijetom, svijetom živih misli ili duhovnih bića. — U tom se svijetu kao prvo vide duhovne praslike svih stvari i bića koje postoje u fizičkom i duševnom svijetu. Zamislimo sliku nekog slikara koja postoji u duhu prije nego što je naslikana. To je usporedba za ono što se podrazumijeva pod izrazom praslika. Ovdje nije bitno da prije slikanja slikar u glavi možda i nema takvu prasliku; da se ona do potpunosti razvija tek malo-pomalo u praktičnom radu. U zbiljskom "svijetu duha" postoje praslike za sve stvari, a fizička bića i stvari njihova su preslika. — Razumljivo je kad netko tko vjeruje samo svojim vanjskim osjetilima poriče ovaj svijet prauzora tvrdeći da su praslike samo apstrakcije koje razum stvara uspoređivanjem osjetilnih stvari. Takav čovjek, naime, ne može opažati ovaj viši svijet; on poznaje svijet misli samo u njegovoj apstraktnosti. Ne zna da je vidoviti tako blizak s duhovnim bićima kao što je on sam blizak sa svojim psom ili mačkom. Ne zna da je svijet praslika daleko zbiljskiji negoli osjetilno-fizički.

U svakom slučaju, prvi pogled u "zemlju duhova" još više smućuje negoli pogled u duševni svijet. Jer praslike po svom istinskom obličju nimalo ne sliče svojim osjetilnim preslikama. Ali isto tako ne sliče niti svojim sjenama, apstraktnim mislima. — U duhovnom se svijetu sve nalazi u neprekidnoj pokretljivoj

djelatnosti, u neprestanom stvaranju. Tamo ne postoji kao u fizičkom svijetu mirovanje i prebivanje na istom mjestu. Jer praslike su djelatna bića. Predvode sve ono što nastaje u fizičkom i duševnom svijetu. Njihovi se oblici naglo mijenjaju; svaka praslika može poprimiti bezbroj različitih oblika. Iz praslika neprekidno izviru novi oblici; i tek što je jedan nastao, praslika je spremna da iz sebe izažme sljedeći. Praslike su međusobno manje ili više srodne. One ne djeluju pojedinačno. U svom djelovanju jednoj je potrebna pomoć druge. Bezbroj praslika često djeluje zajednički kako bi u fizičkom ili duševnom svijetu moglo nastati pojedino biće.

Osim onog što se u "zemlji duhova" opaža "duhovnim gledanjem" postoji još nešto drugo što treba smatrati doživljajem "duhovnog slušanja". Čim se, naime, "vidoviti" uspne iz duševnog u duhovni svijet opažene praslike počinju zvučati. To je "zvučanje" sasvim duhovne naravi. Treba si ga predočiti bez ijedne primisli na fizički zvuk. Promatrač se osjeća kao da je u moru zvukova. Tim zvučanjem i tim duhovnim odzvanjanjem izražavaju se bića duhovnog svijeta. U njihovu suzvučju, u njihovim harmonijama, ritmovima i melodijama dolaze do izražaja prazakoni njihova postojanja, njihovih međusobnih odnosa i srodnosti. Ono što razum u fizičkom svijetu vidi kao zakon, kao ideju, to je "duhovnom uhu" duhovno-glazbeni doživljaj. (Stoga su Pitagorejci takav opažaj duhovnog svijeta nazvali "glazbom sfera". Onome tko ima "duhovno uho" ova "glazba sfera" ne znači samo nešto slikovito i alegorično, ona je njemu dobro poznata duhovna zbilja.) Da bi se došlo do pojma o ovoj "duhovnoj glazbi" potrebno je odstraniti sve predodžbe o osjetilnoj glazbi gdje opažaj nastaje

zahvaljujući "fizičkom uhu". Ovdje se radi o "duhovnom opažaju", o opažaju, dakle, koji "osjetilnom uhu" ništa ne govori. U daljnjem opisivanju "zemlje duhova" radi jednostavnosti o ovoj duhovnoj glazbi neće više moći biti govora. Treba si samo predočiti da je sve što se opisuje kao "slika", kao nešto "svijetleće" ujedno i nešto zvučno. Svakoj boji, svakom opažaju svjetla odgovara jedan duhovni zvuk, a svakom zajedničkom djelovanju više boja odgovara jedna harmonija, jedna melodija i tako dalje. Treba, naime, svakako imati na umu da ni tamo gdje sve zvuči ne prestaje opažanje "duhovnim okom". Zvučanje se pridružuje svijetljenju. Tamo gdje će u daljnjem izlaganju biti govora o "praslikama", treba u mislima dodati i "prazvukove". K tomu dolaze i drugi opažaji koji bi se mogli usporediti s "duhovnim okusom" i tako dalje. No ovdje neće o tome biti govora budući da se radi o stvaranju predodžbe o "zemlji duhova" na temelju opažaja izuzetih iz cjeline.

Potrebno je ponajprije razlikovati različite vrste praslika. I u "zemlji duhova" treba radi snalaženja razlikovati niz različitih stupnjeva ili regija. I ovdje kao i u "duševnom svijetu" ne treba zamišljati pojedine regije kao da se nalaze jedna iznad druge, treba ih zamišljati kako se međusobno prožimaju i ispunjavaju. Prva regija sadrži praslike fizičkog svijeta ako ovaj nije obdaren životom. Ovdje se nalaze praslike minerala, zatim biljaka; ali samo ako su čisto fizičke; ako se, dakle, ne uzme u obzir život koji se u njima nalazi. Ovdje se isto tako susreću fizički oblici životinja i ljudi. Time nije iscrpljeno sve što se nalazi u ovoj regiji; to će biti ilustrirano s nekoliko primjera. — Ova regija čini okosnicu "zemlje duhova". Može se usporediti s kopnom naše fizičke Zemlje. To je kopnena masa "zemlje duhova".

Njezin se odnos prema fizičko-tjelesnom svijetu može opisati samo usporedbom. Predodžbu o tome moguće je dobiti na otprilike sljedeći način: Treba zamisliti neki ograničeni prostor ispunjen najrazličitijim vrstama fizičkih tijela. Zatim treba u mislima ukloniti ova fizička tijela i umjesto njih zamisliti šupljine istog oblika. Međutim, prijašnje prazne međuprostore treba zamisliti ispunjene najrazličitijim oblicima koji se prema prijašnjim tijelima nalaze u najrazličitijim odnosima. — Tako otprilike izgleda najniža regija svijeta prasluka. U njoj su u obliku "praznih prostora" sadržana stvari i bića koja se utjelovljuju u fizičkom svijetu. A u međuprostorima odvija se živa djelatnost prasluka (i "duhovne glazbe"). Prilikom fizičkog utjelovljenja prazni se prostori na određen način ispunjavaju fizičkom tvari. Tko bi taj prostor istovremeno gledao fizičkim i duhovnim okom, vidio bi fizička tijela, a između njih pokretljivu djelatnost djelatnih prasluka. Druga regija "zemlje duhova" sadrži prasluku života. Ali taj život ovdje čini jedno savršeno jedinstvo. Život kao tekući element struji svijetom duha poput krvi koja sve prožima i oživljava. Može se usporediti s morem i vodama fizičkog svijeta. Njegova je raspodijeljenost, međutim, sličnija raspodijeljenosti krvi u životinjskom tijelu negoli raspodijeljenosti mora i rijeka. Tekući život sačinjen od misli — tako bi se mogao označiti ovaj drugi stupanj "zemlje duhova". U tom se elementu nalaze djelatne prasnage svega onog što se u fizičkoj zbilji pojavljuje u obliku živog bića. Ovdje se vidi da je sav život jedno jedinstvo, da je život u čovjeku srodan životu svih njegovih sustvorenja.

Kao treću regiju "zemlje duhova" treba označiti prasluku svega duševnog. Ovo je mnogo rjeđi i finiji element negoli onaj prvih dviju regija. Poredbeno

ga se može označiti zračnom sferom "zemlje duhova". Sve ono što se događa u dušama drugih dvaju svjetova, ima ovdje svoj duhovni pandan. Svi osjeti, osjećaji, nagoni, strasti i tako dalje ovdje se ponavljaju u duhovnom obliku. Atmosferske pojave u ovom zračnom krugu odgovaraju patnjama i radostima stvorenja drugih svjetova. Čežnja ljudske duše ovdje se javlja kao lahor; prolom strasti poput olujnog vjetra. Tko si to može predočiti, moći će, usmjeri li na to pažnju, duboko osjetiti uzdahe svakog pojedinog stvorenja. Ovdje se može, na primjer, govoriti o olujnom nevremenu uz sijevanje munja i tutnjavu gromova; potraže li se uzroci, dolazi na vidjelo da su takve "duhovne oluje" odraz strasti zemaljskih bitaka.

Praslike četvrte regije ne odnose se neposredno na druge svjetove. Oni su u stanovitom smislu bića koja vladaju praslikama triju nižih regija i djeluju na njihovo udruživanje. Ta su bića zaokupljena sređivanjem i udruživanjem ovih podređenih praslika. Stoga se iz ove regije širi obuhvatnija djelatnost negoli iz onih nižih.

Peta, šesta i sedma regija bitno se razlikuju od prethodnih. Zato što bića koja se u njima nalaze pružaju praslikama donjih regija poticaje za njihov rad. U njima se nalaze stvaralačke snage samih praslika. Tko se uspije vinuti do tih regija upoznaje "namisli"* ugrađene u temelje našeg svijeta. Ovdje su praslike poput živih zametaka spremne poprimiti

* Da su riječi poput "namisao" uzete samo kao usporedbe, jasno je na temelju onog što je već ranije rečeno o teškoćama jezičnog izraza. Ovdje se ne misli na ponovno prihvaćanje stare "teorije o svrhovitosti".

najraznovrsnije oblike bića-misli. Dovedu li se ti živi zameci u niže regije, oni počinju bujati da bi se potom očitovali u najraznovrsnijim oblicima. Ideje kojima ljudski duh stvaralački djeluje u fizičkom svijetu odsjaji su, sjena ovih zametaka bića-misli ovog višeg duhovnog svijeta. Promatrač s duhovnim uhom koji se iz donjih regija "zemlje duhova" vinuo u ove gornje, primjećuje kako se sve zvučnije pretvara u "duhovni jezik". Počinje razabirati "duhovnu riječ" kojom mu sada stvari i bića ne očituju svoju prirodu samo glazbom nego i "riječima". Ona mu govore, kako se to u duhovnoj znanosti kaže, svoja "vječna imena".

Treba si predočiti da su zameci bića-misli vrlo složene prirode. Iz elemenata svijeta uzet je samo ovaj zametak, a on obavlja samu životnu jezgru. Time smo stigli na granicu "triju svjetova", jer jezgra potječe iz još viših svjetova. Kad je u jednom prethodnom odlomku čovjek bio opisan s obzirom na svoje sastavne dijelove, bila je navedena ova životna jezgra te "životni duh" i "duhovni čovjek" kao njegovi sastavni dijelovi. Slične životne jezgre postoje i za druga bića svijeta. One potječu iz viših svjetova, a premještene su u tri navedene regije kako bi u njima izvršile svoje zadaće. — Ovdje ćemo pratiti daljnje kretanje ljudskog duha u zemlji duhova u vremenu između dvaju utjelovljenja ili dviju inkarnacija. Pritom će još jednom jasno doći do izražaja odnosi i osebnosti tog svijeta.

IV. Duh u zemlji duhova nakon smrti

Kad je ljudski duh na svom putu između dva utjelovljenja prošao "svijetom duša", ulazi u "zemlju duhova" da bi u njoj prebivao sve dok ne dozrije za nov tjelesni život: Smisao ovog boravka u "zemlji duhova" moguće je razumjeti samo ako se zadaća čovjekova hodočašća kroz njegovo utjelovljenje umije tumačiti na ispravan način. Dok je čovjek utjelovljen u fizičkom tijelu, djeluje i radi u fizičkom svijetu. U njemu djeluje i radi kao duhovno biće. Što njegov duh smisli i razvije, daje pečat fizičkim oblicima tjelesnih tvari i snaga. Kao glasnik duhovnog svijeta treba tjelesnom svijetu pripojiti duh. Samo time što se utjelovljuje može djelovati u tjelesnom svijetu. Fizičko tijelo mora prihvatiti kao svoje oruđe kako bi tjelesnim mogao djelovati na tjelesno, a tjelesno moglo djelovati na njega. No ono što djeluje kroz tu čovjekovu fizičku tjelesnost jest duh. Od njega potječu namjere i smjernice za djelovanje u fizičkom svijetu. — No dokle god duh djeluje u fizičkom tijelu, ne može živjeti u svom istinskom liku. Može prosijavati samo kroz koprenu fizičkog postojanja. Čovjekov misaoni život, naime, uistinu pripada duhovnom svijetu; u fizičkom je postojanju njegov istinski lik zastrt koprenom. Može se također reći da je misaoni život fizičkog čovjeka tek odsjaj, tek sjena istinskog duhovnog bića kome čovjekov misaoni život pripada. I tako na osnovi fizičkog tijela, za vrijeme fizičkog života ulazi njegov duh u uzajamno djelovanje sa zemaljskim tjelesnim svijetom. Iako se, sve dok čovjekov duh ide iz utjelovljenja u utjelovljenje, jedna od njegovih zadaća sastoji upravo u tome da djeluje na fizički tjelesni svijet, on je ipak ne bi mogao

ispravno riješiti kad bi živio samo tjelesnim životom. Jer se namisli i ciljevi zemaljskih zadataka isto tako ne zadaju i dobivaju unutar zemaljskog utjelovljenja, kao što se ni nacrt neke kuće ne izrađuje na gradilištu gdje rade radnici. Kao što se ovaj nacrt izrađuje u uredu arhitekta, tako se namisli i ciljevi zemaljskog rada stvaraju u "zemlji duhova". — Čovjekov duh mora između dva utjelovljenja uvijek iznova živjeti u ovoj zemlji kako bi pomoću onog što iz nje sobom donosi mogao pristupiti radu u fizičkom životu. Kao što arhitekt na temelju estetskih i drugih propisa u svojoj radnoj sobi izrađuje nacrt kuće, a da pritom ne radi s opekom i žbukom, tako arhitekt ljudske djelatnosti, duh ili više sebstvo mora izgrađivati sposobnosti i ciljeve na temelju zakona duhovnog svijeta kako bi ih zatim prenio u zemaljski svijet. Samo ako se ljudski duh uvijek iznova zadržava u svom vlastitom svijetu, moći će pomoću fizičko-tjelesnih sredstava u zemaljski svijet unijeti duh. — Snage i svojstva fizičkog svijeta čovjek upoznaje na fizičkoj razini. Dok ovdje radi, skuplja iskustva o zahtjevima što ih fizički svijet postavlja onome tko u njemu hoće raditi. Time što želi utjeloviti svoje misli i ideje ovdje ujedno upoznaje svojstva materije. Same misli i ideje ne može isisati iz materije. I tako je zemaljski svijet istovremeno mjesto rada i učenja. Što je čovjek naučio, pretvorit će se u "zemlji duhova" u žive sposobnosti duha. Da bi se ovo objasnilo, može se nastaviti s gore navedenom usporedbom. Arhitekt izrađuje nacrt neke kuće. Prema nacrtu gradi se kuća. Pri tome arhitekt dolazi do najrazličitijih iskustava. Sva ta iskustva uvećavaju njegove sposobnosti. U izradu sljedećeg nacrta ući će sva ta iskustva. Taj sljedeći nacrt bit će u odnosu na prvi bogatiji

za sve što se iz prethodnog naučilo. To isto vrijedi za uzastopne ljudske živote. U vremenu između pojedinih utjelovljenja duh živi u svom vlastitom svijetu. Potpuno se može predati zahtjevima duhovnog života; oslobođen fizičke tjelesnosti svestrano se izgrađuje unoseći u to plodove, iskustva svojih ranijih života. Pogled mu je uvijek usmjeren na njegove zemaljske zadaće. Ako je Zemlja mjesto njegova djelovanja, neprekidno je prati u njenom, njoj potrebnom razvoju. On radi na sebi kako bi prilikom svakog utjelovljenja u skladu sa stanjem Zemlje njoj uzmogao služiti.— Ovo je dakako samo općenita slika ljudskih životnih tokova u njihovu uzastopnom slijedu. A zbilja neće nikada biti potpuno, nego samo djelomično u skladu s tom slikom. Okolnosti mogu dovesti do toga da sljedeći život nekog čovjeka može biti mnogo nesavršeniji od prethodnog. No unutar određenih granica ovakve se nepravilnosti u slijedu uzastopnih života uglavnom ponovno ispravljaju.

Oblikovanje duha u "zemlji duhova" događa se na temelju čovjekova uživljavanja u različite regije ove zemlje. Njegov se vlastiti život u odgovarajućem redoslijedu stapa s ovim regijama; čovjek privremeno poprima njihova svojstva. One prožimaju svojim bićem njegovo biće kako bi ono njima osnaženo moglo djelovati u zemaljskom životu. — U prvoj regiji "zemlje duhova" čovjek je okružen duhovnim praslukama zemaljskih stvari. Za zemaljskog života upoznaje samo sjene ovih prasluka, njih može dokučiti svojim mislima. Ono što se na Zemlji samo misli, u ovoj se regiji doživljava. Čovjek se kreće među mislima, a te su misli stvarna bića. Što je za zemaljskog života opažao svojim osjetilima, to sada na njega djeluje svojim misaonim oblikom. Ali misao ne izgleda kao

sjena koja se skriva iza stvari, nego je živa stvaralačka zbilja. Čovjek se nalazi u radionici misli u kojoj zemaljske stvari zadobivaju svoje oblike. Jer se u "zemlji duha" sve nalazi u živoj djelatnosti i pokretu. Ovdje je djelatna svijet misli, svijet živih oblikotvornih, stvaralačkih bića. Vidi se kako se uobličavaju doživljaji zemaljskog života. Kao što fizičko tijelo doživljava stvarnim osjetilni svijet, tako sada duh doživljava stvarnim duhovne oblikotvorne snage. Među ovdašnjim bićima-mislama postoji i misao vlastite fizičke tjelesnosti. Ta se tjelesnost osjeća kao nešto daleko. Samo se duhovno biće osjeća kao nešto sebi pripadno. I onda kada se odloženo fizičko tijelo u sjećanju više ne opaža kao nešto fizičko nego kao biće-misao, dolazi na vidjelo njegova pripadnost vanjskom svijetu. Učimo ga promatrati u njegovoj pripadnosti vanjskom svijetu, smatramo ga jednim dijelom tog vanjskog svijeta. Prema tome, svoju tjelesnost više ne odvajamo od ostalog vanjskog svijeta, kao nešto vrlo srodno vlastitom sebstvu. U čitavom se vanjskom svijetu, uključivši i vlastita tjelesna utjelovljenja, osjeća jedinstvo. Vlastita se utjelovljenja ovdje stapaju u jedinstvo s ostalim svijetom. I tako se ovdje na prasluku fizičko-tjelesne stvarnosti gleda kao na cjelinu kojoj i sam čovjek pripada. Stoga čovjek malo-pomalo promatranjem uči upoznavati svoju okolinu, svoje jedinstvo s njome. Čovjek nauči reći okolini: To što te ovdje okružuje bio si ti sam. — A to je jedna od osnovnih misli indijske vedske mudrosti. "Mudrac" već za vrijeme zemaljskog života usvaja ono što drugi doživljava nakon smrti. Usvaja, naime, misao da je on sam srodan svim stvarima, misao: "To si ti." U zemaljskom životu to je ideal kome se misaoni život može predati; u "zemlji duhova" to je neposredna činjenica koja

nam na temelju duhovnog iskustva postaje sve jasnija. — A čovjek u tom svijetu postaje sve svjesniji da njegovo pravo biće pripada svijetu duhova. On sebe vidi kao duha među duhovima, sebe vidi pripadnikom praduhova. Osjetit će u samom sebi riječ praduhova: "Ja sam praduh." (Vedska mudrost kaže: "ja sam Brahman", to jest ja kao jedan njegov dio pripadam prabiću iz kojega potječu sva bića.) — Vidljivo je da se u "zemlji duhova" neposredno doživljava sve ono što je u zemaljskom životu bila sjenovita misao i čemu sva mudrost teži. U zemaljskom životu može se misliti samo zato što su misli u duhovnom bitku činjenice.

Tako, kao da čovjek za vrijeme svog duhovnog postojanja izvana ili s višeg gledišta promatra prilike i činjenice u kojima se nalazio za vrijeme zemaljskog života. To je, dakle, način kojim živi u najnižoj regiji "zemlje duhova" s obzirom na zemaljske okolnosti koje su neposredno povezane s fizičkom tjelesnom stvarnošću. — Čovjek se na Zemlji rada u nekoj obitelji, u nekom narodu; živi u nekoj određenoj državi. Sve ove okolnosti određuju njegovo zemaljsko postojanje. Zbog okolnosti fizičkog svijeta nalazi razne prijatelje. Bavi se različitim poslovima. Sve to određuje njegove zemaljske životne okolnosti. Sve mu prilazi u obliku živog bića-misli u vremenu njegova života u prvoj regiji "zemlje duhova". On na neki način sve to još jednom proživljava. Ali to proživljava s djelatno-duhovnog gledišta. Obiteljska ljubav koju je razvijao, prijateljstvo što ga je pružao, zadobivaju život i time jačaju njegove sposobnosti. U ljudskom duhu jača ono što djeluje iz snage obiteljske i prijateljske ljubavi. U tom će pogledu kasnije stupiti u zemaljsko postojanje kao savršeniji čovjek. — U ovoj

najnižoj regiji "zemlje duhova" na neki način do-
zrijevaju plodovi svakidašnjih zbivanja zemaljskog
života. A onaj čovjekov dio koji se svojim interesima
sasvim poistovjećuje s tim svakidašnjim okolnostima,
najvećim će se dijelom duhovnog života između dva
utjelovljenja osjećati srodnim ovoj regiji. — Ljude
s kojima smo zajedno živjeli u fizičkom svijetu pono-
vno nalazimo u duhovnom svijetu. Jednako kao što
od duše otpada sve što joj je bilo svojstveno zbog
veze s fizičkim tijelom, tako se i veza koja je u fizič-
kom životu spajala dušu s dušom oslobađa uvjeta
koji imaju značenja i utjecaja samo u fizičkom svijetu.
No iza smrti — u duhovnom svijetu — nastavlja se
sve ono što je duša značila duši u fizičkom životu.
Prirodno je da riječi koje su primjerene fizičkim
okolnostima samo netočno mogu prenijeti događaje
duhovnog svijeta. Ako se ovo uzme u obzir, onda
je ispravno reći: duše koje su bile povezane u fizičkom
životu u duhovnom svijetu ponovno se nalaze kako
bi na odgovarajući način nastavile svoj suživot. —
Druga je regija ona u kojoj zajednički život zemalj-
skog svijeta struji kao biće-misao, kao tekući ele-
ment "zemlje duhova". Kad se svijet promatra za
vrijeme fizičkog utjelovljenja, život izgleda kao da
je vezan uz pojedinačna živa bića. U "zemlji duhova"
on je slobodan i poput krvi života svu je prožima.
Sve se ovdje nalazi u živom jedinstvu. Za vrijeme
zemaljskog života čovjek vidi samo odsjaj svega toga.
A on dolazi do izražaja u svim oblicima čovjekova
poštovanja prema cjelini, prema jedinstvu i skladu
svijeta. Od tog odsjaja potječe religiozni život ljudi.
Čovjek osvještava da se obuhvatni smisao postojanja
ne nalazi u prolaznosti i pojedinačnosti. U prolaznosti
vidi "usporedbu" i odraz nečeg vječnog, vidi skladno

jedinstvo. U dubokom bogoštovanju uzdiže pogled prema tom jedinstvu posvećujući mu religiozne obrede. — U "zemlji duhova" ne pojavljuje se odsjaj, nego stvarno biće-misao. Ovdje se čovjek zaista može sjediniti s onim jedinstvom što ga je na Zemlji štovao. U toj regiji dolaze na vidjelo plodovi religioznog života i sve ono što je s tim u vezi. Na temelju duhovnog iskustva čovjek dolazi do spoznaje da svoju pojedinačnu sudbinu ne treba odvajati od zajednice kojoj pripada. Ovdje se stvara sposobnost da čovjek sebe spozna kao dio cjeline. Svi religiozni osjećaji, sve što je već za života težilo za čistim plemenitim ćudoređem, moći će u velikom dijelu duhovnog međuvremena crpsti snagu iz ove regije. Čovjek će se ponovno utjeloviti tako da će se u tom pravcu njegove sposobnosti uvećati.

Dok čovjek u prvoj regiji živi s dušama s kojima je u prethodnom fizičkom životu bio povezan vezama fizičkog svijeta, u drugoj se regiji nalazi u području svih onih duša s kojima se u širem smislu zbog zajedničkog štovanja i zajedničkog uvjerenja osjećao kao jedno. Treba naglasiti da se duhovni doživljaji prethodnih regija nastavljaju i u onima što slijede. I tako se čovjekovim ulaskom u drugu regiju i u one više ne prekidaju obiteljske, prijateljske i druge veze. — A regije "zemlje duhova" nisu razmaknute poput pojedinih "odjela"; nego se međusobno prožimaju i čovjek ne doživljava sebe u nekoj novoj regiji zato što je na bilo koji vanjski način u nju "ušao", nego zato što je razvio unutarnje sposobnosti da opaža što ranije nije opažao.

Treća regija "zemlje duhova" sadrži praslike duševnog svijeta. Sve što u ovom svijetu živi, postoji ovdje kao živo biće-misao. Ovdje se nalaze praslike

požuda, želja, osjećaja itd. Ali u svijetu duhova duševnost nije opterećena sebičnošću. Isto kao što sav život u drugoj regiji čini jedinstvo, tako u ovoj trećoj čine jedinstvo sve požude i želje, svi prohtjevi i sva odbojnost. Tuđe se žudnje i želje ne razlikuju od vlastitih. Osjeti i osjećaji svih bića zajednički su svijet koji sve uključuje i okružuje kao što vanjska atmosfera okružuje Zemlju. Ta je regija atmosfera "zemlje duhova". Ovdje će donijeti plodove sve ono što je čovjek za zemaljskog života služeći zajedništvu u nesebičnoj predanosti učinio za svoje bližnje. Jer tim je služenjem, tom predanošću živio u odsjaju treće regije "zemlje duhova". Veliki dobročinitelji ljudskog roda, ljudi puni predanosti, oni koji uvelike služe zajednicama, svoje su sposobnosti razvili u ovoj regiji nakon što su u ranijim životima stekli pravo na posebnu bliskost s njome.

Vidljivo je da se ove tri opisane regije "zemlje duhova" nalaze u određenom odnosu prema nižim svjetovima, prema fizičkom i duševnom svijetu. Jer oni sadrže praslike, živa bića-misli koja u ovim svjetovima ulaze u tjelesno ili duševno postojanje. Tek je četvrta regija "čista zemlja duhova". Ali ni ona to nije u pravom smislu riječi. Od triju nižih regija razlikuje se po tome što se u njoj nalaze praslike onih fizičkih i duševnih odnosa što ih čovjek nalazi u fizičkom i duševnom svijetu prije negoli sam u njih zađe. Okolnosti svakidašnjeg života nadovezuju se na stvari i bića što ih čovjek u svijetu nalazi; prolazne stvari ovog svijeta usmjeravaju njegov pogled prema njihovoj vječnoj praosnovi; a i sva ostala sustvorenja kojima se obraća njegova nesebična pažnja ne postoje zahvaljujući čovjeku. No zahvaljujući njemu u svijetu postoje postignuća umjetnosti

i znanosti, tehnike i tako dalje, ukratko sve ono što je čovjek u obliku izvornih djela svoga duha unio u svijet. Bez njegova sudjelovanja u svijetu ne bi o tome postojao fizički trag. Praslike za ova eminentno ljudska postignuća nalaze se u četvrtoj regiji "zemlje duhova". — U ovoj četvrtoj regiji dozrijevaju plodovi svega onog što je čovjek za zemaljskog života ostvario u smislu znanstvenih rezultata, umjetničkih ideja i oblika, postignuća tehnike. Za vrijeme svog boravka u "zemlji duhova" iz ove regije crpe svoje poticaje umjetnici, učenjaci, veliki izumitelji, ovdje jačaju svoj genij, kako bi prilikom novog utjelovljenja više mogli pridonijeti razvoju ljudske kulture. — Ne treba misliti da je četvrta regija "zemlje duhova" važna samo za izuzetno značajne ljude. Ona je značajna za sve ljude. Sve što čovjeka u fizičkom životu zaokuplja, a prelazi granice svakidašnjeg života, svakidašnjih želja i htijenja, svoj praizvor ima u ovoj regiji. Kad čovjek ne bi njome prolazio u vremenu između smrti i novog rođenja, u sljedećem životu ne bi imao interesa koji bi ga izdigli nad uski krug osobnog življenja k onome općeljudskom. — Već je rečeno da se ni ovu regiju ne može u pravom smislu nazvati čistom "zemljom duhova". Tome je razlog što stanje u kome su ljudi napustili razvoj zemaljske kulture utječe na njihovo duhovno postojanje. U "zemlji duhova" mogu uživati samo one plodove kulture koje su postigli s obzirom na svoju darovitost i na stupanj razvoja naroda, zemlje itd. u kojima su bili rođeni.

U još višim regijama "zemlje duhova" ljudski se duh oslobađa svih zemaljskih okova. On se uzdiže u "čistu zemlju duhova" u kojoj doživljava namisli i ciljeve što ih je sebi zemaljskim životom duh

postavio. Sve što je u svijetu već ostvareno tek je manje ili više blijeda slika najuzvišenijih ciljeva i namisli. Svaki kristal, svako stablo, svaka životinja i sve što se ostvaruje na polju ljudskog rada i djelovanja — tek je slika onoga što namjerava duh. A čovjek se za vrijeme svog utjelovljenja može samo nadovezati na ove nesavršene slike savršenih namisli i ciljeva. I tako on sam unutar jednog utjelovljenja može biti samo slika, odraz onoga što je s njime namislilo carstvo duha. Što on kao duh u "zemlji duhova" zaista jest, dolazi stoga na vidjelo tek u vremenu između dva utjelovljenja prilikom njegova uzlaska u petu regiju "zemlje duhova". Što on ovdje jest, to je uistinu on sam. To je ono što prilikom različitih utjelovljenja zadobiva vanjsku opstojnost. U toj se regiji čovjekovo istinsko sebstvo može svestrano slobodno iživjeti. A to je sebstvo, dakle, ono koje se u svakom utjelovljenju uvijek iznova pojavljuje kao isto. To sebstvo donosi sposobnosti koje su se razvile u donjim regijama "zemlje duhova". Time prenosi plodove prethodnih života u one sljedeće. Ono je nosilac rezultata ranijih utjelovljenja.

Sebstvo se, dakle, nalazi u carstvu namisli i ciljeva kad živi u petoj regiji "zemlje duhova". Kao što arhitekt uči na nesavršenostima što su mu se desile i kao što u svoje nove planove unosi samo ono što je od nesavršenog umio preraditi u savršeno, tako sebstvo u petoj regiji iz rezultata svojih prethodnih života uklanja ono što je u vezi s nesavršenostima donjih svjetova i oplođuje namisli "zemlje duhova" s kojima sada živi postignućima svojih ranijih života. — Jasno je da će snaga koju se iz te regije može crpsti ovisiti o tome je li sebstvo za vrijeme svoje utjelovljenosti postiglo one rezultate koji mogu biti

prihvaćeni u svijetu namisli. Sebstvo koje je za vrijeme zemaljskog života djelatnim misaonim životom ili mudrom, djelatnom ljubavlju nastojalo ostvariti namisli duha u velikoj će mjeri steći pravo na tu regiju. Što je potpuno bilo predano svakidašnjici i što je živjelo samo u prolaznosti nije posijalo sjemena koje bi moglo biti od značenja za namisli vječnog reda svijeta. Samo ono malo što je nadilazilo svakidašnje interese može se poput ploda razvijati u ovim gornjim regijama "zemlje duhova". No ne treba misliti da ovdje prvenstveno dolazi u obzir ono što donosi "zemaljsku slavu" ili nešto slično. Bitno je, naprotiv, u najužem životnom krugu doći do svijesti da svaka pojedinost ima značenja za vječni tijek razvoja života. Treba se zbližiti s mišlju da čovjek u ovoj regiji mora prosuđivati drugačije negoli u fizičkom životu. Ako je, na primjer, malo toga stekao što je srodno petoj regiji, razvit će se u njemu poriv za takvim fizičkim životom da u njegovoj sudbini (karmi) dođe do izražaja odgovarajuća posljedica tog pomanjkanja. Ono što u sljedećem životu gledamo sa stajališta tog života izgleda kao teška sudbina — i što možda izaziva veliko jadikovanje — to u ovoj regiji "zemlje duhova" čovjek smatra nečim neophodno potrebnim. — Budući da u petoj regiji čovjek živi u svom sebstvu, ujedno je izuzet od svega što ga je za vrijeme utjelovljenosti okruživalo u nižim svjetovima. On je to što je uvijek bio i što će uvijek biti tijekom svojih utjelovljenja. Živi u vladavini namisli koje postoje za ova utjelovljenja te ih ugrađuje u vlastito sebstvo. Gleda na vlastitu prošlost i osjeća da će sve što je u njoj doživio biti prihvaćeno u namisli što ih u budućnosti mora ostvariti. Poput bljeska javlja se svojevrsno sjećanje na ranije živote i proročki

uvid u one buduće, — Vidljivo je da ono što se u ovom tekstu naziva "duh-sâm" živi u toj regiji ako je razvijeno na primjeren način. Razvija se i priprema kako bi se u novom utjelovljenju mogle izvršavati duhovne namisli u zemaljskoj stvarnosti.

Kad se "duh-sâm" za vrijeme čitavog niza boravaka u "zemlji duhova" toliko razvio da se u toj zemlji može potpuno slobodno kretati, tada će sve više u njoj tražiti svoju pravu domovinu. Život u duhu postaje mu tako blizak kao što je zemaljskom čovjeku blizak život u fizičkoj stvarnosti. Od sada su mu mjerodavna gledišta svijeta duhova i on ih manje ili više svjesno ili nesvjesno usvaja za sljedeće zemaljske živote. Sebstvo se može osjećati članom božanskog uređenja svijeta. Ograničenja i zakoni zemaljskog života ne dotiču njegovo najunutarnije biće. Snage za sve što čini pritječu mu iz duhovnog svijeta. A duhovni je svijet jedinstvo. Tko u njemu živi zna kako je vječnost radila na prošlosti i može sa stajališta vječnosti određivati smjer za budućnost. Pogled na prošlost proširuje se do savršenstva. Čovjek koji je postigao taj stupanj sam sebi postavlja ciljeve koje će ostvariti u jednom od sljedećih utjelovljenja. Iz "svijeta duhova" utječe na svoju budućnost kako bi ona protjecala u smislu istine i duha. U razdoblju između dva utjelovljenja čovjek se nalazi u nazočnosti svih onih uzvišenih bića pred čijim se pogledom prostire božanska mudrost jer se za života uzdigao do stupnja na kome je može razumjeti. U šestoj regiji "zemlje duhova" čovjek će svu svoju djelatnost usmjeriti tako da bude najprimjerenija istinskom biću svijeta. Jer on ne može tražiti što njemu odgovara, nego jedino ono što se treba dogoditi s obzirom na ispravni tijek reda svijeta. Sedma regija "zemlje duhova" vodi

do granice "triju svjetova". Čovjek ovdje stoji pred "životnim jezgrama" koje su iz viših svjetova premještene u tri opisana kako bi ovdje izvršavale svoju zadaću. Kad čovjek prisprije na granicu triju svjetova, spoznaje sebe u svojoj vlastitoj životnoj jezgri. Iz toga slijedi da zagonetke tih triju svjetova moraju za njega biti riješene. On sagledava, dakle, čitav život tih svjetova. U fizičkom životu, u običnim životnim uvjetima ne dolaze do svijesti one sposobnosti duše koje joj omogućuju ovdje opisane doživljaje u duhovnom svijetu. One u svojim nesvjesnim dubinama rade na tjelesnim organima koji izgrađuju svijest o fizičkom svijetu. Upravo je to razlog zašto za ovaj svijet ostaju nezamjetljive. Ni oko ne vidi sebe zato što su u njemu djelatne snage koje čine vidljivima druge stvari. Ako se želi prosuditi u kojoj mjeri jedan ljudski život između rođenja i smrti može biti rezultat prethodnih zemaljskih života, onda treba imati na umu da jedno gledište koje se nalazi unutar tog istog života ne daje mogućnost takvog prosuđivanja. S takvog bi gledišta jedan ovako oblikovan zemaljski život mogao, na primjer, izgledati mukotrpan i nesavršen, a promatran s gledišta koje se nalazi izvan njega samog pokazao bi se postignućem ranijih života. Stupanjem na put spoznaje u onom smislu koji će biti opisan u jednom od sljedećih poglavlja, duša se odvaja od uvjeta tjelesnog života. Stoga može između smrti i novog rođenja u slikama opažati svoje doživljaje. Takvo opažanje daje mogućnost da se zbivanja u "zemlji duhova" prikažu na način kako su ovdje skicirana. Ovaj se opis može ispravno shvatiti samo ako se ne izgubi iz vida da se cjelokupno stanje duše u fizičkom tijelu razlikuje od stanja čistog duhovnog doživljavanja.

V. *Fizički svijet i njegova povezanost sa zemljom duša i duhova*

Tvorevine svijeta duša i zemlje duhova ne mogu biti predmetom vanjskoga osjetilnog opažanja. Uz ova dva opisana treba kao treći dodati svijet predmeta osjetilnog opažanja. I za svog tjelesnog postojanja čovjek istovremeno živi u ova tri svijeta. Opaža stvari osjetilnog svijeta i na njih djeluje. Tvorevine svijeta duša djeluju na njega svojim snagama simpatije i antipatije, a njegova vlastita duša svojim naklonostima i odbojnostima, svojim željama i žudnjama izaziva talasanje u svijetu duša. No duhovno se biće stvari ogledava u njegovu svijetu misli; on sam kao misaono duhovno biće građanin je svijeta duhova i drug je svemu onome što živi u tom području svijeta. — Iz ovog se vidi kako je osjetilni svijet samo jedan dio onoga čime je čovjek okružen. Ovaj se dio donekle samostalno ističe u općenitoj čovjekovoj okolini zato što ga mogu opažati osjetila koja ne uzimaju u obzir duševnost i duhovnost kao ni njihovu pripadnost tome svijetu. Kao što je komad leda koji pliva na vodi istovjetna tvar s okolnom vodom, ali se zbog određenih svojstava od nje razlikuje, tako su osjetilne stvari istovjetna tvar s okolnim svijetom duša i duhova, ali se od njega razlikuju zbog određenih svojstava koja ih čine osjetilno vidljivima. Osjetilne su stvari — donekle slikovito rečeno — zgusnute duhovne i duševne tvorevine koje zbog te gustoće postaju zamjetljive osjetilima. Kao što je led samo jedan oblik postojanja vode, tako su osjetilne stvari samo oblik postojanja duševnih i duhovnih bića. Ako se ovo shvati, postaje također jasno da kao što voda prelazi u led, tako svijet duha može prijeći u svijet duše, a ovaj u osjetilni svijet.

Gledano s takvog stajališta postaje jasno zašto čovjek može razmišljati o osjetilnim stvarima. Jer postoji jedno pitanje što bi ga sebi trebao postaviti svatko tko misli: U kojem se odnosu nalaze čovjekova misao o kamenu i sam taj kamen? To se pitanje javlja u punoj jasnoći pred duhovnim okom ljudi koji naročito duboko sagledavaju vanjsku prirodu. Oni osjećaju podudarnost čovjekova svijeta misli s građom i uređenjem prirode. Veliki astronom Keppler lijepo govori o tom skladu: "Istina je da u svijetu stoji zapisan božji zov koji poziva ljude da uče astronomiju. Nije, doduše, ispisan riječima i slogovima, ali dolazi do izražaja u povezanosti čovjekovih osjeta i pojmova s nebeskim tijelima i stanjima." — Samo zato što stvari osjetilnog svijeta nisu ništa drugo doli zgusnuta duhovna bića, čovjek koji se svojim mislima k njima uzdiže može svojim mišljenjem razumjeti stvari. Osjetilne stvari potječu iz svijeta duhova i samo su drugačiji oblik duhovnih bića; i kad čovjek o stvarima razmišlja, njegova se nutrina odvraća od osjetilnog oblika i usmjerava duhovnim praslukama tih stvari. Mislima razumjeti neku stvar jest proces koji se može usporediti s onim kad se neko kruto tijelo pomoću vatre prevede u tekuće kako bi ga zatim kemičar mogao proučavati u tekućem stanju.

U različitim regijama zemlje duhova pokazuju se (usporedi sa str. 99. i dalje) duhovne praslike osjetilnog svijeta. U petoj, šestoj i sedmoj regiji te praslike još postoje kao živi zameci, u četiri donje regije poprimaju oblik duhovnih tvorevina. Kad ljudski duh želi mišljenjem razumjeti osjetilne stvari, opaža tek sjene tih duhovnih tvorevina. Kako su se ove tvorevine zgusnule do osjetilnog svijeta, pitanje je što si ga postavlja onaj tko teži duhovnom

razumijevanju svoje okoline. — Za čovjekovo se osjetilno promatranje ova okolina ponajprije dijeli na četiri međusobno jasno razdvojena stupnja: mineralni, biljni, životinjski i ljudski. Mineralno se carstvo opaža osjetilima, a poima mišljenjem. Prilikom razmišljanja o nekom mineralnom tijelu radi se o nečem dvojakom: o osjetilnoj stvari i o misli. S tim u skladu treba si predočiti da je ova osjetilna stvar zgusnuto biće-misao. Jedno mineralno biće djeluje na drugo na izvanjski način. Ono se s njime sudara, pokreće ga, zagrijava ga, osvjetljava, rastvara ga itd. Ovaj izvanjski način djelovanja može se izraziti mislima. Čovjek razmišlja o tome kako mineralne stvari izvanjski jedna na drugu zakonito djeluju. Time se njegove pojedinačne misli proširuju do misaone slike cjelokupnog mineralnog svijeta. A ta je misaona slika odsjaj praslike cjelokupna mineralnog osjetilnog svijeta. On se u duhovnom svijetu nalazi kao jedna cjelina. — U biljnom carstvu vanjskome djelovanju pridolazi još i pojava rasta i razmnožavanja. Biljka raste, postaje veća i iz sebe stvara sebi istovjetna bića. Onome što čovjek susreće u mineralnom carstvu pridolazi još i život. Već i sam osvrt na ovu činjenicu unosi svjetlo i vodi uvidu. Biljka ima u sebi snagu kojom samoj sebi zadaje živi oblik, ima snagu da taj oblik proizvede i u drugim istovjetnim bićima. A u sredini između bezobličnih mineralnih tvari što nam se pojavljuju u vidu plinova, tekućina itd. te živih oblika biljnog svijeta, stoje oblici kristala. U kristalima treba vidjeti prijelaz iz bezobličnog mineralnog svijeta u živu oblikotvornu sposobnost biljnog carstva. — U ovom vanjskom osjetilnom događanju — u oba carstva, mineralnom i biljnom — treba vidjeti osjetilno zgušnjavanje čisto duhovnog procesa koji se

odvija kad duhovne klice triju gornjih regija zemlje duhova u donjim regijama poprimaju duhovna obličja. U duhovnom svijetu procesu kristalizacije odgovara kao njegova prasluka prijelaz bezobličnog duhovnog zametka u oblikotvornu tvorevinu. Zgusne li se ovaj prijelaz tako da ga osjetila mogu zapaziti, tada se on u osjetilnom svijetu javlja kao mineralni kristalizacijski proces. No i u biljnom je životu prisutna oblikovana duhovna klica, samo što je ovdje oblikovanom biću ostala sačuvana živa sposobnost oblikovanja. Kod kristala duhovna je klica prilikom njegova oblikovanja izgubila sposobnost daljnjeg oblikovanja. Iživjela se u obliku što ga je proizvela. Biljka ima oblik, a k tome i sposobnost oblikovanja. Svojstvo duhovnih klica u gornjim regijama zemlje duhova ostalo je sačuvano biljnom životu. Biljka je, dakle, oblik kao kristal, a k tome još i oblikotvorna snaga. Osim lika što su ga bića poprimila u obliku biljke, na njemu radi još drugi oblik koji nosi pečat duhovnih bića iz gornjih regija. Na biljci se, međutim, osjetilno može opažati samo ono što se izivljuje u gotovu obliku. Oblikotvorna bića koja taj oblik obdaruju životnošću u biljnom su carstvu prisutna na osjetilno- nezamjetljiv način. Osjetilno oko vidi mali ljiljan, a nakon nekog vremena vidi kako je ljiljan postao veći. Ovo oko ne vidi oblikotvornu snagu koja je mali ljiljan izgradila u veliki. Ovo biće oblikotvorne snage u biljnom je svijetu osjetilno nevidljiv dio. Duhovne su se klice spustile stepenicu niže kako bi djelovale u svijetu oblika. U duhovnoj se znanosti može govoriti o elementarnim carstvima. Ako praoblake koji još nemaju oblik označimo kao prvo elementarno carstvo, onda su osjetilno nevidljiva bića-snage koja djeluju kao majstori pripadnici drugog

elementarnog carstva. — U životinjskom svijetu uz sposobnost rasta i razmnožavanja dolaze još osjet i nagon. To su očitovanja duševnog svijeta. Biće njima obdareno pripada tom svijetu, od njega prima utiske i utječe na njega. Svaki osjet, svaki nagon koji nastaje u nekom životinjskom biću proizlazi iz dubina životinjske duše. Oblik je trajniji od osjeta i nagona. Može se reći da kao što se promjenjivi biljni oblik odnosi prema krutom obliku kristala, tako se osjetni život odnosi prema trajnom živom obliku. Biljka se u neku ruku sva predaje oblikotvornoj snazi razvijajući za svog života uvijek nove oblike. Prvo zameće korijenje, zatim lišće, zatim cvjetove itd. Životinja završava s jednim u sebi zaokruženim oblikom razvijajući u njemu vrlo promjenjiv osjetni i nagonski život. A taj život ima svoju opstojnost u duševnom svijetu. Kao što je biljka ono što raste i što se razmnožava, tako je životinja ono što osjeća i što razvija svoje nagone, koji su za životinju ono bezoblično što se razvija u uvijek novim oblicima. Konačno, svoja praslukovna zbivanja imaju u najvišim regijama zemlje duhova, ali su djelatni u duševnom svijetu. Tako u životinjskom svijetu postoje uz bića-snage koja kao osjetilno-nevidljiva upravljaju rastom i razmnožavanjem i druga bića koja su u duševnom svijetu sišla još stupanj niže. U životinjskom su carstvu kao majstori koji uzrokuju osjete i nagone, bezoblična bića koja se zaodijevaju duševnim ovojima. Ta su bića oni pravi graditelji životinjskih oblika. Područje kome pripadaju u duhovnoj se znanosti može označiti kao treće elementarno carstvo. — Uz sposobnosti koje su navedene za biljke i životinje, čovjek je obdaren sposobnošću da osjete prerađuje u predodžbe i misli i da svoje nagone uređuje mišljenjem. Misao

koja se kod biljke javlja kao oblik, kod životinje kao duševna snaga, u čovjeku se javlja kao misao sama u svom vlastitom liku. Životinja je duša; čovjek je duh. Duhovno je biće sišlo još jednu stepenicu niže. Kod životinja izgrađuje dušu. Kod čovjeka je uvrlo u samu tvar. Duh je prisutan unutar čovjekova osjetilnog tijela. A budući da se pojavljuje u osjetilnom ruhu, može se pojaviti samo kao onaj blijedi odsjaj što ga predstavlja misao o duhovnom biću. Pojavljivanje duha u čovjeku ovisi o uvjetima fizičke organizacije mozga. — Ali je duh zato postao unutarnje čovjekovo biće. Misao je forma što ga bezoblična duhovnost poprima u čovjeku, kao što u biljci poprima oblik, a u životinji dušu. Time čovjek nema izvan sebe elementarno carstvo koje bi ga izgrađivalo utoliko što je on misaono biće. Njegovo elementarno carstvo radi u njegovu osjetilnom tijelu. Samo utoliko što je čovjek biće koje ima oblik i osjete, na njemu rade istovrsna elementarna bića kao kod biljaka i životinja. Međutim, misaoni organizam kod čovjeka potpuno izgrađuje nutrina njegova fizičkog tijela. U čovjekovu duhovnom organizmu, u njegovu do savršenstva izgrađenom živčanom sistemu, u mozgu, očituje se na osjetilno vidljiv način ono što kao neosjetilno biće-snaga radi u biljkama i životinjama. Na temelju toga kod životinja se razvija osjećaj same sebe, a kod čovjeka svijest o sebi. U životinji se duh osjeća kao duša; još se ne osvještava kao duh. U čovjeku duh sebe spoznaje duhom iako to postiže fizičkim putem — mišlju. — U tom se smislu trostruki svijet dijeli na sljedeći način: 1. carstvo praslukovnih bezobličnih bića (prvo elementarno carstvo); 2. carstvo oblikotvornih bića (drugo elementarno carstvo); 3. carstvo duševnih bića (treće elementarno carstvo);

4. carstvo stvorenih oblika (kristalna obličja); 5. carstvo koje prilikom oblikovanja postaje osjetilno zamjetljivo, ali u kojem djeluju oblikotvorna bića (biljno carstvo); 6. carstvo koje u oblicima postaje osjetilno vidljivim, ali u kome još osim toga djeluju oblikotvorna bića što se duševno iživljavaju (životinjsko carstvo); 7. carstvo u kojemu su oblici osjetilno vidljivi, ali u kome još osim toga djeluju oblikotvorna bića što se duševno iživljavaju i u kome se sam duh u obliku misli izgrađuje unutar osjetilnog svijeta (ljudsko carstvo).

Iz ovog se vidi kako su osnovni sastavni dijelovi čovjeka koji živi u tijelu u međusobnoj vezi s duhovnim svijetom. Fizičko tijelo, etersko tijelo, duševno tijelo koje osjeća te dušu razuma treba sagledavati kao praslike što su se zgusnule u osjetilnom svijetu. Čovjekovo fizičko tijelo nastaje time što se čovjekova praslika zgušnjava do osjetilne pojavnosti. Stoga se i ovo fizičko tijelo i može nazvati jednim, do očiglednosti zgusnutim bićem prvog elementarnog carstva. Etersko tijelo nastaje time što ovako nastali lik ostaje pokretljiv zahvaljujući biću koje svoju djelatnost proteže u osjetilno carstvo, a da ono samo ne postaje osjetilno vidljivo. Da bi se ovo biće potpuno ocrtalo, treba reći da mu je porijeklo u najvišim regijama zemlje duhova, a da se zatim u drugoj regiji uobličava u prasliku života. Kao takva praslika života ono djeluje u osjetilnom svijetu. Na sličan način biće koje izgrađuje duševno tijelo ima porijeklo u najvišim područjima zemlje duhova, u njegovoj trećoj regiji uobličava se u prasliku duševnog svijeta i kao takvo djeluje u osjetilnom svijetu. A duša razuma nastaje time što se praslika čovjeka kao misaonog bića u četvrtoj regiji zemlje duhova uobličava u misao i

kao takva neposredno djeluje u osjetilnom svijetu u liku misaonog ljudskog bića. — Ovako čovjek stoji unutar osjetilnog svijeta; ovako radi duh na njegovu fizičkom tijelu, na njegovu eterskom tijelu i na njegovu duševnom tijelu. Tako se ovaj duh pojavljuje u duši razuma. — Na tri niža čovjekova dijela rade, dakle, praslike u obliku bića koja mu na određen način vanjski stoje sučelice; u duši razuma čovjek sam postaje (svjesnim) radnikom na samome sebi. — A bića koja rade na njegovu fizičkom tijelu ista su ona koja stvaraju mineralnu prirodu. Na njegovu eterskom tijelu rade bića biljnog carstva, a na duševnom tijelu bića životinjskog carstva. Ona u tim carstvima žive osjetilno nezamjetljivo, ali u njima razvijaju svoju djelatnost.

Tako međusobno surađuju različiti svjetovi. Svijet u kome živi čovjek izraz je te suradnje.

*

Ako se ovako shvati osjetilni svijet, tada se razvija i razumijevanje za bića drugačija od onih koja žive u četiri navedena carstva. Primjer za ovakva bića jest ono što se naziva duhom naroda (nacionalnim duhom). On se ne pojavljuje neposredno na osjetilan način. Dolazi do izražaja u osjećajima, sklonostima itd., zajedničkima pojedinom narodu. Njegovo se biće ne utjelovljuje osjetilno nego kao što čovjek svoje tijelo izgrađuje do osjetilne vidljivosti, tako ono gradi svoje od tvari duševnog svijeta. Duševno tijelo duha naroda jest poput oblaka u kome žive dijelovi pojedinog naroda, njegovo se djelovanje pojavljuje u dušama dotičnih ljudi, ali ne potječe iz

samih tih duša. Tko si duh naroda ne predočava ovako ima o njemu tek blijedu predodžbu bez bitnosti i života, praznu apstrakciju. — A nešto se slično može reći i o duhu vremena. Time se duhovni pogled proširuje na raznovrsna niža i viša bića koja žive u čovjekovoj okolini, a on ih osjetilno ne zamjećuje. No ljudi koji duhovno opažaju vide takva bića i mogu ih opisati. U bića niže vrste ubraja se sve što vidi-oci duhovnog svijeta opisuju kao salamandere, silfe, undine i gnome. Nije potrebno reći da ovakvi opisi ne predstavljaju preslike stvarnosti. Kad bi oni to bili, svijet koji podrazumijevaju ne bi bio duhovni nego grubo-osjetilni. Oni su zorno predočena duhovna stvarnost koja se može prikazati samo usporedbama. Razumljivo je da će netko tko priznaje samo osjetilno promatranje, ovakva bića smatrati izrodom razuzdane mašte i praznovjerja. Za osjetilne su oči dakako nevidljiva jer nemaju osjetilno tijelo. Praznovjerje nije u tome što se ta bića smatraju stvarnima, nego u uvjerenju da se ona osjetilno pojavljuju. — Ovakva bića sudjeluju u izgradnji svijeta, a do susreta s njima dolazi se čim čovjek stupi u više, tjelesnim osjetilima nedostupne svjetove. Praznovjerni nisu oni koji u ovakvim prikazima vide slike duhovnih stvarnosti nego oni koji vjeruju u osjetilno postojanje tih slika. Praznovjerni su, međutim, i oni koji odbijaju duh jer smatraju da moraju odbaciti osjetilnu sliku. — Postoje i takva bića koja ne silaze do u duševni svijet, a ovoj im je satkan samo od tvari zemlje duhova. Čovjek ih opaža, postaje im drug kad za njih otvori duhovno oko i duhovno uho. — Tim otvaranjem postaje razumljivo mnogo toga što je ranije razumijevanju bilo sasvim nedostupno. Čovjekova se okolina rasvjetljava; on vidi uzroke posljedica

koje se odigravaju u osjetilnom svijetu. Shvaća ono što bi bez duhovnog oka ili potpuno poricao ili spram čega bi se morao zadovoljiti izriječkom: "Na nebu i na zemlji postoji više stvari nego što vaša školska mudrost može i sanjati." Ljudi istančanijeg duhovnog osjećaja postaju nemirni kad oko sebe osjete ili naslute drugačiji svijet od osjetilnog, unutar kojega moraju tapkati kao slijepi među vidljivim stvarima. Samo jasna spoznaja o tim višim područjima života te razumijevanje onoga što se u njima zbiva može čovjeka zaista učvrstiti i dati mu istinsko određenje. Uvidom u ono što je osjetilima skriveno čovjek proširuje svoje biće tako da svoj život prije tog proširenja osjeća kao "sanjanje o svijetu".

VI. O oblicima misli i ljudskoj auri

Rečeno je da su tvorevine jednog od triju svjetova za čovjeka stvarnost samo ako ima sposobnosti ili organe za njihovo opažanje. Određena zbivanja u prostoru čovjek može opažati kao svjetlosne pojave samo ako ima dobro građeno oko. Koliko se stvarnost otkriva pojedinom biću ovisi o njegovoj primljivosti. Čovjek, prema tome, nikada ne smije reći: Stvarnost je samo ono što on može opažati. Mnogo toga može biti stvarno, a on to ne opaža jer mu nedostaju organi. — Svijet duša i zemlja duhova isto su tako stvarni, u nekom višem smislu čak stvarniji negoli osjetilni svijet. Ni jedno osjetilno oko ne može, doduše, vidjeti osjećaje i predodžbe; ali oni su stvarni. Kao što čovjek pomoću svojih vanjskih osjetila ima opažaj tjelesnog svijeta, tako će svojim duhovnim organima opažati osjećaje, nagone, instinkte, misli itd. Isto kao što

se npr. putem osjetilnog oka zbivanja u prostoru vide u obliku boja, tako pomoću unutarnjih osjetila navedene duševne i duhovne pojave postaju opažaji koji odgovaraju osjetilnim pojavama boja./Smisao rečenog može potpuno razumjeti, doduše, samo onaj tko je išao putem spoznaje što će biti opisan u sljedećem poglavlju, i na taj način razvio svoja unutarnja osjetila. Takvom će čovjeku postati nadosjetilno vidljive duševne pojave okolnog duševnog svijeta kao i duhovne pojave duhovnog područja. Osjećaji što ih doživljava u drugim bićima zrače mu u susret poput svjetlosnih pojava; misli kojima poklanja svoju pažnju preplavljuju duhovni prostor. Nečija misao koja se odnosi na drugog čovjeka nije za njega nevidljivo, nego vidljivo zbivanje. Sadržaj neke misli živi kao takav samo u duši čovjeka koji misli; on, međutim, u duhovnom svijetu izaziva posljedice. One su za duhovno oko vidljivo zbivanje. Misao, kao nešto zaista realno, struji od jednog ljudskog bića prema drugom. Način kojim jedna misao djeluje na nekog drugog u duhovnom se svijetu doživljava kao nešto vidljivo. Tako je onome čija su duhovna osjetila otvorena, fizički vidljiv čovjek tek jedan dio njegove cjeline. Taj fizički čovjek postaje središtem duhovnih i duševnih strujanja. Tek se može natuknuti o bogatoj raznolikosti svijeta koji se ovdje otvara pred vidiocem. Ljudska misao koja inače živi samo u misaonom razumijevanju sugovornika javlja se npr. kao duhovno zamjetljiva boja. Ta boja odgovara obilježju misli. Misao koja nastaje iz nekog čovjekova osjetilnog nagona drugačije je obojena negoli ona koja je nastala u službi čiste spoznaje, plemenite ljepote ili vječnog dobra. Misli koje proistječu iz osjetilnog života protkivaju svijet duša crvenim

nijansama.* U lijepoj svijetložutoj boji pojavljuje se misao kojom se mislilac uzdiže višoj spoznaji. Misao potekla iz predane ljubavi sjaji krasnom ružičasto-crvenom bojom. A kao što dolazi do izražaja sadržaj neke misli, tako dolazi do izražaja u nadosjetilnom obliku i njena veća ili manja određenost. Precizna misao pojavljuje se u obliku određenih obriisa; zbrkana se predodžba javlja u nejasnu maglovitu obliku.

Tako se čovjekovo duševno i duhovno biće javlja kao nadosjetilni dio čitava njegova bića.

Duhovnom oku "vidljivi učinci" boja koje sjaje oko djelatnog čovjeka obavijajući ga poput oblaka (jajolika oblika), ljudska su aura. Kod različitih je ljudi veličina ove aure različita. No moguće je — otprilike — zamisliti da čitav čovjek izgleda dva puta duži i četiri puta širi nego fizički čovjek.

Aurom struje najrazličitije nijanse boja. To je strujanje vjerna slika čovjekova unutarnjeg života. Promjenjive kao taj život jesu i pojedine nijanse boja. No stanovita trajna svojstva: nadarenost, navike, karakterne osobine izražavaju se i trajnim nijansama osnovnih boja.

Kod ljudi koji su zasada daleko od "puta spoznaje" koji će biti opisan u jednom od kasnijih poglavlja, može doći do nesporazuma s obzirom na bit onog što je ovdje opisano kao "aura". Moglo bi se pomisliti da ono što je ovdje prikazano kao "boja" pred dušom stoji tako kao fizička boja pred okom. No takva "duševna boja" ne bi bila ništa drugo doli halucinacija.

* Ovdje navedena razmatranja, dakako, izložena su najvećim nesporazumima. Stoga će se na kraju ovog novog izdanja u vezi s njima pojaviti još jedan kratak osvrt.

S "halucinacijskim" utiscima duhovna znanost nema ni najmanje veze. U svakom slučaju, njih ovaj prikaz ne uzima u obzir. Do ispravne se predodžbe dolazi ako se na umu ima sljedeće. U fizičkoj boji duša ne doživljava samo osjetilni utisak nego ima i duševni doživljaj. Duševni je doživljaj drugačiji kad duša putem oka opaža žutu, a drugačiji kad opaža plavu površinu. Ovaj se doživljaj može nazvati "življenje u žutom" ili "življenje u plavom". Duša koja je stupila na put spoznaje s obzirom na aktivne duševne doživljaje drugih bića ima jednako "doživljavanje u žutom"; s obzirom na duševni ugođaj pun predanosti ima "doživljavanje u plavom". Nije bitno da "vidjelac" u predodžbi neke druge duše vidi tako "plavo" kao u fizičkom svijetu, nego da ima doživljaj koji mu daje pravo da predodžbu nazove "plavo" kao što fizički čovjek naziva "plavom" npr. neku zavjesu. A nadalje je bitno da je vidjelac svjestan kako je to bestjelesni doživljaj, tako da može govoriti o vrijednosti i značenju duševnog života u svijetu koji se ne opaža posredovanjem ljudskog tijela. Pa iako se smisao ovog opisa svakako mora uzeti u obzir, za "vidioca" je ipak samo po sebi razumljivo da govori o "plavom", "žutom", "zelenom" itd. u "auri".

Aura je s obzirom na različitost ćudi i temperamenta pojedinih ljudi vrlo različita; različita je i s obzirom na stupanj duhovnog razvoja. Sasvim drugačiju auru ima čovjek koji se potpuno predaje svojim životinjskim nagonima negoli onaj koji više živi u mislima. Bitno se razlikuje aura jedne religiozno usmjerene naravi od one koja se iscrpljuje u trivijalnim dnevnim doživljajima. A uz to u auri dolaze do izražaja i sva promjenjiva raspoloženja, sve sklonosti, radosti i boli.

Treba međusobno uspoređivati aure raznovrsnih duševnih doživljaja kako bi se naučilo razumijevati značenje tonova boja. Prvo treba uzeti duševne doživljaje koji su snažno prožeti afektima. Oni se mogu podijeliti na dvije vrste — na takve gdje je duša u afekte natjerana prvenstveno životinjskom prirodom i takve koji poprimaju profinjeni oblik te na koje se snažno može utjecati razmišljanjem. Kod prve vrste doživljaja na određenim mjestima aurom struje pretežno smeđi i crvenkasto-žuti mlazovi boja svih nijansi. Kod ljudi s profinjenijim afektima pojavljuju se na istim mjestima svjetliji tonovi crveno-žute i zelene boje. Kod rastuće inteligencije zeleni tonovi postaju sve češći. Vrlo pametni ljudi koji su, međutim, sasvim predani zadovoljavanju svojih životinjskih nagona u svojoj auri imaju mnogo zelenog. No ova će zelena uvijek imati jaču ili slabiju primjesu smeđe i crveno-smeđe boje. Kod neinteligentnih ljudi velik je dio aure preplavljen smeđe-crvenim ili čak kao krv crvenim strujanjima.

Bitno drugačija negoli u stanjima afekta jest aura mirna, odmjerena, misaona duševnog ugođaja. Smeđi i crvenkasti tonovi se gube, a pojavljuju se različite zelene nijanse. Kod napregnuta mišljenja aura ima blagotvoran zelen osnovni ton. Tako izgledaju osobito one naravi o kojima se može reći da se znaju snaći u svim životnim situacijama.

Plavi se tonovi javljaju kod duševnih ugođaja punih predanosti. Što više čovjek svoje sebstvo stavlja u službu neke stvari, plave su nijanse tim naglašenije i u tom se pogledu susreću dvije sasvim različite vrste ljudi. Ima takvih priroda koje nisu navikle razvijati svoju snagu mišljenja, pasivne duše koje takoreći ništa ne unose u struju svjetozbivanja doli svoje "dobre naravi". Njihova aura svjetluca lijepom plavom bojom.

Takva je aura i mnogih predanih religioznih priroda. Samilosne duše i duše koje se u jednom životu rado iživljuju u dobročinstvu imaju sličnu auru. Ako su takvi ljudi uz to inteligentni, u auri se izmjenjuju zelena i plava strujanja ili samo plava boja poprima zelene nijanse. Osobitost takvih duša, za razliku od onih pasivnih, jest njihova plava boja koja se iz nutrine natapa svijetlim tonovima. Pronalazačke prirode koje imaju plodonosne misli imaju auru koja izgleda kao da iz jedne unutrašnje točke zrače svijetli tonovi boja. To se poglavito događa kod osoba koje nazivamo "mudrima" te kod onih koje su ispunjene plodonosnim idejama. Sve što ukazuje na duhovnu aktivnost ima oblik zraka koje zrače iznutra prema van; sve što, međutim, potječe iz animalnog života ima oblik nepravilnih oblaka koji struje aurom.

Ovisno o tome hoće li predodžba proizašla iz aktivnosti duše služiti vlastitim životinjskim nagonima ili idealnim zbiljskim interesima, odgovarajuća će aura poprimiti različita obojenja. Domišljata glava koja sve svoje misli upotrebljava za zadovoljenje svojih osjetilnih strasti, pokazuje tamnoplavo-crvene nijanse; nasuprot tome jesu svijetlocrveno-plavi tonovi kod onoga tko svoje misli samozatajno podređuje stvarnim interesima. Život u duhu povezan s plemenitom predanošću i požrtvovnošću pokazuje ružičasto-crvene i svijetloljubičaste boje.

*

Ali traga u bojama aure ne ostavljaju samo osnovni ugođaj duše već i prolazni afekti, ugođaji i drugi duševni doživljaji. Iznenadan prolom žestoke srdžbe

vidi se kao crvena struja; kad netko iznenadno plane srdžbom zbog povrede časti, pojavljuje se tamnozelen oblak. — No boje se ne pojavljuju samo u nepravilnim, oblacima sličnim formacijama, nego i u jasno omeđenim, pravilno oblikovanim figurama. Ako se kod nekog čovjeka uoči nalet straha, taj se strah vidi u auri u uspravnim valovitim prugama plave boje plavo-crvenkastog sjaja. Kod osobe kod koje se vidi da napeto nešto iščekuje, mogu se uočiti crveno-plave pruge koje iznutra prema van zrakasto protkivaju auru.

*

Točna duhovna moć opažanja može primijetiti svaki osjet što ga čovjek prima izvana. Kod osoba koje jako uzbuđuje svaki vanjski utisak, u auri se neprestano rasplamsavaju male plavo-crvenkaste točkice i mrljice. Kod ljudi bez živahnog osjećanja ove su mrljice narančasto-žute ili lijepe žute boje. Takozvana "rastresenost" nekih osoba očituje se u plavičastim mrljama i njihovim prelaženjem u zelenkaste, pri čemu više ili manje mijenjaju svoje oblike.

Razvijenije "duhovno gledanje" unutar "aure" koja čovjeka oplakuje i ozračuje razlikuje tri vrste pojavljivanja. To su, prvo, takve boje koje imaju obilježje neprozirnosti i tuposti. Ako ove boje usporedimo s onima što ih vidi naše fizičko oko, one mu se, doduše, čine nestalnim i providnim. No unutar samog osjetilnog svijeta one čine neprozirnim prostor što ga ispunjavaju; one ga ispunjavaju poput magličastih tvorevina. — Druga su vrsta one boje koje su gotovo samo svjetlo. One osvjetljavaju prostor

što ga ispunjavaju. On po njima postaje svjetlosnim prostorom. — Potpuno različita od ovih dviju jest treća vrsta boja. One se ljeskaju, zrače i iskre. Ne samo da osvjetljavaju prostor što ga ispunjavaju nego u njemu zrače i prožimaju ga sjajem. U ovim bojama postoji nešto djelatno, nešto u sebi pokretljivo. One druge imaju nešto u sebi mirujuće, bez sjaja. Ove, naprotiv, kao da se neprekidno stvaraju iz samih sebe. — One prve dvije vrste boja kao da ispunjavaju prostor nekom finom tekućinom koja u njemu mirno prebiva; zahvaljujući trećoj vrsti prostor se ispunjava nepresušnom pokretljivošću, životom što sam sebe bez prestanka potiče.

Ove se tri vrste ne nalaze u ljudskoj auri jedna pored druge; nisu međusobno prostorno odijeljene, nego se na najrazličitije načine međusobno prožimaju. Na jednom te istom mjestu aure može se promatrati igra ovih triju vrsta boja, kao što se neko fizičko tijelo, npr. zvono, istovremeno može vidjeti i čuti. Time aura postaje izuzetno složenom pojavom jer se ustvari radi o trima aurama koje se nalaze jedna u drugoj i koje se međusobno prožimaju. Međutim, do jasnoće se može doći ako se pažnja uvijek naizmjenice usmjerava na jednu od ovih triju aura. Tada u nadosjetilnom svijetu činimo nešto slično onome kao kad u osjetilnom svijetu zatvaramo oči da bismo se potpuno predali utiscima nekog glazbenog djela. "Vidjelac" ima takoreći tri vrste organa za ove tri vrste boja. Da bi nesmetano promatrao, može pojedine organe utiscima otvoriti ili zatvoriti. — Kod "vidioca" može prvo biti razvijena samo jedna vrsta organa za jednu vrstu boja. On može vidjeti samo ovu jednu auru; ostale dvije ostaju mu nevidljive. Isto tako netko može opažati prve dvije vrste, a treću ne može.

— Viši stupanj "dara vidovitosti" sastoji se u tome da čovjek može promatrati sve tri aure, a u svrhu studija može izmjenično usmjeravati pozornost na bilo koju od njih.

Trostruka je aura nadosjetilno vidljiv izraz čovjekova bića. U njoj dolaze do izražaja tri dijela: tijelo, duša i duh.

Prva je aura odraz utjecaja što ga tijelo čini na čovjekovu dušu; druga označava vlastiti život duše koji se izdigao nad neposrednu osjetilnost, ali se još nije posvetio službi vječnosti; u trećoj se ogledava vladavina vječitog duha nad prolaznim čovjekom. Kad se opisuju aure — kao što je to ovdje slučaj — treba naglasiti da ove stvari nije samo teško promatrati nego ih je ponajprije teško opisati. Stoga nitko ne bi trebao u ovakvim prikazima vidjeti nešto drugo doli poticaj.

Za "vidioca" se obilježja duševnog života očituju, dakle, u svojstvima aure. Suoči li se s duševnim čovjekom koji je sasvim predan pojedinim osjetilnim nagonima, požudama i trenutačnim vanjskim podražajima, vidjet će prvu auru u najkričavijim bojama; druga je, nasuprot tome, tek slabo izgrađena. U njoj se vide tek oskudne formacije boja; treća je, međutim, jedva naznačena. Tek se tu i tamo vidi poneka svjetlucava iskrica boje ukazujući na to da i kod takvih duševnih ugođaja u čovjeku živi klica vječnosti, ali je potisnuta djelovanjem osjetilnosti. — Što više čovjek prevladava svoju nagonsku prirodu, to je prvi dio aure manje nametljiv. Tada se sve više povećava drugi dio aure i svojom blistavom snagom sve više ispunjava tijelo boja unutar kojeg živi fizički čovjek. — Što se čovjek više dokaže kao "sluga vječnosti", to više se javlja čudesna treća aura kao svjedočanstvo

koliko je čovjek građanin duhovnog svijeta. Jer zahvaljujući ovom dijelu aure u zemaljski svijet zrači božansko sebstvo. Ako ljudi imaju ovu auru, oni su plamen kojim božanstvo osvjetljava ovaj svijet. Ovim dijelom aure pokazuju da ne žive za sebe, nego za vječnu istinu, plemenitu ljepotu i dobrotu; te koliko su od svog uskog sebstva iznudili da se žrtvuju na oltaru velikog svjetonastajanja.

Tako u auri dolazi do izražaja što je čovjek iz sebe učinio tijekom svojih utjelovljenja.

U sva tri dijela aure nalaze se boje najrazličitijih nijansi. Mijenja se, međutim, obilježje tih nijansi ovisno o stupnju čovjekova razvoja. — U prvom dijelu aure može se vidjeti razvijen nagonski život u svim nijansama od crvene do plave. Ovdje su te boje mutne, nejasne. Nametljive crvene nijanse ukazuju na tjelesne požude i užitke, na neumjerene užitke nepca i želuca. Izgleda da se zelene nijanse nalaze naročito kod onih nižih priroda koje naginju tuposti i ravnodušnosti, koji se pohlepno predavaju svakom užitku, ali ipak prezaju pred naporima koji vode zadovoljenju. Tamo gdje strasti žestoko vuku nekom cilju kojem stečene sposobnosti nisu dorasle, u auri se javljaju smeđe-zelene i žućkasto-zelene boje. Izvjesni oblici modernog života upravo pogoduju stvaranju ovakvih aura.

Osobna samosvijest utemeljena na nižim sklonostima, dakle najniži stupanj egoizma, pokazuje se u nejasno-žutim do smeđim tonovima. Jasno je da životinjski nagonski život može poprimiti i ugodno obilježje. Postoji jedna prirodom dana požrtvovnost koja se u velikoj mjeri već može naći i u prirodi. U prirođenoj se majčinoj ljubavi životinjski nagon razvio do čudesnog savršenstva. Ovi nesebični

prirodni nagoni dolaze do izražaja u svijetlocrvenkastim do ružičasto-crvenim nijansama prve aure. Kukavički strah, plašljivost prema osjetilnim podražajima vidi se u auri u smeđe-plavim ili sivo-plavim bojama.

Druga aura pokazuje najrazličitije nijanse boja. Snažno razvijen samoosjećaj*, ponos i častoljublje dolaze do izražaja u smeđim i narančastim tvorevinama. I znatiželja se očituje u crveno-žutim mrljama. Svijetložuta boja odražava jasno mišljenje i inteligenciju; zelena boja izraz je razumijevanja života i svijeta. Djeca koja lako shvaćaju imaju mnogo zelene boje u ovom dijelu svoje aure. Izgleda da se dobro pamćenje očituje u drugoj auri "zeleno-žutom" bojom. Poput ruže, crvena boja govori o dobrohotnom biću punom ljubavi; plava je boja znak pobožnosti. Što se pobožnost više bliži religioznom zanosu, to više plava boja prelazi u ljubičastu. Uzvišeno shvaćanje ideala te ozbiljnost prema životu vidi se u indigo-plavoj boji.

Osnovne boje treće aure jesu žuta, zelena i plava. Svijetložuta boja javlja se kad je mišljenje ispunjeno uzvišenim obuhvatnim idejama koje shvaćaju ono pojedinačno iz cjeline božanskog reda svijeta. Kada je mišljenje intenzivno i kada je sasvim lišeno osjetilnih predodžbi, ova žuta boja zadobiva zlatasti sjaj. Zelena boja izražava ljubav prema svim bićima; plava boja označava samozatajnu požrtvovnost u odnosu na sva bića. Ako se ova požrtvovnost ojača do snažnog htijenja koje se djelatno stavlja u službu svijeta, plava boja postaje svjetlijom i prelazi u svijetloljubičastu. Ako unatoč višem razvoju duševnog

* njem. Selbstgefühl

bića još postoji ponos i častohlepnost, uz žute se javljaju takve nijanse koje prelaze u narančaste. — Treba, doduše, spomenuti da se nijanse u ovom dijelu aure znatno razlikuju od onih što ih je čovjek navikao vidjeti u osjetilnom svijetu. Ovdje "vidjelac" susreće takvu ljepotu i uzvišenost s kojom se u običnom svijetu ništa ne može usporediti. — Tko "viđenje aure" ne vrednuje kao proširenje i obogaćenje iskustava stečenih u fizičkom svijetu, ne može ispravno prosuditi ovaj opis "aure". To proširenje ima svrhom spoznati onaj oblik duševnog života koji osim osjetilne ima i duhovnu zbilju. Čitav ovaj prikaz nema nikakve veze s tumačenjem čovjekovih misli i karaktera na osnovi halucinacijom opažene aure. Ovaj prikaz želi proširiti spoznaju na duhovni svijet i ne želi imati ikakve veze sa sumnjivom vještinom tumačenja ljudskih duša na osnovi njihove aure.

PUT SPOZNAJE

Duhovnoznanstvene spoznaje iznesene u ovoj knjizi može svaki čovjek steći sam. Izvodi ovog spisa pružaju misaonu sliku viših svjetova. Oni su u izvjesnom smislu prvi korak prema vlastitom shvaćanju. Jer čovjek je misaono biće. Svoj put spoznaje može pronaći samo ako pođe od mišljenja. Slika viših svjetova što se prima razumom nije za njega neplodna, iako isprva izgleda samo kao priča o višim činjenicama u koje još nema uvida na osnovi vlastitog shvaćanja. Jer misli što su mu dane same su po sebi snaga koja dalje djeluje u njegovu svijetu misli. Ta će snaga u njemu biti djelatna; ona će probuditi uspavane sposobnosti. U zabludi je tko misli da je predanost takvoj misaonoj slici suvišna. Misao mu je samo nešto nebitno, apstraktno. No misao se temelji na živoj snazi. I kao što je misao čovjeka koji ima spoznaju neposredni izraz onoga što se sagledava u duhu, tako će priopćenje tog izraza u onome kome je priopćen postati klicom što će uroditi plodom spoznaje. Tko će se težeći za višom spoznajom, a omalovažavajući misaoni rad obraćati drugim čovjekovim snagama, ne uzima u obzir da je upravo mišljenje najveća sposobnost što je čovjek ima u osjetilnom svijetu. Tko dakle pita: Kako mogu sam steći više spoznaje duhovne znanosti? — treba mu reći: O tim spoznajama najprije uči iz tuđih priopćenja. Ako onaj odvrati: Ja hoću sam vidjeti; ništa neću znati o tome što su vidjeli drugi, treba mu odgovoriti: Prvi stupanj na putu vlastitoj spoznaji sastoji se upravo u usvajanju tuđih priopćenja. Tome se može reći: Ja sam u tom slučaju prvo prisiljen na slijepo vjerovanje. Kod nekog se priopćenja, međutim, ne

radi o vjerovanju ili nevjerovanju, nego samo o nepristranom poimanju onoga što saznajemo. Kad istinski duhovni istraživač govori, nikada ne očekuje slijepo vjerovanje. On time uvijek samo misli reći: To sam doživio u duhovnim područjima života i pričam o ovim svojim doživljajima. Ali on još i zna da poimanje tih njegovih doživljaja i prožimanje misli tim pričama drugome čovjeku predstavljaju žive snage za duhovni razvoj.

Važnost ovog može ispravno sagledati samo onaj tko ima na umu da sve znanje o duševnim i duhovnim svjetovima počiva u dubinama ljudske duše. "Putem spoznaje" to se znanje može dozvati u svijest. "Uvidjeti" se može ne samo ono što smo sami iz dubina duše dozvali u svijest nego je to moguće i kod tuđih postignuća. Čak i onda kad čovjek sam još ništa nije poduzeo da stupi na put spoznaje. Ispravan duhovni uvid budi u duši nepomućenoj predrasudama snagu razumijevanja. Nesvjesno se znanje sukobljava sa duhovnom činjenicom koju je netko drugi pronašao. Ovo sukobljavanje nije slijepa vjera, nego ispravno djelovanje zdravoga ljudskog razuma. U ovom zdravom shvaćanju trebalo bi vidjeti daleko bolje polazište i za samospoznaju duhovnog svijeta nego u dvojbenom mističnom "poniranju" i sl., gdje se često očekuje nešto bolje negoli ono što priznaje zdravi ljudski razum na osnovi istinskog duhovnog istraživanja.

Nije moguće dovoljno jako naglasiti koliko je potrebno da čovjek koji hoće razviti svoje sposobnosti više spoznaje mora prionuti uz ozbiljan misaoni rad. To naglašavanje mora biti tim jače zato što mnogi ljudi koji hoće postati "vidiocima" upravo omalovažavaju taj ozbiljni misaoni rad pun odricanja. Oni

kažu, mišljenje mi uopće ne može pomoći; važan je "osjet", "osjećaj" i slično. Tome nasuprot treba reći da nitko u višem smislu (to znači istinski) ne može postati "vidiocem" tko se prije toga nije uveo u misaoni život. Određena lijenost ima kod mnogih ljudi loš utjecaj. Ta im lijenost ne dolazi do svijesti jer se zaodijeva prezirom "apstraktnog mišljenja", "dokonog spekuliranja" itd. Mišljenje se, međutim, ne shvaća ako ga se zamijeni s dokonim, apstraktnim izvođenjem misaonog slijeda. Ovo "apstraktno mišljenje" lako može usmrtiti nadosjetilnu spoznaju; mišljenje puno života može joj postati osnovom. Bilo bi svakako mnogo lagodnije kad bi se dar više vidovitosti mogao steći bez misaonog rada. To bi mnogi htjeli. Ali je za to potrebna unutrašnja čvrstoća, duševna sigurnost, koju može dati jedino mišljenje. Inače nastaje samo površna igra slika, igra koja smućuje dušu, koja nekima, doduše, pričinja užitak, ali nema nikakve veze sa stvarnim ulaženjem u više svjetove. — Ako, nadalje, promislimo kako se duhovni doživljaji odvijaju u čovjeku koji zaista ulazi u viši svijet, tada možemo također shvatiti da to ima još i jednu drugu stranu. "Vidjelac" mora raspolagati apsolutnim duševnim zdravljem. Za ovo zdravlje nema bolje njege doli pravog mišljenja. Ovo zdravlje može biti čak ozbiljno ugroženo ako se vježbe za viši stupanj razvoja ne temelje na mišljenju. Koliko je istina da čovjek koji zdravo i ispravno misli, darom vidovitosti postaje još zdraviji i za život sposobniji nego bez tog dara, toliko je također istina da svaka želja za razvojem popraćena bojaznošću pred misaonim naporom, svako sanjarenje na tom području, pogoduju neobuzdanom maštanju i krivom stavu prema životu. Onaj tko hoće razviti višu spoznaju ne treba se bojati

ako se pridržava ovdje navedenih uputa; to je moguće uz ovaj preduvjet. On ima veze samo s čovjekovom dušom i njegovim duhom; uz takav preduvjet besmisleno je govoriti o bilo kakvom štetnom utjecaju po tjelesno zdravlje.

Neosnovano nevjerovanje svakako je štetno jer u primaocu djeluje kao odbojna snaga. Ono ga sprječava u primanju oplođujućih misli. Preduvjet za otvaranje viših osjetila nije slijepo vjerovanje, nego prihvaćanje duhovnoznanstvenih misli. Duhovni istraživač prilazi svom učeniku s očekivanjem: nemoj vjerovati nego promisli što ti kažem, učini to sadržajem svoga vlastitog svijeta misli, tada će moje misli u tebi tako djelovati da ih spoznaš u njihovoj istini. To je stav duhovnog istraživača. On daje poticaj; snaga vjerovanja u istinitost izvire iz vlastite nutrine onoga koji prima. U tom bi smislu trebalo tražiti duhovnoznanstvena shvaćanja. Tko se svojim mislima uspijeva u njih udubiti, može biti siguran da će ga ona prije ili kasnije dovesti do vlastitih shvaćanja.

Već u ovome što je rečeno navedeno je prvo svojstvo koje u sebi treba razviti onaj tko hoće doći do vlastitog shvaćanja viših činjenica. To je bezuvjetna, iskrena predanost onome što se objavljuje ljudskim životom i vanjskim svijetom. Tko nekoj činjenici odmah pristupa prosudbom donesenom na osnovi dosadašnjeg života, sprječava mirno i svestrano djelovanje koje bi na njega mogla imati ta činjenica. Onaj koji uči mora u svakom trenutku moći postati praznom posudom u koju se ulijeva strani svijet. Trenuci spoznaje samo su oni u kojima šuti svaka prosudba i svaka kritika. Kad npr. sretnemo nekog čovjeka, uopće nije važno jesmo li mudriji od njega. I najnerazumnije dijete ima ponešto što

može objaviti i najvećem mudracu. A ako on sa svojom, pa makar kako mudrom prosudbom pristupi djetetu, njegova će mudrost poput mutnog stakla zaustaviti ono što mu dijete ima objaviti.* Za ovu predanost stranome svijetu potrebna je potpuna unutarnja nesebičnost. Ako se čovjek preispita u kojoj mjeri ima tu predanost, doći će u vezi sa samim sobom do iznenađujućih otkrića. Tko hoće stupiti na put spoznaje mora vježbati sposobnost da u svakom trenutku uzmogne izbrisati samoga sebe i sve svoje predrasude. Sve dok sebe isključuje, u njega teče ono drugo. Samo visoki stupanj ove nesebične predanosti omogućuje primanje viših duhovnih činjenica koje posvuda okružuju čovjeka. Tu sposobnost može se u sebi ciljano razviti. Moramo nastojati da se suzdržavamo od svakog prosuđivanja ljudi u svojoj okolini. U sebi treba izbrisati mjerilo privlačnosti i odbojnosti, pameti i gluposti što smo ga navikli primjenjivati; ljude treba bez ovog mjerila naprosto nastojati razumjeti iz njih samih. Najbolje su vježbe kad se uzmu ljudi prema kojima osjećamo odbojnost. Tu odbojnost treba svom silom potisnuti i pustiti da na nas nesmetano djeluje sve što oni rade. — Ili ako se nalazimo u okolini koja potiče izricanje raznih sudova, potisnimo sud i izložimo se utjecajima bez ikakvih ograda.** — Neke stvari i događaji više

*Upravo se iz ovog navoda vidi da se pod zahtjevom "bezuvjetne predanosti" ne misli na isključenje vlastitog prosuđivanja ili na bezuvjetno slijepo vjerovanje. To bi u odnosu na neko dijete bilo besmisleno.

** Ova spontana predanost nema nikakve veze sa "slijepim vjerovanjem". Nije stvar u tome da se u nešto slijepo vjeruje nego u tome da se na mjesto živog utiska ne stavlja "slijepi sud".

nam govore umjesto da mi govorimo o njima. To treba proširiti i na svoj svijet misli. U sebi treba potisnuti ono što stvara pojedine misli, treba ostaviti da misli gradi samo ono što je vani. — Ove vježbe vode višem cilju u spoznaji samo ako se izvode najsvetijom ozbiljnošću i ustrajnošću. Tko potcjenjuje takve vježbe ništa ne zna o njihovoj vrijednosti. A tko na tom području ima iskustva zna da su predanost i stvarnost istinske stvaralačke snage. Kao što se toplina dovedena u parni kotao pretvara u snagu kretanja lokomotive, tako se vježbe samozatajne duhovne predanosti u čovjeku preobražavaju u snagu gledanja duhovnog svijeta.

Tom se vježbom čovjek osposobljuje za primanje svega onog što ga okružuje. No za tu je sposobnost potrebno i ispravno vrednovanje. Sve dok je čovjek još sklon da precijeni sebe na račun svoje okoline, sprječava sebi pristup višoj spoznaji. Tko se s obzirom na svaku stvar ili događaj predaje užitku ili boli što ih oni njemu nanose, opterećen je precjenjivanjem samoga sebe. Jer od svog užitka ili svoje boli ne saznaje ništa o stvarima, nego tek nešto o samome sebi. Osjetim li simpatiju prema nekom čovjeku, tada prvo osjećam samo svoj odnos prema njemu. Ako moj sud, moje ponašanje ovisi samo o užitku, o simpatiji, tada ja u prvi plan stavljam samoga sebe; namećem sebe svijetu. Hoću se uključiti u svijet kakav jesam, ne prihvaćam ga otvoreno te mu ne dam da se očituje u smislu snaga koje u njemu djeluju. Drugim riječima: strpljiv sam samo prema onome što je meni svojstveno. Na sve ostalo djelujem odbojnom snagom. Sve dok je čovjek opčinjen osjetilnim svijetom, on djeluje naročito odbojno prema svim neosjetilnim utjecajima. Učenik mora razviti svojstvo da se prema

stvarima i ljudima ponaša na njima svojstven način te im omogućiti da svaki od njih dođe do izražaja na osnovi svoje vrijednosti i značenja. Simpatija i antipatija, voljkost i nevoljkost, moraju dobiti posve nove uloge. Nema govora o tome da ih čovjek mora iskorijeniti, da prema simpatiji i antipatiji mora otupjeti. On će, naprotiv, bude li što više razvio sposobnost da ne reagira na svaku simpatiju i antipatiju, i ne sudi o njima u sebi razviti to istančaniju sposobnost osjećanja. Iskusiće da simpatije i antipatije prelaze u višu vrstu uspije li obuzdati onu koja u njemu već postoji. Skrivena svojstva ima isprva i najantipatičnija stvar; ona ih očituje ako čovjek u svom ponašanju ne slijedi svoje sebične osjećaje. Tko se razvio u tom smislu ima u odnosu na druge istančaniji osjećaj jer ne dopušta da sam sebe osudi na neosjetljivost. Svaka sklonost, ako joj se čovjek slijepo preda, sprječava da se okolne stvari vide u pravom svjetlu. Slijedeći svoju sklonost, srljamo kroz okolinu umjesto da joj se otvorimo i da osjetimo njenu vrijednost.

A kad čovjek ne bude više imao svoj sebičan odgovor, svoje sebično ponašanje u odnosu na svaki užitak i svaku bol, na svaku simpatiju i antipatiju, postat će neovisan o promjenjivim utiscima vanjskog svijeta. Užitak što ga neka stvar pruža odmah čini čovjeka ovisnim o njoj. On gubi sebe. Čovjek koji se ovisno o promjenjivim utiscima gubi u užitku i boli ne može ići stazom duhovne spoznaje. Mirnoćom treba primiti radost i bol. Tada se više neće u njima gubiti; ali će ih zato početi razumijevati. Užitak kome se predajem u času predanosti razara moje postojanje. No užitak moram koristiti samo da bih razvio razumijevanje za stvar koja mi pričinja užitak. Ne

treba mi biti do toga da mi stvar pričinja užitak: trebam iskusiti užitak, a pomoću njega biti stvari. Užitak mi treba biti samo znak da stvar ima svojstvo po kome pričinja užitak. Na meni je da spoznam to svojstvo. Dozvolim li da me užitak potpuno osvoji, tada se iživljavam ja sam; ako mi je užitak samo prilika da doživim neko svojstvo stvari, taj će doživljaj učiniti moju nutrinu bogatijom. Užitak i nelagoda, radost i bol moraju istraživaču biti prilika da uči o stvarima. Time istraživač neće otupjeti za užitak i bol, nego će se nad njih izdići kako bi mu očitovali prirodu stvari. Tko se razvija u tom smjeru uvidjet će kakvi su učitelji radost i bol. Suosjećat će sa svakim bićem i tako primati objave njegove nutrine. Istraživač ne kaže nikada: oh, kako patim, kako se radujem, nego uvijek: kako govori patnja, kako govori radost. On se predaje kako bi na njega djelovali radost i veselje vanjskog svijeta. Na taj se način u čovjeku razvija potpuno nov stav prema stvarima. Ranije je na pojedine utiske odgovarao pojedinim radnjama samo zato što su ga ti utisci radovali ili su mu bili neugodni. Sada su mu, međutim, radost i nelagoda organi kojima mu stvari govore o svojoj biti. Radost i bol, koji su do sada bili samo osjećaji, u njemu postaju osjetilni organi za opažanje vanjskog svijeta. Kao što samo oko ne djeluje kad nešto vidi, nego pušta da djeluje ruka, tako radost i bol ništa ne čine u duhovnom istraživaču ako ih primjenjuje kao sredstvo spoznaje. To što dovodi do čina jest iskustvo stečeno užitkom i nelagodom. Ako čovjek s užitkom i nelagodom postupa tako da oni postanu provodni organi, tada će mu oni u duši izgraditi prave organe koji će mu otvoriti duševni svijet. Oko može samo time služiti tijelu ako je provodni organ za osjetilne

utiske; užitak i bol razvit će se u duševne oči ako prestanu nešto značiti samo za sebe i počnu vlastitoj duši otkrivati tuđu dušu.

Navedenim svojstvima spoznavalac postiže da bez ometajućih utjecaja vlastitih osobina na njega uzmogne djelovati ono što je u okolini bitno. No on se i sam ispravno treba uključiti u duhovnu okolinu. Kao misaono biće građanin je duhovnog svijeta. To može biti na pravi način ako u spoznavanju duha svoje misli tako usmjeri da budu u skladu s vječnim zakonima istine, sa zakonima svijeta duhova. Jer samo tako ta zemlja može na njega djelovati i objaviti mu svoje činjenice. Čovjek ne dolazi do istine ako se samo prepušta mislima koje neprestano prolaze njegovom glavom. Jer tada misli poprimaju tijek koji im je nametnut time što nastaju unutar tjelesne prirode. Smušen i bez pravila jest misaoni svijet čovjeka koji se prepušta duhovnoj djelatnosti koja je ponajprije uvjetovana tjelesnim mozgom. Neka misao počinje, prekida se i istiskuje ju druga misao. Tko ispitivački osluškuje razgovor dvoje ljudi, tko sam sebe neprestano promatra stvorit će predodžbu o kolebljivosti misli. Sve dok se čovjek posvećuje samo zadaćama osjetilnog života, stvarne će činjenice uvijek iznova ispravljati njegov nesređen tijek misli. Ja mogu itekako zbrkano misliti: svakidašnjica nameće mojim djelima zakone koji odgovaraju stvarnosti. Moja predodžba o nekom gradu može biti krajnje nejasna, ali ako se hoću u njemu kretati, moram se prilagoditi postojećim činjenicama. Mehaničar može s ma kako smušenim predodžbama doći u svoju radionicu; zakoni njegovih strojeva dovest će ga do ispravnih postupaka. Unutar osjetilnog svijeta činjenice neprekidno ispravljaju mišljenje. Dođem

li do krivog mišljenja o nekoj pojavi ili o obliku neke biljke, suočit ću se sa stvarnošću, a ona će ispraviti moje mišljenje. Sasvim je drugačije kad promatram svoj odnos prema višim područjima postojanja. Ona mi se otkrivaju samo ako u njihove svjetove uđem sa već strogo uređenim mišljenjem. Mišljenje mi mora dati prave i sigurne poticaje jer bez njih neću pronaći odgovarajuće putove. Jer duhovni zakoni koji žive u tim svjetovima nisu zgusnuti do fizičko-osjetilnog stupnja i ne djeluju na mene navedenom prisilom. Te zakone mogu slijediti samo ako su srodni mojim vlastitim zakonima, a svojstveni su mi kao misaonom biću. Ovdje sam sebi moram biti siguran putokaz. Spoznavalac mora svoje mišljenje urediti vrlo strogo. Njegove se misli moraju pomalo sasvim odviknuti od svoje svakodnevne kolotečine. U čitavom svom tijeku moraju poprimiti unutarnje obilježje duhovnog svijeta. U tom se smjeru mora moći promatrati i sobom vladati. Njegove se misli ne smiju svojevóljno nizati jedna za drugom, nego jedino onako kako to odgovara strogom sadržaju svijeta misli. Prijelaz od jedne predodžbe drugoj mora odgovarati strogim zakonima mišljenja. U čovjeku kao misliocu uvijek se moraju odražavati ovi zakoni mišljenja. Slijedu svojih predodžbi mora zabraniti sve što ne potječe iz ovih zakona. Javi li mu se neka omiljena misao, mora je udaljiti ako se time ometa uredan tijek misli. Mora potisnuti osobne osjećaje koji njegovim mislima žele nametnuti drugačiji smjer. — Od onih koji su htjeli biti u njegovoj školi Platon je zahtijevao da najprije prođu matematičko školovanje. A matematika sa svojim strogim zakonima koji se ne ravnaju prema uobičajenom tijeku osjetilnih pojava, zaista je dobra priprema za onoga tko traži

spoznaju. Ako u njoj želi napredovati, mora se osloboditi svake osobne samovolje, svake smetnje. Tko traži spoznaju, za svoju se zadaću priprema svjesnim prevladavanjem svake nesvjesne samovolje mišljenja. Uči slijediti samo zahtjeve misli. Ovako mora naučiti postupati u svakom mišljenju koje treba služiti duhovnoj spoznaji. Sam ovaj misaoni život mora biti odraz neometanog matematičkog prosuđivanja i zaključivanja. Ma gdje god bio treba nastojati da uzmogne ovako misliti. Tada u njega uviru zakonitosti duhovnog svijeta koje ne ostavljajući traga prolaze mimo i kroz njega kad njegovo mišljenje ima obilježje svakidašnje nesredenosti. Sređeno ga mišljenje dovodi sa sigurnih polazišta do najskrovitijih istina. Ovakve upute, međutim, ne treba jednostavno shvatiti. Iako matematika disciplinira mišljenje, ipak je moguće doći do čistog, zdravog i živog mišljenja i bez bavljenja matematikom.

Ono što čovjek koji traga za spoznajom nastoji postići za svoje mišljenje, mora nastojati postići i za svoju djelatnost. Ona mora, bez ometajućih utjecaja vlastite osobnosti moći slijediti zakone plemenitosti, ljepote i vječne istine. Ovi mu zakoni moraju zadati smjer. Počne li raditi nešto što je spoznao kao ispravno, a pri tome nema osjećaj osobnog zadovoljstva, ne smije zbog toga napustiti put kojim je bio krenuo. No ne smije ga nadalje ni slijediti zato što mu to čini veselje ako je ustanovio da ovaj put nije u skladu sa zakonima vječne ljepote i istine. U svakodnevnom je životu djelatnost ljudi određena onime što im pruža zadovoljstvo i što njima donosi plodove. Time nameću usmjerenost svoje osobnosti tijeku pojava svijeta. Ne ostvaruju istinu zadanu zakonima duhovnog svijeta, nego zahtjeve svoje samovolje. U smislu

duhovnog svijeta čovjek djeluje tek onda kad se pridržava samo njegovih zakona. Djelatnost koja proizlazi jedino iz osobnog zanimanja, ne donosi snage koje bi bile podloga za spoznaju duha. Tko traži spoznaju ne može samo pitati: Što mi donosi ploda, čime ostvarujem uspjeh? Taj mora znati pitati: Što sam spoznao kao dobro? Odricanje od osobne koristi svog djelovanja, odricanje od svake samovolje: to su oni ozbiljni zakoni koje sebi mora moći postaviti. Tada se kreće putovima duhovnog svijeta, čitavo se njegovo biće prožima tim zakonima. Postaje slobodan od svake prisile osjetilnog svijeta: njegov se duhovni čovjek izdiže iz osjetilnog omotača. Tako napreduje prema duhovnome, tako sam sebe oduhovljuje. Ne može se reći: Od koje su mi koristi sve čvrste odluke da slijedim samo zakone istine, kad se možda glede te istine varam? Bitna je težnja, bitno je uvjerenje. Čak i onaj tko je u zabludi, u težnji za istinom ima snagu koja ga odvraća od krivog puta. Ako je u zabludi, ta će ga snaga zahvatiti i odvesti ga putem što vodi ispravnosti. Već i sama primjedba: mogu se i varati, nevjerovanje je koje ometa. Ona pokazuje da čovjek nema povjerenja u snagu istine. Jer bitno je upravo to da se čovjek ne drzne sebi postavljati ciljeve sa svog sebičnog stajališta. On se treba nesebično predati i dopustiti da mu smjer bude zadan duhom. Sebična čovjekova samovolja ne može postavljati propise istini, istinsko sebstvo mora postati vladarom, ono mora prožeti čitavo njegovo biće te ga učiniti slikom i prilikom vječnih zakona zemlje duhova. On se mora ispuniti ovim vječnim zakonima kako bi ih zatim zračio u život. — Tko traži spoznaju, mora moći držati pod strogom paskom i svoju volju. Tako će uza svu

skromnost — bez uobraženosti — postati glasnikom svijeta istine i ljepote. Time se uzdiže do sudionika duhovnog svijeta i postiže sve više i više stupnjeve razvoja. Jer duhovni se život ne može postići samo promatranjem, treba ga doživjeti.

Ako se onaj tko traži spoznaju pridržava opisanih zakona, njegovi će duševni doživljaji koji se odnose na duhovni svijet postupno poprimiti nov oblik. Više neće živjeti samo u njima. Oni više neće imati samo značenje za njegov vlastiti život. Postat će duševni opažaji viših svjetova. U njegovoj duši osjećaji voljkosti i nevoljkosti, radost i bol izrastaju u organe duše, kao što u njegovu tijelu oči i uši ne žive samo za sebe nego samozatajno propuštaju kroz sebe vanjske utiske. Time onaj koji traži spoznaju zadobiva u duši mir i sigurnost koji su potrebni u istraživanju svijeta duha. U velikom veselju neće samo klicati, ono će mu moći biti glasnikom svojstava svijeta koja su mu prije promakla. To će ga veselje ostaviti mirnim; a tim će mu se mirom objaviti bića koja donose veselje. Neka bol više ga neće sasvim ispuniti samo žalošću, nego će mu također moći reći koja svojstva ima biće što donosi bol. Kao što oko ne želi ništa za sebe, nego čovjeku pokazuje put kojim treba ići, tako će radost i bol sigurno voditi dušu njenim putem. To je stanje duševne ravnoteže koju spoznavalac mora uspostaviti. Što se radost i bol manje troše u nemiru koji unose u unutrašnji život spoznavaoca, to više postaju očima za nadosjetilni svijet. Dokle god čovjek živi u radosti i patnji ne može pomoću njih spoznavati. Ako nauči pomoću njih živjeti, ako iz njih izuzme osjećaj samoga sebe, oni će mu postati opažajnim organima; tada pomoću njih vidi, pomoću njih spoznaje. Netočno je mišljenje da spoznavalac

postaje suhoparan, trezven čovjek koji ne zna za radost i patnju. Radost i patnja jesu u njemu, ali se preobražavaju kad istražuje svijet duha; one su postale "oči i uši".

Sve dok sa svijetom živimo u osobnoj povezanosti, stvari nam otkrivaju samo ono što ih povezuje s našom osobnošću. No to je ono prolazno. Povučemo li se od onog što je u nama prolazno i zaživimo svojom samosviješću, svojim "Ja" u onome što je u nama trajno, tada će nam naši prolazni dijelovi postati posrednicima; to što nam objavljuju jest ono neprolazno, ono vječno u stvarima. Kod onoga tko spoznaje mora se uspostaviti odnos vječnog u njemu prema vječnom u stvarima. Još prije nego što poduzme druge vježbe opisane vrste, a isto i za vrijeme njihova izvođenja mora se usredotočiti na ono što je neprolazno. Ako promatram kamen, biljku, životinju ili čovjeka, moram biti svjestan da se u svemu tome izražava nešto vječno. Moram se moći zapitati: Što je ono trajno koje živi u prolaznom kamenu, u prolaznom čovjeku? Što će nadživjeti prolaznu osjetilnu pojavu? — Ne treba misliti da ovakvo usmjeravanje duha prema vječnom u nama uništava predano promatranje i smisao za svakidašnjicu te da nas otuđuje od neposredne stvarnosti. Naprotiv, svaki će nam list, svaki kukčić otkriti nebrojene tajne ako na njih nije upravljeno samo naše oko nego ako je putem oka na njih upravljen duh. Svako svjetlucanje, svaka nijansa boje, svaka intonacija, postaju osjetilima živi i zamjetljivi, ništa se ne gubi; pritijecat će samo neograničen nov život. A tko okom ne zna promatrati ono najmanje doći će samo do blijedih beskrvnih misli, a ne do duhovnog gledanja. — To ovisi o stavu što smo ga u tom smjeru razvili. Koliko ćemo daleko

doprijeti, ovisi o našim sposobnostima. Na nama je samo da radimo ono što je pravo i da sve ostalo prepustimo razvoju. Isprva nam treba biti dovoljno da svoje mišljenje usmjerimo na ono trajno. Ako to činimo, upravo ćemo time doći do spoznaje onog trajnog. Moramo čekati dok nam ne bude dano. A u određeno će vrijeme biti dano svakome tko strpljivo čeka i — radi. — Čovjek uskoro primjećuje da se uslijed ovih vježbi silno preobrazio. Uči svim stvarima pridavati veću ili manju važnost, ovisno o spoznaji njihova odnosa prema onome trajnom, onom vječnom. Dolazi do drugačijeg vrednovanja i procjenjivanja svijeta negoli ranije. Njegov osjećaj zadobiva drugačiji odnos prema cijelom okolnom svijetu. Prolazno ga više ne privlači kao prije, nego mu postaje dijelom vječnog i poredbom za nj. A to vječno koje živi u svim stvarima on upoznaje i uči voljeti. Postaje mu blisko, kao što mu je ranije bilo blisko ono prolazno. Ni time se ne otuđuje od života, nego samo uči cijiniti svaku stvar prema njenom pravom značenju. Ni ispraznosti života neće proći mimo njega bez traga; ali čovjek koji traži duh više se ne gubi u njima nego spoznaje njihovu ograničenu vrijednost. Vidi ih u pravome svjetlu. Loš je spoznavalac onaj koji bi htio lebdjeti samo u oblacima i time se otuđiti od života. Pravi će spoznavalac sa svojih vrhunaca jasnim uvidom i pravim osjećajem znati postaviti svaku stvar na svoje mjesto.

Tako se spoznavaocu otvara mogućnost da više ne slijedi samo nepredvidive utjecaje vanjskoga osjetilnog svijeta koji stalno mijenjaju smjer njegova htijenja. On je spoznajom sagledao vječno u stvarima. Preobrazbom svog unutaršnjeg svijeta stječe sposobnost opažanja tog vječnog bića. Sljedeće misli

za spoznavaoća imaju naročitu važnost. Kada djeluje iz sebe, svjestan je da djeluje iz vječnog bića stvari. Jer stvari u njemu izriču svoje biće. On djeluje, dakle, u smislu vječnog reda svijeta ako njegovu djelatnost usmjerava ono vječno što u njemu živi. Osjeća kako više nije samo gonjen stvarima; zna da on njih prihvaća prema zakonima koji su u njima samima usađeni i koji su postali zakoni njegova vlastitog bića. — Ovo djelovanje iz nutrine može samo biti ideal kojem se teži. Ostvarenje ovog cilja vrlo je daleko. No spoznavalac mora imati volju da jasno sagleda ovaj put. To je njegova volja za slobodom. Jer sloboda znači djelovati iz sebe. A iz sebe smije djelovati samo onaj tko pobude prima iz onog vječnog. Biće koje to ne čini djeluje iz drugačijih pobuda nego što su one koje su stvarima usađene. Tako nešto protivi se redu svijeta. Taj red treba u svemu nadvladati. To znači: na kraju se ne može dogoditi ono što je biće u svojoj volji sebi zacrtalo. Ono ne može postati slobodno. Samovolja pojedinog bića samu sebe uništava posljedicama svojih čina.

*

Tko na ovaj način umije djelovati na svoj unutarnji život, napreduje stupanj po stupanj u spoznaji duha. Plod njegovih vježbi bit će da će se njegovu duhovnom opažanju otvoriti određeni uvidi u nadosjetilni svijet. Uči kako treba shvaćati istine o tom svijetu; od njih će na osnovi vlastitog iskustva dobiti potvrdu. Kad je postigao ovaj stupanj, susreće se s nečim što je samo na ovom putu moguće doživjeti. Na način čije značenje tek sada može shvatiti "velike mu duhovne

voditeljske moći ljudskog roda" udjeljuju takozvano posvećenje (inicijaciju). On postaje "učenikom mudrosti". Što se manje u takvom posvećenju misli na vanjske ljudske odnose, to je odgovarajuća predodžba točnija. Ovdje je moguće tek napomenuti što se sada događa sa spoznavaoцем. On dobiva novu domovinu. Time postaje svjestan stanovnik nadosjetilnog svijeta. Odsada mu iz visina pritječe izvor duhovnog uvida. Od sada mu svjetlo spoznaje ne svijetli više izvana, već on sam biva premješten u izvor tog svjetla. Zagonetke što ih postavlja svijet poprimaju u njemu novo svjetlo. Odsada više ne razgovara sa stvarima što ih je stvorio duh, već sa stvaralačkim duhom samim. Osobni život u trenucima postoji samo kako bi bio svjesna usporedba s onim vječnim. Sumnje u duh što su mu se ranije mogle javljati sada nestaju; jer sumnja je moguća samo kad stvari uzrokuju obmanu o duhu koji u njima vlada. A budući da "učenik mudrosti" umije razgovarati sa samim duhom, nestaje i svaki krivi oblik kojim je ranije zamišljao duh. Krivi oblik u kojem čovjek zamišlja duh jest praznovjerje. Posvećeni je nadržastao praznovjerje jer poznaje istinski oblik duha. Oslobođenost od osobnih predrasuda, od sumnje, od praznovjerja, obilježja su čovjeka koji je na putu spoznaje napredovao do učenika. Čovjekovo sjedinjavanje s obuhvatnim duhovnim životom ne treba miješati s po njega pogubnim nestajanjem u "sveduhu". Kod ispravnog čovjekova razvoja nema takvog "nestajanja". U odnosu što ga uspostavlja s duhovnim svijetom osobnost ostaje sačuvana. Ne dolazi do prevladavanja osobnosti, nego do njenog usavršavanja. Želimo li usporedbu za podudarnost pojedinačnog duha sa sveduhom, ne možemo uzeti primjer različitih

krugova koji svi padaju u jedan i u njemu se gube. Moramo uzeti primjer mnogobrojnih krugova, gdje je svaki druge boje. Ovi raznobojni krugovi padaju jedan preko drugoga, ali svaka pojedina boja u toj cjelini i dalje postoji. Ni jedna ne gubi puninu svojih snaga.

Ovdje nije potreban daljnji opis "puta". On je dan, koliko je to moguće, u mojoj "Tajnoj znanosti" koja je nastavak ove knjige.

Ono što je rečeno o putu spoznaje zbog pogrešnog shvaćanja može vrlo lako dovesti do toga da ga se shvati kao preporuku za takve duševne ugođaje koji čovjeka odvrćaju od neposrednog radosnog i živog doživljavanja. Suprotno tome treba naglasiti da onaj ugođaj koji osposobljava dušu za neposredni doživljaj realnosti duha nije zahtjev koji može obuhvatiti cijeli život. Istraživač duhovnog života može dovesti dušu u takvu povučenu osjetilnu stvarnost koja mu je za istraživanje potrebna ne otuđujući se pritom općenito od svijeta. — S druge strane, međutim, treba uvidjeti i to da spoznaja duhovnog svijeta, ne samo ona koja se stječe idući putem duhovne spoznaje nego i ona koja usvaja duhovnoznanstvene istine bespredrasudnim zdravim ljudskim razumom isto tako vodi višem stupnju morala, istinskoj spoznaji osjetilnog postojanja, sigurnosti života i unutaršnjem duševnom zadovoljstvu.

POJEDINE PRIMJEDBE I DOPUNE

Na str. 32. Govoriti o "životnoj snazi" još je pred kratko vrijeme bilo obilježje neznanstvenog mišljenja. Sad se ponovno tu i tamo i u znanosti smanjuje nesklonost prema pojmu "životna snaga" kako ga se shvaćalo u starijim vremenima. Tko poznaje tijek današnjeg znanstvenog razvoja ipak će dosljedniju logiku naći kod onih koji o "životnoj snazi" ništa ne žele znati. "Životne snage" nisu ni u kakvoj vezi s onim što se naziva "prirodnim snagama". A tko neće od sadašnjih navika mišljenja i načina predočavanja napredovati prema višim oblicima mišljenja i predočavanja, ne treba govoriti o "životnoj snazi". Tek način mišljenja i pretpostavke "duhovne znanosti" omogućuju neproturječan pristup takvim stvarima. I oni mislioci koji su sasvim prirodoznanstveno htjeli utemeljiti svoje postavke, napustili su sada vjerovanje koje je u drugoj polovici 19. stoljeća i u objašnjavanju pojava života priznavalo samo snage djelatne u neživoj prirodi. Knjiga vrlo istaknutog prirodoznanstvenika kao što je Oskar Hertwig, "Postanak organizama. Pobijanje Darwinove teorije slučaja" nadaleko je poznato znanstveno djelo. Pobija se pretpostavka po kojoj bi sami fizički i kemijski zakoni te njihovo uzajamno djelovanje mogli oblikovati život. — Značajno je, također, da se u takozvanom neovitalizmu javlja shvaćanje koje u živome svijetu opet pretpostavlja posebne djelatne snage, slično kao kod starijih sljedbenika teorije "životnih snaga". — Nitko, međutim, neće na ovom području prevladati mrtve, apstraktne pojmove ako ne može priznati da se ono što je u životu djelotvorno i što nadilazi neorganske snage može dokučiti samo takvim opažanjem koje

se uzdiže do gledanja nadosjetilnog svijeta. Ne radi se o tome da se metoda prirodoznanstvene spoznaje, koja je usmjerena na neorgansko područje, primijeni i na organsko, nego se radi o stjecanju drugačije vrste spoznaje.

Str. 31. Kad se ovdje govori o osjetu "opipa" nižih organizama, ta riječ ne nosi značenje što ga imaju uobičajeni opisi "osjeta". Čak i s gledišta duhovne znanosti moglo bi se prigovoriti opravdanosti tog izraza. Ovdje se pod "osjetom opipa" mnogo više misli na općenito opažanje nekog vanjskog utiska, za razliku od posebnog opažanja koje postoji u vidu, sluhu itd.

Od 29. do 51. str. Možda se čini da je ovdje iznesena podjela čovjekova bića proizašla iz čisto samovoljnog razlikovanja njegovih dijelova unutar jedinstvenoga duševnog života. Suprotno tome treba naglasiti da podjela u jedinstvenom duševnom životu ima slično značenje kao i pojavljivanje sedam duginih boja prilikom prolaska svjetla kroz prizmu. Ono što izvodi fizičar da bi objasnio svjetlosne pojave proučavajući lom svjetla i sedam duginih boja u njihovu slijedu, to na odgovarajući način čini duhovni istraživač prilikom proučavanja bića duše. Sedmeročlana podjela duše nije samo plod apstrahirajućeg razuma. Isto tako to nisu ni sedam duginih boja s obzirom na svjetlo. U oba se slučaja razlikovanje temelji na unutrašnjoj prirodi činjenica. Samo što sedam boja postaje vidljivo na svjetlu zahvaljujući jednoj napravi, a sedam dijelova duše zahvaljujući duhu primjerenom promatranju, usmjerenom na biće duše. Bez spoznaje ove podjele nije moguće dokučiti istinsko biće duše. Jer s obzirom na tri dijela: fizičko tijelo, životno tijelo, duševno

tijelo, duša pripada prolaznom svijetu; s obzirom na ostala četiri dijela, ukorijenjena je u vječnosti. U "jedinствenoj duši" prolaznost i vječnost krajnje su povezane. Bez shvaćanja te podjele nije moguće upoznati odnos duše prema cjelini svijeta. Moguća je još jedna usporedba. Kemičar rastvara vodu na vodik i kisik. Te se dvije tvari ne mogu zamisliti u "jedinствenoj vodi". No one imaju svoje vlastito biće. I vodik i kisik stvaraju spojeve s drugim tvarima. Tako se u smrti tri "niža dijela duše" povezuju s prolaznim dijelom svijeta; a četiri viša s onim vječnim. Tko se neće upustiti u raščlanjivanje duše, nalik je na kemičara koji ne želi ništa znati o tome kako se voda rastvara na vodik i kisik.

Str. 38. Duhovnoznanstvene opise treba uzeti vrlo točno. Jer vrijednost imaju samo ako su ideje točno oblikovane. Tko se npr. u rečenici: "Oni (osjeti itd.) kod nje (kod životinje) nisu protkani samostalnim mišljenjem koje nadilazi neposredan doživljaj." ne obazire na riječi "samostalnim mišljenjem koje nadilazi neposredan doživljaj", lako bi mogao doći u zabludu kako se ovdje tvrdi da u osjećanju, u instinktima životinja ne postoje misli. No istinska duhovna znanost stoji upravo na temeljima takve spoznaje koja kaže da je sve unutarnje doživljavanje životinja (kao i sav život uopće) prožeto mislima. No misli životinje nisu samostalne misli onog "Ja" koje živi u životinji, nego pripadaju grupnom "Ja" koje treba smatrati bićem što životinjom upravlja izvana. Ovo grupno "Ja" ne postoji kao kod čovjeka u fizičkom svijetu, ono djeluje na životinju iz duševnog svijeta koji je opisan na str. 75. i dalje. (Točnije o tome nalazi se u mojoj "Tajnoj znanosti".) Kod čovjeka je bitno da misli zadobivaju samostalno

postojanje u njemu, da se ne doživljavaju posredno putem osjećanja nego u duši neposredno kao misli.

" Str. 42. Kad se kaže da mala djeca govore: "Karlo je dobar." "Marija to hoće.", treba svakako imati na umu da nije toliko važno koliko rano djeca nauče upotrebljavati riječ "Ja", nego kada s tom riječi počnu povezivati odgovarajuću predodžbu. Kad mala djeca čuju riječ odraslih, upotrebljavat će je nemajući pri tome predodžbu o "Ja". No ponajčešće kasni početak upotrebe ove riječi svakako ukazuje na jednu važnu činjenicu u razvoju, naime na postupni razvoj predodžbe o "Ja" iz još tamnog Ja-osjećaja.

Str. 46. i 47. U mojim knjigama "Kako se stječu spoznaje viših svjetova?" i "Tajna znanost" opisana je bit "intuicije". Moglo bi se lako pomisliti na proturječje kad se ne bi točno razlikovalo između upotrebe te riječi u obim ovim knjigama i njene upotrebe u ovoj knjizi na 46. stranici. Proturječja nema kad čovjek ima na umu da se ono što se iz duhovnog svijeta u punoj stvarnosti "intuicijom" otkriva osjetilnoj spoznaji, u svojoj najnižoj objavi duhovnom sebstvu očituje tako kako se osjetima očituje vanjsko postojanje fizičkog svijeta.

Str. 52. i dalje odlomak "O ponovnom utjelovljenju duha i o sudbini". S obzirom na izlaganja u ovom odlomku treba imati na umu kako je to bio pokušaj da se na temelju misaonog promatranja ljudskog života, a bez osvrtnja na duhovnoznanstvene spoznaje koje su iznesene u drugim odlomcima, dođe do predodžbi o tome koliko čovjekov život i njegova sudbina upućuju na postojanje opetovanih zemaljskih života. Te će predodžbe izgledati dakako vrlo sumnjivo onome tko smatra "čvrsto utemeljenima" samo uobičajene predodžbe koje se odnose

na pojedini život. Ovaj opis želi pokazati da takve uobičajene predodžbe ne vode do spoznaje uzroka čovjekova životnog tijeka. Stoga treba tražiti drugačije predodžbe koje samo prividno proturiječe uobičajenima. A te drugačije predodžbe čovjek ne traži onda kad načelno odbija primjenu mišljenja, kako za zbivanja koja se shvaćaju samo dušom, tako i za ona koja se odvijaju na fizičkom planu. Kad čovjek odbija primjenu mišljenja, ne vodi npr. računa o činjenici da se udarac sudbine koji pogađa ljudsko "Ja" osjeća srodnim sjećanju na neki srodan upamćeni doživljaj. Tko, međutim, nastoji shvatiti kako se neki udarac sudbine zaista doživljava, razlikovat će taj doživljaj od onih koji nastaju kad se stajalište uzima iz vanjskog svijeta. Samo je po sebi razumljivo da je time prekinuta svaka živa veza između udarca sudbine i "Ja". S takvog stajališta udarac izgleda kao slučaj ili kao neko vanjsko određenje. Budući da postoje i takvi udarci sudbine koji prvi put pogađaju ljudski život, a čije se posljedice vide tek kasnije, raste iskušenje da se to što važi za pojedini slučaj poopći i da se uopće ne vodi računa o drugim mogućnostima. Počinje se voditi računa tek kad životna iskustva usmjere predodžbe onako kao što se to vidi kod Goetheova prijatelja Knebela koji u jednom pismu piše: "Točnim promatranjem vidi se da u životu većine ljudi postoji određen plan koji kao da im je po samoj njihovoj prirodi ili okolnostima koje ih vode, unaprijed zacrtan. Ma koliko god bile promjenjive i nestalne prilike njihova života, ipak se na kraju čitav taj život pokazuje kao usklađena cjelina... Točno se uočava ruka određene sudbine, bilo da je pokrenuta vanjskim okolnostima ili unutrašnjim pobudama: da, proturječni se uzroci često kreću u njenom smjeru.

Ma koliko je god tijek zamršen, ipak se uvijek vide uzroci i smjer." Takvom će se mišljenju lako suprotstaviti oni ljudi koji se neće osvrutati na duševne doživljaje. Pisac ove knjige vjeruje da je u izlaganjima o opetovanim zemaljskim životima i sudbini točno ocrtao granice unutar kojih se mogu stvarati predodžbe o razlozima što oblikuju život. Upozorio je da te predodžbe vode vrlo "površnom" shvaćanju i da čovjeka samo mogu misaono pripremiti za ono što se mora duhovnoznanstveno spoznati. Ali je ta misaona priprema unutrašnji duhovni red duše, koji, ako pogrešno ne ocijeni svoj domet, ako neće "dokazivati" već "vježbati" dušu, čovjeka čini bespredrasudnim, primljivim za spoznaje koje mu bez te pripreme izgledaju besmislene.

Str. 152. Što je u ovoj knjizi u poglavlju "Put spoznaje" samo kratko rečeno o "duhovnim opažajnim organima", postoji iscrpan prikaz u mojim knjigama "Kako se stječu spoznaje viših svjetova?" i "Tajna znanost".

Str. 162. Bilo bi netočno kad bi se zbog toga u duhovnom svijetu pretpostavljao neprekidni nemir zato što u njemu nema "mirovanja i prebivanja na jednom mjestu kako je to u fizičkom svijetu". Tamo gdje su "bića koja stvaraju praslike", nema, doduše onoga što bi se moglo nazvati "mirovanjem na jednome mjestu", ima, međutim, mira duhovne vrste koji se spojio s djelatnom pokretljivošću. Ona se može usporediti s mirnim zadovoljstvom i blaženstvom duha koji se javljaju u djelovanju, a ne u nedjelovanju.

Str. 104. do 107. Za moći koje pokreću razvoj svijeta treba upotrijebiti riječ "namisli" iako to može biti povod za iskušenje da se te moći zamisle naprosto

kao ljudske namisli. Ovo se iskušenje može izbjeći samo ako se čovjek kod takvih riječi, koje se ipak moraju uzeti iz ljudskog svijeta, uzdigne do takvog značenja gdje je riječima oduzeto svako usko — ograničeno obilježje, ali zadobivaju ono što im čovjek može približno dati u trenucima života kad se donekle uzdigne nad samoga sebe.

Str. 108. Dodatna izlaganja o "duhovnoj riječi" nalaze se u mojoj "Tajnoj znanosti".

Str. 117. Kad se na tom mjestu kaže: "...sa stajališta vječnosti određivati smjer za budućnost", onda je to napomena za određeno stanje ljudske duše u određenom vremenu između smrti i novog rođenja. Neki udarac sudbine, koji pogađa čovjeka u životu fizičkog svijeta, može izgledati da ima za duševno stanje ovoga života nešto što se potpuno protivi čovjekovoj volji: u životu između smrti i novog rođenja u duši vlada snaga slična volji, koja čovjeka usmjerava prema doživljavanju tog udara sudbine. Duša u neku ruku vidi da je opterećena nesavršenstvom koje potječe od ranijih života na Zemlji. To je nesavršenstvo posljedica nekog nelijepog čina ili nelijepo misli. Između smrti i rođenja javlja se u duši pobuda slična volji da se nesavršenost ispravi. Ona razvija u sebi sklonost da se u kasnijem zemaljskom životu padne u nesreću kako bi trpljenjem postigla izravnanje. Poslije rođenja u fizičkom tijelu duša koja je pogođena udarcem sudbine i ne sluti da se u duhovnom životu, prije rođenja sama usmjerila prema ovom udarcu sudbine. Ono što sa gledišta zemaljskog života izgleda potpuno nehotimično, u nadosjetilnom svijetu duša je htjela. "Čovjek određuje sebi budućnost iz onog vječnog."

Str. 1128. i dalje. Poglavlje ove knjige: "O oblicima mišljenja i ljudskoj auri" zacijelo je poglavlje koje najlakše daje povoda za nesporazume. Protivnički osjećaji nalaze upravo u tim izlaganjima najbolje prilike za svoje zamjerke. Vlada mišljenje da iskaze vidovitog čovjeka treba dokazati pokusima, u skladu s prirodoznanstvenim načinom mišljenja. Može se zahtijevati da određen broj ljudi koji tvrde kako vide duhovnu auru stane pred druge ljude i puste da na njih djeluju njihove aure. Vidioci zatim moraju reći koje misli, osjećaje itd. vide u auri onih koje promatraju. Ako se njihove izjave međusobno podudaraju te ako se ustanovi da su ljudi zaista mislili, osjećali itd. ono što su vidioci naveli tada će se vjerovati u postojanje aure. To je dakako prirodoznanstveni način mišljenja. No treba uzeti u obzir sljedeće: rad duhovnog istraživača na vlastitoj duši daje mu sposobnost duhovnog gledanja, taj je rad upravo usmjeren na stjecanje te sposobnosti. Hoće li on tada u pojedinom slučaju u duhovnom svijetu nešto opažati, i što će opažati, to više ne ovisi o njemu. To mu pritječe poput dara iz duhovnog svijeta. On ga ne može iznuditi, mora čekati dok mu ne pripadne. Njegova namjera da postigne opažaj nikada ne može biti uzrokom tog opažaja. A upravo ovu namjeru traži za eksperiment prirodoznanstveni način mišljenja. No duhovnom se svijetu ne može zapovijedati. Kad bi došlo do eksperimenta, trebao bi ga izvesti duhovni svijet. U njemu bi jedno biće trebalo imati namjeru da objavi misli jednog čovjeka ili većeg broja ljudi. Te bi vidjeoce zatim "duhovnim poticajem" trebalo skupiti za promatranje. Tada bi se njihove izjave sasvim sigurno međusobno slagale. Kako god sve

ovo prirodoznanstvenom mišljenju izgledalo proturječno, ipak je to tako. Duhovni se "eksperimenti" ne mogu izvoditi kao oni fizički. Ako vidjelac primi posjet neke nepoznate osobe, ne može se odmah "latiti" promatranja njene aure. Auru će gledati ako unutar duhovnog svijeta postoji povod da mu se ona otkrije. — S ovo malo riječi treba samo ukazati na pogrešnost gore navedenog prigovora. Ono što duhovna znanost mora ispuniti jest to da kaže kojim putem čovjek dolazi do gledanja aure, kojim putem sam može doći do iskustva o njenom postojanju. Onome tko traži spoznaju znanost samo može odgovoriti: primijeni uvjete za gledanje na svoju vlastitu dušu i ti ćeš gledati. Bilo bi, doduše, udobnije kad bi se mogao ispuniti gore navedeni zahtjev prirodoznanstvenog mišljenja; ali tko taj zahtjev postavlja, pokazuje da zaista nije upućen u najosnovnije tekovine duhovne znanosti.

S opisom čovjekove aure koji je dan u ovoj knjizi ne bi trebalo zadovoljiti potrebu za senzacijom u vezi s nadosjetilnim iskustvima. Ta potreba s obzirom na duhovni svijet nalazi zadovoljenje samo ako joj se predoči nešto poput "duha", a što se ustvari ne razlikuje od osjetilnosti. Ta potreba sa svojim predodžbama ugodno ostaje u području osjetilnosti. Ono što je na stranici 131. i 132. rečeno o posebnom načinu kojim se treba predočiti boju aure, moglo bi biti dovoljno da se tim opisom izbjegne nesporazum. A onaj koji na tom području teži pravom uvidu, mora znati da ljudska duša nužno gleda duhovnu — ne osjetilnu — auru kad doživljava ono duhovno i duševno. Bez takvog uvida doživljaj ostaje nesvjestan. Slikovito se gledanje ne bi trebalo zamijeniti sa samim doživljavanjem, ali bi trebalo

biti i jasno da u tom slikovitom gledanju doživljaj ima potpuno prikladan izraz. To nije doživljaj što ga duša koja gleda hotimično stvara, nego onaj koji se u nadosjetilnom opažaju sam stvara. — Danas se može oprostiti prirodoznanstveniku kad govori o jednoj vrsti "ljudske aure", kako to čini prof. dr. Moritz Benedikt u svojoj knjizi "Nauka o rašljama i visku". "Postoje, iako u malom broju, ljudi koji su 'prilagođeni mraku'. Relativno veći dio te manjine vidi u tami mnogo objekata bez boje, a tek ih mali dio vidi u boji... Dvoje mojih klasičnih 'mraku prilagođenih' ljudi u tamnoj je komori pregledalo veći broj učenjaka i liječnika... Kod ispitanika nije više bilo sumnje u ispravnost promatranja i opisa... Oni 'mraku prilagođeni' ljudi koji opažaju boje, vide čelo i tjeme u plavoj boji. Desna polovica lica također je plava, a lijeva je crvena i... narančasto-žuta. Stražnja strana pokazuje istu podjelu i iste boje." No duhovnom se istraživaču ne oprašta tako lako kad govori o "auri". Ovdje nećemo zauzeti nikakav stav prema Benediktovim izlaganjima — koja spadaju među najzanimljivija u znanosti o prirodi. Ne treba koristiti ni jeftinu priliku, koju mnogi tako rado koriste, da bi se prirodnom znanošću "opravdala" duhovna znanost. Trebalo bi samo pokazati slučaj gdje jedan prirodoznanstvenik može doći do takvih tvrdnji koje nisu sasvim različite od tvrdnji duhovne znanosti. Pri tome, međutim, treba i naglasiti da je aura koja se treba duhovno shvatiti i o kojoj je u ovoj knjizi riječ, sasvim nešto drugačije od one koja se istražuje fizičkim sredstvima i o kojoj se govori kod Benedikta. Čovjek se dakako nemalo vara ako misli da se "duhovna aura" može istraživati izvanjskim prirodoznanstvenim sredstvima.

Ona je dostupna samo duhovnom gledanju koje je pošlo putem spoznaje (kako je opisano u posljednjem poglavlju ove knjige). Ali bilo bi krivo shvaćeno i nastojanje da se realnost onoga što se duhom treba opažati mora dokazivati na isti način kao ono što se opaža osjetilno.